

MODSTANDSKRAFT MOD RADIKALISERING OG VOLDELIG EKSTREMISME

ET EKSPLOLATIVT STUDIE AF MODSTANDSKRAFT
I UDVALGTE DANSKE LOKALMILJØER

Rapporten er udarbejdet af
CERTA Intelligence & Security

og udgives af
TrygFonden
TrygFonden smba
(TryghedsGruppen smba)
Hummeltoftevej 49
2830 Virum
CVR-nr. 10430410
© Copyright Trygfonden

Illustrationer: Knud Andersen, AndBie

INDHOLD

FORORD	5
1. INDLEDNING	6
Baggrund	6
Metodevalg	7
Struktur	8
Lokalmiljøer	8
Konklusioner og anbefalinger	9
2. HVAD VED VI OM RADIKALISERING OG VOLDELIG EKSTREMISME I DANMARK?	13
Litteratur	14
Definition og forståelse af begreberne radikaliserings og ekstremisme	15
Baggrunds faktorer og samvarierende faktorer	
- radikal og/eller militant islamisme	16
Alder og køn	16
Socioøkonomiske forhold og kriminalitet	17
Oplevelsen af marginalisering	18
Religion og ideologi	20
Katalysatorer - radikal og/eller militant islamisme	21
Personlig sårbarhed og søgen	21
Ekstremistiske fællesskaber og gruppedynamikker	21
Kontekster og processer: Hvor og hvordan foregår radikaliserings til radikal og/eller militant islamisme?	22
Rekruttering: Bottom-up, top-down eller i netværk?	22
Fængsler	23
Moskeer	23
Online-radikaliserings	24
Radikaliserings og andre former for ekstremisme	25
Baggrunds faktorer	26
Katalysatorer	27
Kontekster og processer: Hvor og hvordan foregår radikaliserings?	28
Konklusion	28
3. MODSTANDSKRAFT I LOKALSAMFUND: FORSKNING I "COMMUNITY RESILIENCE"	31
Stigende politisk interesse i "resilience"	
som sikkerheds- og beredskabsstrategi	32
Forskning i det lokale samfunds modstandskraft	
mod ekstremisme og radikaliserings	33
Forskning i "community resilience" over for langtrukne kriser	34
Modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme:	
Definition, aktører, handlinger	35

4.	EN UDFORSKNING AF MODSTANDSKRAFT I UDVALGTE DANSKE LOKALMILJØER.	41
	Metode	41
	Udvælgelse af respondenter.	42
	Interviewstruktur	44
5.	HVEM OG HVAD BIDRAGER TIL MODSTANDSKRAFT MOD RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME?	47
	Hjemmet og familien.	48
	Venner, kolleger, frivillige foreninger og religiøse fællesskaber	49
	Skoler og klubber	51
	Politi	52
	Sociale platforme på internettet	53
	Antiradikaliseringenheder	53
	En tentativ model for, hvilke aktører der bidrager til lokal modstandskraft	54
	Kreativitet og lokalt handlerum	55
6.	HVEM OG HVAD BIDRAGER TIL MODSTANDSKRAFT MOD HØJREEKSTREMISME?	59
	Hjemmet og familien.	60
	Venner	60
	Skole og uddannelse.	61
	Øvrige lokale myndigheder	61
	Mentorer, klubber og væresteder	62
	Stadionvagter, eks-ekstremister og værtshusejere	63
	Frivillige foreninger.	63
	Sociale platforme på internettet	64
	Fællesskaber, relationer og social kapital	64
7.	KONKLUSION OG ANBEFALINGER	67
	PERSPEKTIVERING	73
	LITTERATUR	75

FORORD

Når radikaliserings- og ekstremisme debatteres offentligt, er det typisk – og måske umiddelbart meget naturligt – med et problemorienteret fokus rettet mod enten udemokratisk adfærd eller direkte voldelige episoder. Det er i disse situationer, at radikaliserings- og ekstremismeproblematikken for alvor bliver konkret for os. Det er i disse situationer, at dens betydning for vores samfund træder klarest frem.

TrygFonden har imidlertid ønsket et studie med en anden vinkling på problematikken, nemlig med et mere konstruktivt fokus på modstandskraften mod radikaliserings- og ekstremisme. Hvad er det for aktører og strukturer i lokalsamfundene, som er med til eller kan være med til at modvirke radikaliserings- og ekstremismen af unge mennesker? Og hvad skal der til for, at disse aktører og strukturer får bedst mulighed for at udfolde sig og spille den positive og konstruktive rolle, de har potentiale til?

TrygFonden har taget initiativ til og finansieret denne rapport, som er udarbejdet af efterretnings-, analyse- og sikkerhedsvirksomheden CERTA Intelligence & Security. En række af CERTA's konsulenter, analytikere og researchere har været involveret i arbejdet med rapporten, herunder særligt Ph.D. Anja Dalgaard-Nielsen og Ph.D. Josefine Kühnel Larsen. Interviewundersøgelsen til brug for rapporten er gennemført med bistand fra IMPLEMENT Consulting Group.

Rapporten indeholder en række anbefalinger til, hvordan forebyggende indsatser mod radikaliserings- og voldelig ekstremisme kan styrkes med særligt fokus på civil- og lokalsamfundets rolle. Anbefalingerne er baseret på empiriske studier inden for dansk radikaliseringsforskning, internationale studier inden for "community resilience" og analyse af resultaterne af en række interviews med relevante parter i udvalgte lokalsamfund.

TrygFonden og CERTA takker alle, der har bidraget til rapporten. Det gælder ikke mindst ekspertpanelet, bestående af forskere, hvis bidrag og bemærkninger har været særdeles værdifulde – en stor tak til Manni Crone, Lars Erslev Andersen, Ann-Sophie Hemmingsen og Tobias Gemmerli fra DIIS, Lasse Lindekilde fra Aarhus Universitet og Magnus Ranstorp fra Forsvarshögskolan i Stockholm. Slutningerne, konklusionerne og anbefalingerne i rapporten står naturligvis for CERTA's egen regning. En særlig tak gælder også de respondenter, der er blevet interviewet, og som har stillet deres viden, oplevelser og erfaring til rådighed i forbindelse med udarbejdelse af rapporten.

Gurli Martinussen, direktør for TrygFonden

Jakob Scharf, direktør i CERTA

1. INDLEDNING

Denne rapport er et studie af sammenhængen mellem radikaliserings, voldelig ekstremisme og lokal modstandskraft mod disse fænomener. Rapporten er baseret på litteraturgennemgange, interviews og analyser og er udarbejdet med henblik på at tilvejebringe anbefalinger til, hvordan den lokale modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme kan styrkes.

BAGGRUND

I et demokratisk samfund er uenighed og debat afgørende for den samfundsmæssige udvikling. At der findes borgere, der har stærke holdninger til samfundsspørgsmål og sætter spørgsmålstejn ved flere af det etablerede samfunds normer og værdier, er i sig selv et sundhedstegn. Der opstår imidlertid en udfordring, når unge borgere radikaliseres og får tilknytning til voldelige ekstremistiske grupper og miljøer, der ikke blot udgør en trussel mod den fælles sikkerhed og de grundlæggende værdier, som det danske samfund bygger på, men som også kan skabe utryghed og mistro i skoler, boligområder, lokalsamfund og i sociale fora på internettet.

Kortlægninger har peget på, at en række ekstremistiske grupper og miljøer af forskellig karakter er aktive i Danmark (SFI 2014¹; Hemmingsen 2012²; Holmsted Larsen 2012³). Disse grupper forsøger for eksempel at påvirke og styre andre borgeres adfærd i det offentlige rum. Nogle udøver hærværk og vold. De har konfrontationer med andre ekstremistiske grupper. De forsøger at rekruttere nye medlemmer. Nogle faciliterer rejser til krigszoner som Irak og Syrien, og i yderste konsekvens opfordrer de til eller involverer sig direkte i terrorhandlinger⁴.

Siden fire unge britiske mænd i 2005 bragte bomber til sprængning i Londons kollektive transportsystem, har megen fokus været rettet mod såkaldte "homegrown" terrorister, der er født og opvokset i vestlige demokratier, men finder inspiration, legitimering og motivation i en grænseoverskridende militant ideologi, der anvender islam til at retfærdiggøre angreb på tilfældige, civile medborgere. Også Danmark har haft en række sager, hvor unge danskere er blevet dømt for forsøg på terror mod danske mål, for eksempel de såkaldte Glostrup-, Vollsmose- og Glasvejssager (PET 2006-2007; Skjoldager 2009). I februar 2015 blev Danmark ramt af, hvad der formodentlig var en militant islamistisk inspireret voldshandling, da en ung mand fra Mjølnerparken i København, nyligt løsladt fra fængslet, angreb et arrangement om ytringsfrihed i kulturhuset Krudttønden samt senere synagogen i Krystalgade i København. I fængslet havde gerningsmanden delt celle med en person, der angiveligt sympatiserede med den militante gruppe Islamisk Stat i Syrien og Irak, og efterforskningen af skudangrebene

---

1. SFI-rapporten har været udsat for kritik fra det danske forskningsmiljø vedrørende empiri og metode (Skjoldager, M. & J. Sheikh 2014; DR 2014).

2. Fokus på radikal og militant islamisme.

3. Fokus på højre- og venstreekstremisme.

4. For en definatorisk drøftelse af begreberne radikaliserings og voldelig ekstremisme, se afsnit 2.

indikerede, at gerningsmanden i perioden op til angrebene i København var begyndt at tale om at rejse til Syrien for at tilslutte sig Islamisk Stat (Reuters 2015; Justitsministeriet 2015; Rigspolitiet 2015).

Denne type sager og angreb rejser naturligt nok spørgsmål om, hvad der gik galt, og ikke mindst hvorvidt myndighederne kunne have gjort mere for at forhindre de konkrete sager og for at forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme på et tidligere stadie. I den udstrækning den danske debat har fokuseret på civil- og lokalsamfundets rolle, er det hyppigst moskeer og religiøse autoriteter, der har stået i centrum.⁵ Dette er tilfældet til trods for, at den danske empiriske forskning i radikaliserings har vist, at ideologi og religion ikke nødvendigvis er de afgørende faktorer, der driver og fastholder et ekstremistisk engagement, men ofte snarere er en slags efterrationalisering af valg truffet med udgangspunkt i for eksempel en søgen efter identitet, mening og fællesskab, jf. afsnit 2 nedenfor.

METODEVALG

Udgangspunktet for denne rapport er en antagelse om, at viften af relevante aktører, der aktuelt bidrager til at forebygge voldelig ekstremisme eller potentielt kunne gøre det, er betydeligt bredere end myndigheder og religiøse fællesskaber. Med inspiration fra international forskning i "community resilience" (herefter "det lokale samfunds modstandskraft") udforsker rapporten, hvilke aktører, ressourcer og aktiviteter, som aktuelt eller potentielt bidrager til modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme. Der tages udgangspunkt i udvalgte danske lokalmiljøer, der har haft problemstillingen inde på livet.

"Resilience" har som begreb rødder i fysikkens og matematikkens verden, hvor det anvendes til at betegne et systems evne til at genvinde ligevægten i kølvandet på en forstyrrelse (Norris et al. 2008: 127; Shaw & Maythorne 2011: 44). I socialvidenskaberne anvendes det med mange variationer til at betegne et individs, en organisations eller et samfunds evne til at vedblive at fungere i modgang, genetablere en normalitet, finde løsninger og blive klogere, herunder iværksætte forebyggende tiltag, der kan mindske risikoen for, at problemet opstår på ny. Forskningen har typisk set på, hvordan lokalmiljøer håndterer udfordringer såsom naturkatastrofer, menneskeskabte katastrofer og ulykker, høje kriminalitetsrater eller langstrakt økonomisk tilbagegang (CARRI Report 2013).

Forskningen i det lokale samfunds modstandskraft har hidtil kun i meget begrænset omfang været sat i forbindelse med spørgsmålene om radikaliserings og voldelig ekstremisme. Holdet bag denne rapport har identificeret et enkelt studie, der udforsker "community resilience" i forhold til radikaliserings i det somaliske miljø i Minneapolis-St. Paul i USA (Weine & Ahmed 2012). Dette kan undre set i lyset af, at der i stigende grad, særligt i den engelsktalende verden, efterlyses "community based solutions" i forhold til radikaliserings og voldelig ekstremisme, jf. afsnit 3 nedenfor. Efterspørgslen efter lokale løsninger forekommer logisk. For skønt radikaliseringsprocesser blandt andet kan få form og retning af internationale ideologier og udfolde sig i grænseoverskridende virtuelle fællesskaber på internettet, så kommer de resulterende holdnings- og adfærdssændringer også hyppigt til udfoldelse i den lokale hverdag, folk indgår i (Hemmingsen 2010, 2015b; Crone, 2014b, Goli & Rezaei, 2010). De mennesker, der i hverdagen er tættest på, har formodentlig en god chance for at opdage, at noget er ved at gå galt, hvis de er bevidste om, hvad de skal kigge efter, og hvordan de eventuelt kan gribe ind.

---

5. Ved civilsamfund forstås her såvel det formelt organiserede civilsamfund, herunder frivillige foreninger, sportsklubber og trossamfund, som det nære og/eller ikke formelt organiserede civilsamfund forstået som familier, naborelationer og grupper af venner.

Udgangspunktet for denne rapport er en antagelse om, at selv - eller måske netop - lokalmiljøer, der i den brede offentlighed betragtes som "belastede" eller "udsatte", råder over kollektive ressourcer og handlemuligheder, der er væsentlige for forebyggelsen og imødegåelsen af radikaliserings og voldelig ekstremisme. Rapporten afprøver og udforsker denne antagelse ved at kombinere indsigter fra forskning i det lokale samfunds modstandskraft med indsigter fra dansk, empirisk baseret forskning i radikaliserings og voldelig ekstremisme. Der er foretaget eksplorative interviews i tre danske lokalmiljøer, der har været berørt af radikaliserings og voldelig ekstremisme i form af radikal og/eller militant islamisme⁶, nemlig Gellerup i Aarhus, Vollsmose i Odense og Mjølnerparken i København samt nogle enkelte interviews i Aalborg. Derudover er der foretaget et mindre antal interviews i Aarhus med fokus på højreekstremisme.

Rapporten spørger:

Hvilke lokale aktører medvirker til at forebygge, inddæmme og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme og hvordan? Under hvilke betingelser bidrager de bedst/mest? Kan modstandskraften styrkes og i givet fald hvordan?

STRUKTUR

Rapporten er struktureret som følger:

Afsnit 2 består af en litteraturgennemgang, der skaber overblik over den eksisterende danske, empiribaserede forskning om radikaliserings og ekstremisme.

Afsnit 3 består af en gennemgang og bearbejdning af eksisterende relevant litteratur om det lokale samfunds modstandskraft med henblik på at uddrage indsigter om modstandskraft og formulere analytiske kategorier, der efterfølgende er anvendt og afprøvet i forbindelse med de gennemførte interviews.

Afsnit 4 forklarer den metodiske fremgangsmåde, der anvendes i den eksplorative interview-baserede analyse af modstandskraft i tre danske lokalmiljøer.

Afsnit 5 analyserer og opsummerer resultaterne af de gennemførte interviews om modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme.

Afsnit 6 analyserer og opsummerer resultaterne af de gennemførte interviews om modstandskraft mod højreekstremisme.

Afsnit 7 opsummerer og konkluderer på, hvad litteraturgennemgang og interviews tilsammen indikerer om lokal modstandskraft mod radikaliserings og ekstremisme i de undersøgte danske lokalområder. I dette afsnit findes endvidere anbefalinger til, hvorledes modstandskraften kan styrkes.

LOKALMILJØER

Gellerup, Vollsmose og Mjølnerparken er udvalgt, fordi de alle har været berørt af voldelig ekstremisme, men særligt fordi der for alle tre lokalsamfunds vedkommende kan identificeres

---

6. Der er ikke en entydig definition af islamisme. I denne rapport forstås islamisme som en politisk anvendelse af islam, typisk derved at statens opbygning, retsvæsen etc. anses for at skulle følge forskrifter i islams religiøse tekster.

en markant begivenhed eller et vendepunkt i relation til radikaliserings, som har givet et godt afsæt for at spørge ind til holdninger, refleksioner og handlinger relateret til modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme: Gellerup er hjemsted for den moské, der er blevet frekventeret af et stort antal af de danske udrejste til konflikten i Irak og Syrien. Individene bag en af Danmarks største sager om planlægning af militant islamistisk inspireret terror var bosiddende i Vollsmose. Gerningsmanden bag angrebene på Krudttønden og synagogen i Krystalgade i København i februar 2015 var opvokset og bosiddende i Mjølnerparken. Der er også blevet foretaget et mindre antal interviews med fokus på radikal og/eller militant islamisme i Aalborg Øst, som blandt andet var hjemsted for Muhudiin Mohamed Geele, der i 2010 angreb tegneren Kurt Westergaard (PET 2008-2010).

Radikaliserings og voldelig ekstremisme er ikke bundet til nogen bestemt ideologi, etnicitet eller religion, men hovedparten af de konkrete terrorsager, Danmark over de seneste ti år har oplevet, har været knyttet til en militant udlægning af islam. Hovedfokus i denne rapport og i de interviews, der er foretaget, ligger derfor på radikal og/eller militant islamisme samt på modstandskraft mod denne. For en indledende udforskning af, hvorvidt de forhold, der aktuelt eller potentielt bidrager til modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme, også bidrager til modstandskraft mod andre former for ekstremisme, er der blevet gennemført et mindre antal interviews i Aarhus med fokus på modstandskraft mod højreekstremisme.

KONKLUSIONER OG ANBEFALINGER

Rapportens hovedkonklusion er, at der er mange forskellige aktører, fora, processer og aktiviteter til stede lokalt, der allerede bidrager til eller potentielt kan bidrage til at øge den lokale modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme. Det er blandt andet bredden og diversiteten af aktører og processer, der skaber modstandskraft. For fejler forebyggelsen ét sted, så er der i et velfungerende lokalsamfund en chance for, at andre aktører træder til. Mere specifikt konkluderer rapporten, at velfungerende familier er helt afgørende for modstandskraft, men at bredere netværk og tillid mellem aktører i lokalsamfundet i nogen grad kan kompensere, hvor de helt nære ressourcer ikke slår til.

Netværk og tillid er i sagens natur vanskelige at styre, og det lokale samfunds modstandskraft fremkommer ikke via centrale handleplaner eller enkeltstående politiske initiativer. Rapporten peger ikke på simple og let implementerbare løsninger, der vil have en her-og-nu effekt. Til gengæld tilvejebringer den en række indsigter om det lokale samfunds rolle, der kan nuancere nationale og lokale debatter om radikaliserings og voldelig ekstremisme og forhåbentlig inspirere til nye handlemåder og indsatser i arbejdet for sikkerhed og tryghed i Danmark.

DE PRIMÆRE ANBEFALINGER ER:

At antiradikaliseringsindsatsen i Danmark i højere grad bør understøtte og foregå gennem aktører og aktiviteter i civil- og lokalsamfundet.

At der i nationale debatter om radikaliserings og voldelig ekstremisme i højere grad sættes fokus på de ressourcer og initiativer, der allerede er til stede lokalt. Dette er for at bygge videre på og promovere en mere positiv diskurs i forhold til områder, der hyppigt omtales som "belastede", samt for at lokalområder på tværs af landet kan lade sig inspirere af hinanden.

At der arbejdes på, at man lokalt får aftabuiseret svære emner, så enkeltpersoner i højere grad tør bede om hjælp i svære situationer. Lokale aktører med status og

indflydelse kan med fordel gå forrest i denne proces, så lokalsamfundets kollektive ressourcer kan bringes i spil og i nogen grad kompensere, hvor de individuelle ressourcer er mangelfulde eller fraværende.

At viden og ekspertise, som de lokale myndigheder har opbygget over en årrække om for eksempel faresignaler og forebyggende tiltag, i videre udstrækning deles med de civil- og lokalsamfundsaktører, der aktivt efterspørger den.

At der fokuseres på inklusion af unge i positive fællesskaber i navnlig skoler, klubber og foreningsliv, og at der ikke tages afstand fra personen, men fra adfærden, når unge overtræder grænser og skaber problemer i disse fællesskaber.

At det undersøges, hvorfor personer, der er involveret i ekstremistiske netværk, typisk ikke er aktive eller har været aktive i det frivillige foreningsliv, som netop synes at kunne give et fællesskab og en social ramme, der kan agere bolværk mod ekstremisme.

At der fastholdes et fokus på, hvordan og hvornår mentorer mest effektivt formår at forebygge eller mindske, at søgende unge kommer under indflydelse af ekstremistiske idéer eller netværk.

At brugen af internettet og de sociale platformes potentiale for at bidrage til modstandskraft i lokalsamfundet undersøges nærmere.

At de religiøse fællesskaber og imamer, der står for en ikke ekstremistisk og mere mainstream fortolkning af islam, kommer mere ud af moskeerne og proaktivt oplyser om islam og giver de ekstremistiske grupper kvalificeret modspil. Dog med det forbehold, at religion ikke skal "pushes" til unge, der ikke er søgende.

At de lokale myndigheder skal ud på den anden side af skranken, for at deres potentielle bidrag til lokal modstandskraft kan foldes ud. Dette bør ske i en anerkendende tilgang, hvor der rækkes ud til de berørte individer og familier som ligeværdige medborgere.

At borgervendte rådgivningsinitiativer om radikaliserings og ekstremisme styrker indsatsen for at være til stede og blive mere synlige i de lokalområder, de gerne vil stå til rådighed for, så der gradvist kan opbygges gensidigt kendskab og gensidig tillid.

At lokale myndigheder og politikere sammen med civile aktører og medier i lokalsamfundet etablerer og udbygger kommunikation og dialog omkring problemstillinger relateret til radikaliserings og ekstremisme. Det har til formål at sikre lokalt forankrede fora og processer, der kan håndtere spørgsmål på tværs af lokalsamfundet.

At nationale politikker, love og regler skal give plads til, at lokale aktører kan tænke nyt ud fra devisen om, at "one-size-fits-all" ikke er et hensigtsmæssigt udgangspunkt. Den individuelle variation kan være stor fra sag til sag, og det lokale handlerum kombineret med faglighed og fokus på problemstillingen er derfor afgørende.

2. HVAD VED VI OM RADIKALISERING OG VOLDELIG EKSTREMISME I DANMARK?

I dette afsnit præsenteres nogle af hovedpointerne i dansk, empirisk baseret forskning i radikaliserings og ekstremisme fra perioden fra 2001 til i dag.⁷ Formålet er at give et indblik i, hvad den akademiske litteratur siger om, hvorfor og hvordan et individ eller en gruppe bliver radikaliseret og for nogles vedkommende også voldsparete.

Siden terrorangrebet mod USA den 11. september 2001 er det politiske, mediemæssige og akademiske fokus på radikaliserings og ekstremisme øget markant. Til trods for, at begrebet radikaliserings i princippet dækker processer hen mod et hvilket som helst ekstremistisk synspunkt, har fokus i den danske radikaliseringsdebat og -litteratur langt overvejende været rettet mod radikal og/eller militant islamisme⁸, mens andre typer af ekstremisme har fået væsentlig mindre opmærksomhed. Det forholder sig da også sådan, at størstedelen af de episoder, hvor radikaliseringsforløb siden 2001 er endt i forsøg på eller faktisk gennemførte terrorangreb mod danske mål, har haft rod i militant islamisme. Dette afsnits hovedfokus ligger derfor på radikaliserings i en radikal og/eller militant islamistisk kontekst samt på spørgsmålet om, hvordan lokalsamfund udviser modstandskraft mod den. Den danske litteratur om radikaliserings og modstandskraft i forhold til andre ekstremistiske miljøer er begrænset, men berøres kortfattet og perspektiverende.

Nedenfor gives først et overblik over de væsentligste danske empiriske undersøgelser af radikaliserings. Herefter drøftes definitoriske spørgsmål og antagelser om radikaliseringsbegrebet. Endelig gives et overblik over, hvilke mønstre der kan udledes af den danske forskning for så vidt angår spørgsmålet om, hvorfor og hvordan radikaliserings forekommer. Radikaliserings er en kompleks proces, og der kan i forskningen ikke udtrages én specifik profil på et individ, som er i farezonen for radikaliserings, ligesom det ikke er muligt at udforme én model, som forklarer, hvordan, hvorfor og hvornår en person radikaliseres. Det er dog muligt at indkredse visse mønstre baseret på et samlet blik på den danske litteratur og at inddele i:

- Baggrundsfaktorer, som danner grobund for radikaliserings eller samvarierer med radikaliserings.
- Katalysatorer, som kan udløse eller accelerere en radikaliseringsproces.
- Kontekster og processer for radikaliserings. Det vil sige, hvor og hvordan radikaliserings foregår.

7. Rapporten afgrænser sig i gennemgangen til dansk forskning, da rapportens formål er at give bud på, hvad der i en dansk kontekst kan bidrage til lokal modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme. Der eksisterer en omfattende international litteratur om radikaliserings og ekstremisme, særligt med fokus på radikal og/eller militant islamisme. For en bibliografi, se Schmid & Price 2011.

8. Der er i litteraturen ikke enighed om ét hovedbegreb, der dækker dette forskningsområde. Dette skyldes til dels, at den empiribaserede litteratur på området fokuserer på forskellige vinkler, grupper og geografiske miljøer i Danmark. I denne rapport bruges betegnelsen radikal og/eller militant islamisme.

Baggrundsfaktorer, katalysatorer og kontekst/proces behandles i separate underafsnit nedenfor. Afslutningsvis konkluderes, opsummeres og perspektiveres i forhold til andre former for ekstremisme.

LITTERATUR

Rapporten bygger på en gennemgang og systematisering af dansk, empiribaseret forskning i relation til radikaliserings og ekstremisme.⁹ Empirisk forskning er – som Hemmingsen skriver – det perfekte redskab til at ødelægge en ellers god antagelse (2011a: 1209). Empirisk forskning baserer sig på kontekstspecifik data og er dermed velegnet til at bibringe en dybere forståelse af menneskelige holdninger og handlinger samt at punktere formodninger, der ikke kan underbygges af data. De væsentligste empiribaserede danske studier, der ligger til grund for denne rapport, er følgende:

Ann-Sophie Hemmingsen og Manni Crone har skrevet en række artikler og bogkapitler (samt for Hemmingsens vedkommende en Ph.d. afhandling) baseret på kvalitativ forskning. Hemmingsen og Crone har siden 2008 lavet flere års feltarbejde, hvor de blandt andet har observeret fem retssager relateret til tre terrorsager: Glostrupsagen, Glasvejssagen og en sag om opfordring til at kidnappe danskere i udlandet. Derudover har Hemmingsen og Crone lavet både gruppeinterviews og individuelle interviews med personer i og omkring det radikale islamistiske miljø.

Jon Olsen har skrevet en række artikler baseret på kvalitativ forskning. I 2005-2006 lavede han interviews med seks konvertitter, som har været fængslet, samt fængselsimamer, en fængselspræst og en ansat ved kriminalforsorgen.

Lene Kühle og Lasse Lindekilde har skrevet en rapport og flere artikler baseret på kvalitativ forskning. I 2009 lavede de interviews med 45 personer (nogle var gruppeinterviews) og udførte deltagerobservation i, hvad der er blevet beskrevet som et radikalt islamistisk miljø i Aarhus af interviewpersoner og andre uden for miljøet. Knap halvdelen af interviewene var med unge muslimer, som var aktive i miljøet, mens en lille gruppe af muslimer uden for miljøet fungerede som en slags kontrolgruppe. De resterende interviews var med "frontlinjemedarbejdere"; typisk ansatte ved kommuner eller politi, der professionelt arbejder med unge muslimer samt imamer og ledere af muslimske organisationer.

Marco Goli og Shahamak Rezaei har skrevet en rapport baseret på kvalitativ og kvantitativ forskning. Rapporten blev udgivet i 2010 og bygger på landsdækkende telefoninterviews og spørgeskemaundersøgelser med 1.113 personer mellem 15 og 30 år, der primært har baggrund i lande med muslimsk befolkningsflertal. Blandt respondenterne var også en gruppe af danske konvertitter. Derudover blev der udført 40 interviews med imamer, eksperter, socialarbejdere, politi og unge muslimer.

Tina Gudrun Jensen og Kate Østergaard har i 2010-2011 lavet et studie, hvor de udførte 25 kvalitative interviews i og omkring, hvad de refererede til som salafistiske miljøer i Danmark. Disse miljøer blev betegnet som ekstremistiske forstået på den

---

9. Som det fremgår af listen spænder undersøgelserne fra studier med fokus på radikale, men ikke voldelige miljøer, til undersøgelser med fokus på personer dømt for forsøg på terrorisme. Der kan ikke nødvendigvis konkluderes på tværs af disse kategorier. Alle undersøgelserne har imidlertid fokus på spørgsmålet om, hvorfor radikaliserings forekommer. De er derfor relevante for nærværende undersøgelse.

måde, at der blev givet udtryk for udemokratiske holdninger (ikke i den forstand, at der blev bedrevet eller opfordret til voldshandlinger).

Kirstine Sinclair har skrevet en Ph.d. afhandling samt en række artikler baseret på kvalitativ forskning udført i perioden 2003-2009. Hun har interviewet nuværende og tidligere medlemmer af Hizb ut-Tahrir i Danmark og England.

Malene Grøndahl, Torben Rugberg Rasmussen og Kirstine Sinclair har skrevet en bog om Hizb ut-Tahrir baseret på kvalitativ forskning. De har i 2003 lavet interviews med Hizb ut-Tahrir-medlemmer, tidligere Hizb ut-Tahrir-medlemmer, personer som har Hizb ut-Tahrir-medlemmer i deres omgangskreds samt Hizb ut-Tahrirs talsmand.

Milan Obaidi har som en del af sin Ph.d. afhandling lavet to kvantitative studier baseret på henholdsvis 226 og 257 brugere af 32 islam-relaterede facebooksider i Danmark. Undersøgelserne inkluderede et bredt spektrum af muslimer, herunder både muslimer, som er født og opvokset i Danmark, og muslimer, som er kommet til Danmark senere i deres liv. Obaidi har via en række spørgsmål søgt at identificere eventuelle radikale holdninger og koble disse til specifikke personlighedstræk.

Trods det voksende fokus på forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme er den akademiske empiriske forskning på området forholdsvis begrænset, hvilket blandt andet hænger sammen med de vanskeligheder, der er forbundet med at udføre feltstudier i ekstremistiske og voldelige miljøer. Dette er tilfældet i såvel Danmark som udlandet (Dalgaard-Nielsen 2010). Der suppleres i rapporten med indsigter fra radikaliseringsforskning, som baseres på sekundær data, og teoretiske diskussioner med afsæt i en dansk kontekst. Journalistiske tekster inddrages lejlighedsvis, men er ikke bærende for rapportens konklusioner.

DEFINITION OG FORSTÅELSE AF BEGREBERNE RADIKALISERING OG EKSTREMISME

Begreberne radikaliserings og ekstremisme er på mange måder omstridte og politiserede. Der eksisterer ingen faste og fælles definitioner, men der er sket interessante overordnede udviklinger gennem de seneste år. Den akademiske forståelse af radikaliserings har udviklet sig fra at se radikaliserings som en forholdsvis lineær og generisk proces til at opfatte radikaliserings som en kognitiv proces med mange individuelle variationer, som kan føre til voldsparathed, men ikke nødvendigvis gør det.

Tidligere forskning forstod typisk radikaliserings som bestående af faser, hvor individer og/eller grupper gradvist antager synspunkter og ideologier, der fører til accept af og/eller brug af vold (Taarnby Jensen 2006: 61; Olsen 2008a: 1). Denne definition baseres sig på en lineær, processuel tænkning, ifølge hvilken et individ i stigende grad accepterer ekstremistiske tanker og midler. Gemmerli beskriver den lineære tilgang således:

”

Den manglende videnskabelige konsensus om radikaliserings årsag og udvikling blev [...] ofte negligeret til fordel for simple og let anvendelige modeller, der beskriver radikaliserings via faser, trapper, udbud/ efterspørgsel m.m. Sådanne modeller forklarer ofte radikaliserings ud fra en antagelse om et sårbart og påvirkeligt individ, der følger en lineær proces, gennem hvilken individet gradvist accepterer brugen af vold for derefter at tage volden i anvendelse (2014a: 2).

Senere forskning afdækker, hvordan radikaliserings er en langt mere kompleks, relationel og i høj grad individuel proces uden simple årsagssammenhænge (Crone 2009: 74, 2014a: 29, 2014b: 295; Goli & Rezaei 2010: 35-38; Hemmingsen 2015b: 3; Jensen & Østergaard 2011, Lindekilde 2012; Lindekilde & Olesen 2015: 136, 2011; Olsen 2009: 13, 55; Gemmerli 2015a;

Hemmingsen et al. 2015).

Flere steder i radikaliseringslitteraturen sondres mellem forskellige niveauer af radikalisering:

- Omfavelse af/omvendelse til ekstremistiske holdninger og ekstremistisk ideologi.
- Støtte til eller sympati for brugen af ekstremistisk vold og/eller terrorisme.
- Anvendelse af ekstremistisk vold og/eller terrorisme.

Der er ikke nødvendigvis sammenhæng mellem dét at have en ekstremistisk ideologi og dét at have en ekstremistisk adfærd (Crone 2014b: 295; Gemmerli 2014a: 3; Dalgaard-Nielsen 2010: 798; Kühle & Lindekilde 2010, 2012; Erslev Andersen 2011: 21; Lindekilde & Olesen 2015: 139; Gemmerli 2015a; Hemmingsen et al. 2015). Den kognitive radikalisering er en proces, hvor individet i stigende grad kommer under indflydelse af ekstremistisk ideologi, mens voldelig radikalisering er en adfærdssædrende proces, hvor individet bliver villig til at bruge eller støtte brugen af vold som middel til at realisere denne ideologi (Crone 2014b: 295; Gemmerli 2014a: 3, 7; Dalgaard-Nielsen 2010: 798). Man kan have en ekstremistisk ideologi uden at have intentioner om hverken at anvende eller støtte voldelige metoder (Crone 2014a: 29; Holmsted Larsen 2012: 4; Kühle & Lindekilde 2010: 22; Hemmingsen 2012: 5; Erslev Andersen 2011: 214).

Ekstremistiske holdninger kan imidlertid have en uheldig polariserende effekt, men de udgør ikke nødvendigvis et sikkerhedsproblem. Dette understreges af Gemmerli, der argumenterer for, at det er 'vigtigt at holde fokus på forebyggelse af vold og kriminalitet – ikke holdninger og identitet' (2014a: 3). Radikaliserings og ekstremisme kan – også selvom den ikke resulterer i vold og terrorisme – have en negativ, polariserende effekt i det omfang, der propaganderes for segregation mellem minoriteter og majoriteter og bidrager til en "os-dem" fortælling, hvor verden inddeles skarpt i venner og fjender.

På baggrund af denne forståelsesramme refereres der i denne rapport til radikaliserings som en individuel og kompleks proces hen mod ekstremistiske holdninger og/eller handlinger, hvori en person i stigende grad accepterer anvendelse af u-/antidemokratiske eller voldelige midler for at ændre noget i samfundet.

BAGGRUNDSFAKTORER OG SAMVARIERENDE FAKTORER - RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME

Tager man et samlet blik på den danske forskning, træder en række primære baggrundsfaktorer samt faktorer, der samvarierer med radikaliserings, frem. Forskningen har blandt andet behandlet, hvordan køn og alder samvarierer med radikaliserings. Den har også behandlet den mulige indflydelse, som socioøkonomiske forhold, oplevet marginalisering og ensidige udlægninger af religionens rolle har for radikaliseringsprocesser.

Alder og køn

Det at være ung og mand er naturligvis ikke noget, der i sig selv fører til radikaliserings. Den danske forskning peger imidlertid på, at når de mennesker, der rent faktisk har gennemgået en radikaliseringsproces, ofte er unge mænd¹⁰(Crone, 2009, 2010, 2014b; Gemmerli, 2014d;

10. Selvom det primært er unge mænd, der bliver radikaliseret, er der også unge kvinder, der bliver tiltrukket af de ekstremistiske grupper (Grøndahl et al. 2003: 35).

2014b; Grøndahl et al, 2003; Taarnby Jensen & Hallundbæk, 2010; Olsen, 2008; Precht, 2007; Dalgaard-Nielsen, 2014: 150; Turner, 2004), kan det hænge sammen med, at særligt unge kan være særligt letpåvirkelige og søgende i forhold til ståsted og identitet, og at dét, som handlingsorienterede ekstremistiske netværk tilbyder, kan virke attraktivt på særligt unge mænd (Crone 2009, 2010, 2014b; Dalgaard-Nielsen 2014: 150; Grøndahl et al. 2003; Precht 2007; Sinclair 2010: 124; Taarnby Jensen & Hallundbæk 2010; Turner 2004). Alder og køn kan på den måde siges ofte at samvariere med radikaliserings. Flere forskere fremhæver, at radikale og militante islamistiske grupper kan ansues som en form for ungdomsgrupper eller ungdomskultur, hvor medlemskab sender et signal om, at man er i opposition til det etablerede samfund (Crone 2010: 11; Kuure 2003: 44-49; Grøndahl et al. 2003: 140-2). Islamistiske gruppers tydelige gruppeidentitet, konkrete leveregler og til tider forsimplede forklaringer på, hvad der er galt i samfundet, og hvad der skal gøres ved det, kan virke attraktivt og mobiliserende på unge, søgende individer (Grøndahl et al. 2003: 31; Hemmingsen 2015b:13).

Socioøkonomiske forhold og kriminalitet

Nogle forskere har indikeret, at socioøkonomiske faktorer såsom manglende uddannelse og lav indtægt kan bidrage til at gøre individet sårbart over for radikaliserings (Wiktorowicz 2005: 20; Ibrahim 1980; Ansari 1984; Munson 1986)¹¹.

Den danske empiriske forskning på området viser dog, at socioøkonomiske forhold ikke kan anvendes som en stærkt forklarende faktor i forhold til radikaliserings (Precht 2007; Hemmingsen 2014; Goli & Rezaei 2010, Grøndahl et al. 2003). Der findes både ressourcestærke og ressourcetsvage personer i miljøerne, og de varetager typisk forskellige funktioner i de ekstremistiske grupperinger (Goli & Rezaei 2010: 62, 84; Grøndahl et al. 2003: 32). Flere danske forskere påpeger, at personer, som er aktive i radikale og/eller militante islamistiske miljøer, ikke generelt kommer fra dårlige økonomiske kår (Precht 2007: 11; Goli & Rezaei 2010: 62-86; Grøndahl et al. 2003: 32). Dét, forskerne påpeger, er, at en opfattelse af at have en ugunstig position i forhold til andre grupper kan have indflydelse på radikaliseringsprocesser (Precht 2007; Hemmingsen 2014; Goli & Rezaei 2010; Grøndahl et al. 2003; Obaidi et al. 2015b).

Der er endvidere i litteraturen beskrevet tilfælde, hvor personer med kriminel baggrund tilslutter sig ekstremistiske miljøer eller anlægger ekstremistiske holdninger og handlemønstre (Hemmingsen 2010: 14, 118, 2015a; Hemmingsen et al. 2015, Erslev Andersen 2015: 17; Crone 2014a: 36; Grøndahl et al. 31).

Der har været eksempler på, at nogle af de danske rejsende til Syrien har eller har haft en kriminel løbebane forud for eller sideløbende med deres ekstremistiske engagement.¹² Hemmingsen et al. påpeger, at grænsen mellem terrorisme og anden kriminalitet er flydende. Det, at kriminelle begår terrorisme, kan blandt andet hænge sammen med, at ekstremistiske grupper så som al-Qaeda og Islamisk Stat opfordrer til soloangreb, hvilket appellerer til personer, som har erfaring med vold (2015a). Hemmingsen et al. påpeger, at 'Kriminalitet kan transformeres til politisk vold', og at personer ikke altid kun 'er motiveret af organisationens mål, men også af deres egne' (2015).

---

11. Dette fremhæves også som en central faktor for radikaliserings i en rapport fra Københavns Kommune (2015), men forholdet mellem radikaliserings og socioøkonomiske faktorer beskrives ikke yderligere i rapporten.

12. Eksempelvis stod Abderrozak Benarabe, leder af den såkaldte Blågårdspladsbande, i 2013 frem i DR2-programmet "Fra bandekrig til jihad" og berettede om sin deltagelse i kamphandlinger i Syrien. PET advarer endvidere i "Vurdering af terrortruslen mod Danmark" om faren for, at kriminelle individer påvirkes af ekstremistisk propaganda til at begå voldshandlinger (2015b: 1).

Goli & Rezaei observerer, at forholdsmæssigt flere af de radikale muslimske respondenter i deres undersøgelse havde været anholdt sammenlignet med de moderate muslimer, der deltog i samme undersøgelse. Det skal dog bemærkes, at andelen af radikale muslimer, som havde været anholdt, og som deltog i undersøgelsen, var forholdsvis lille. Desuden oplyses det ikke, om anholdelsen havde fundet sted forud for radikaliseringsprocessen eller bagefter (2010: 63). I forhold til Hizb ut-Tahrir¹³ skriver Grøndahl et al., at personer med kriminel baggrund finder forståelse og imødekommenhed i ekstremistiske miljøer samtidig med, at de her får muligheden for at 'begynde forfra' (2003: 31).

Der findes i miljøerne både ressourcerstærke og ressourcervage personer, herunder personer med kriminel baggrund, og selvom der kan synes at være visse mønstre, kan der ikke på det foreliggende grundlag drages faste konklusioner om forholdet mellem radikaliserings, socioøkonomiske faktorer og kriminalitet.

Oplevelsen af marginalisering

Forskningen indikerer, at en væsentlig faktor i radikaliseringsprocesser mod radikal og/eller militant islamisme muligvis skal findes i en oplevelse af racisme, marginalisering og eksklusion fra det danske samfund (Precht 2007; Hemmingsen 2014; Goli & Rezaei 2010; Grøndahl et al. 2003; Obaidi 2015b). Forskningen viser således, at en radikaliseringsproces ofte starter med, at et individ er frustreret over sit liv, over det omkringliggende samfund eller over indenrigs- og udenrigspolitiske forhold (Olsen 2008a: 2; Hemmingsen 2015b; Goli & Rezaei 2010; Kühle & Lindekilde 2010: 12; Precht 2007: 34-5; Rytter & Pedersen 2014: 2303; Asad et al. 2008: 74; Sinclair 2010: 144; Soei 2011: 62-214).

Flere forskere fremhæver, at den danske politiske debat om integration og indvandring, især efter 2001, har udviklet sig på en måde, hvor kriminalitet og terror nu i højere grad bliver forbundet med islam og muslimer (Soei 2011: 62, Obaidi et al. 2015b; Hemmingsen 2012: 18; 2015b: 12; Lindekilde 2012; Schmidt 2007: 87; Lykke Nielsen 2009). Den offentlige debat kan således, i højere grad end tidligere, tænkes at bidrage til en polarisering mellem etniske og religiøse minoriteter og majoritetsbefolkningen (Soei 2011: 208-245; Grøndahl et al. 2003: 31; Goli & Rezaei 2010: 78, 113).¹⁴

Goli & Rezaei påpeger, at unge med muslimsk baggrund kan opleve et pres med hensyn til at ændre deres identitet for at blive accepteret og respekteret af samfundet (2010: 78, 113-4). Som Soei skriver: 'Kombinationen af en bopæl i et stigmatiseret område og et etnisk, socialt og religiøst gebyr medvirker til, at mange unge [muslimer] føler, at barriererne for at blive anerkendt fuldt ud som (lige)værdige medborgere kan virke uoverstigelige' (2011: 63).

Det er desuagtet vigtigt at understrege, at forskningen ikke giver et entydigt billede af sammenhængen mellem integration (eller mangel på samme) og radikalisering. Sinclair viser, at medlemmer af Hizb ut-Tahrir bliver skolet i at have en selvopfattelse af ikke at høre hjemme i Danmark (2010: 104-120), men også at denne selvforståelse overordnet set ikke

---

13. Hizb ut-Tahrir beskrives af Grøndahl et al. som et politisk parti, hvis ideologi er islam, og hvis mål er genetableringen af det islamiske kalifat som styreform (2003: 55). Ifølge Grøndahl et al. kan Hizb ut-Tahrir placeres mellem islamisk reformisme og islamisk radikaliserings (2003: 70). Gruppen 'fastholder, at de[n] ikke vil bruge vold som middel til at opnå sine politiske mål' (Grøndahl et al. 2003: 66).

14. Et flertal af Goli & Rezaeis respondenter nævner myndighederne og mediernes måde at håndtere og behandle islam og muslimer på som en kilde til utilfredshed i deres liv (2010: 78, 113). Soei påpeger, at nogle unge med muslimsk baggrund oplever, at det danske samfund har negative forventninger til dem (2011: 208-214). De føler sig kriminaliseret og skåret over en kam som potentielle trusler (Soei 2011: 57, 245). Dette kan – igen – føre til en negativ selvforståelse samt en følelse af ikke at blive anerkendt i det danske samfund (Soei 2011: 31, 70-76, 156-162).

2. Hvad ved vi om radikaliserings og voldelig ekstremisme i Danmark?

har indflydelse på den måde, hvorpå medlemmer faktisk lever deres liv (2010: 104-120). Andre forskere fremhæver ligeledes, at radikaliserede muslimer ofte er ganske godt integreret for så vidt angår uddannelse, arbejdsliv og sociale relationer og i hvert fald ikke er mere økonomisk marginaliserede og underprivilegerede end størstedelen af muslimer i Danmark¹⁵ (Kühle & Lindekilde 2010: 12; Goli & Rezaei 2010; Taarnby Jensen 2006: 64; Precht 2007: 11). Obaidi et al. har desuden vist, at muslimer født og opvokset i Danmark kan have større tendens til at udvise kollektiv vrede og ekstremistiske tendenser end muslimske flygtninge og indvandrere, der har været i Danmark i kortere perioder (2015a). Hvorfor det forholder sig sådan, er naturligvis et interessant spørgsmål med implikationer for indsatsen for at forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Forskere har påvist, at oplevelsen af, at islam og muslimer angribes og ydmyges af Vesten¹⁶, kan medvirke til at mobilisere unge med muslimsk baggrund og til at skabe en "offeridentitet", som ekstreme grupper kan udnytte (Sinclair 2010: 144; Olsen 2008a; Goli & Rezaei 2010; Precht 2007). For personer, der ser sig selv som ofre, kan ekstremismen blive en vej til i stedet at 'se sig selv som stærke og handlende individer' (Olsen 2008a: 2). Denne forestilling bruges af flere ekstremistiske grupper til at mobilisere medlemmer og i den sammenhæng argumentere for, at vold, herunder vold mod civile, er nødvendigt og legitimt i kampen for retfærdighed (Sinclair 2010: 144; Olsen 2008a; Hemmingsen 2015b; Precht 2007).

En række forskere fremhæver i den sammenhæng, at internationale konflikter, der vedrører muslimske lande, samt begivenheder og konflikter i Danmark, som omhandler islam eller muslimer, er af afgørende betydning (Crone 2010, 2014a, 2014b; Hemmingsen 2012; Goli & Rezaei 2010; Taarnby Jensen 2006: 74; Obaidi et al. 2015a). Tolkningen af begivenheder og konflikter er ofte bundet op på en følelse af uretfærdighed og undertrykkelse af muslimer, nationalt såvel som internationalt (Hemmingsen 2012; Crone 2010).

”

Krige og voldelige konflikter rundt om i verden sammenkobles med konflikter og problematikker i Danmark til et sammenhængende billede af et generelt modsætningsforhold mellem muslimer og ikke-muslimer, hvor muslimer er andre overlegne, men pt. gøres til ofre (Hemmingsen 2012: 18).

Obaidis undersøgelse bekræfter, at individer kan udvikle voldelige intentioner, der er begrundet i opfattet diskrimination mod muslimer i Danmark sammenholdt med dansk involvering i krige og voldelige konflikter i lande med muslimsk befolkningsflertal. Dette kan også ske, selvom individet ikke selv har været direkte påvirket af disse (Obaidi et al. 2015a: 21). Det er dog interessant at bemærke, at Danmarks involvering i krige og voldelige konflikter tilsyneladende ikke har lige så stor betydning for udviklingen af voldelige intentioner som opfattelsen af diskrimination og af ikke at være velkommen som muslim i det danske samfund (Obaidi et al. 2015b).

Jyllands-Postens offentliggørelse af tegninger af profeten Muhammed har ifølge en række forskere bidraget til opfattelsen af, at det danske samfund degraderer og marginaliserer islam og muslimer (Precht 2007: 51, Goli & Rezaei 2010: 113-4; Lindekilde & Olesen 2015: 147; Erslev Andersen 2011: 212-5; Lykke Nielsen 2011: 181), og tegningerne har været nævnt som en central motiverende faktor for de involverede i en række danske terrorsager (Lindekilde & Olesen 2015: 147).

---

15. Goli & Rezaei observerer imidlertid en forskel, hvad angår vennekredse. I deres undersøgelse har de radikaliserede unge primært venner og tætte relationer med ikke-etniske danskere, mens dette ikke er tilfældet for de moderate respondenter (2010: 72-74).

16. 'Vesten' dækker her landene i eller med tilknytning til Vesteuropa og Nordamerika.

Der synes at være en generel tendens til, at radikaliserede grupper tænker polariseret og legitimerer deres samfundsundergravende handlinger ud fra en højere retfærdighedstanke. Der dannes en polariseret praksis og et skel mellem individet og majoritetssamfundet (Olsen 2008a, 2009; Goli & Rezaei 2010; Hemmingsen 2015b; Kühle & Lindekilde 2010: 12; Precht 2007; Rytter & Pedersen 2014: 2303; Sinclair 2010: 144) til skade for den generelle sammenhængskraft i samfundet. Hemmingsen påpeger, at der i denne position er 'en tendens til at dele verden op i os og dem', hvor både ikke-muslimer og moderate muslimer fremstilles som fjender (2012: 19).

Religion og ideologi

Både i den internationale forskning og den offentlige debat om radikaliserings og ekstremisme er der en formodning om, at religion og ideologi spiller en central rolle. Det er imidlertid sjældent, at der i den danske forskning bliver fundet en direkte sammenhæng mellem religion og ekstremisme, altså at et dybere religiøst engagement nødvendigvis skulle øge risikoen for radikaliserings (Crone 2014a, 2014b, 2010; Kühle 2011; Kühle & Lindekilde 2010; Olsen 2008; Goli & Rezaei 2010; Hemmingsen 2015b, 2012, 2011a). Som Crone skriver, er 'der [er] ikke noget, der tyder på, at en teologisk eller ideologisk fordybelse trin for trin fører til en vilje til at begå vold eller terror' (2010: 5). Tværtimod viser dele af forskningen, at mange af dem, der bliver radikaliseret, ikke er særligt religiøse, men tværtimod har svag eller ingen religiøs dannelse før deres ekstremistiske engagement (Precht 2007: 42; Grøndahl et al. 2003: 31; Davidsen-Nielsen & Seidelin 2004: 9-33; Sinclair 2010: 132-3). Mange kommer fra familier, hvor religion ikke fylder meget, og de mangler derfor en mere dybdegående forståelse af islam som religion, hvorfor de kan være mere modtagelige for ekstreme udlægninger.

Litteraturen viser, at unge individer, der oplever en splittelse mellem deres forældres kulturelle baggrund og den danske kontekst, de lever i, kan finde en kulturel og religiøs identitet samt en række faste holdepunkter i en ekstremistisk udlægning af islam. Radikaliserings kan således i nogle tilfælde ses som en religiøs eller kulturel identitetssøgning (Precht 2007: 42; Grøndahl et al. 2003: 31; Davidsen-Nielsen & Seidelin, 2004: 9-33; Sinclair, 2010: 132-3).

Litteraturen viser endvidere, at konvertitter med etnisk dansk baggrund, som ønsker viden om islam, i nogle tilfælde søger mod de ekstremistiske miljøer for vejledning og fællesskab. I forhold til Hizb ut-Tahrir skriver Grøndahl et al., at gruppen giver konvertitterne et fællesskab samt støtte i dagligdagen til at overholde de islamiske leveregler (2003: 31-2).

Det er derfor tilsyneladende oftere manglende viden om religion samt søgen efter et fællesskab snarere end et dybt religiøst engagement, som gør, at unge tiltrækkes af ekstremistiske grupper.

Crone (2014a, 2014b) viser i sin forskning, at ideologi og religion dog er vigtige elementer i ekstremistiske miljøer i den forstand, at ideologisk litteratur bliver læst og drøftet. Trods det havde hendes respondenter ikke en særlig dyb forståelse af ideologien eller religionen, og de var typisk mere interesserede i konkrete aktioner og i "at gøre noget" end i at debattere. Flere forskere påviser, at religion og ideologi bliver brugt til at forme medlemmerne til at handle og tænke i overensstemmelse med gruppens værdier, normer og kollektive identitet (Hemmingsen 2015b: 10; Crone 2014a, 2014b; Olsen 2008a, 2009; Sinclair 2010: 147).

Selvom religion eller ideologi ikke nødvendigvis er årsagen til eller forudsætningen for ekstremisme, kan de ideologiske og religiøse begreber således blive anvendt af ekstremistiske miljøer og på den måde understøtte et voldeligt engagement (Crone 2010: 6, 2014a: 30-1, 2014b; Hemmingsen 2015b: 10). Ideologi og religion kan understøtte et fællesskab og give viljen til at handle en 'form, retning og mening' (Crone 2009: 75).

Generelt er der i litteraturen en kobling mellem religion, ideologi og vold som en intellektualisering af handling, hvor ideologi og religion bruges som en efterrationalisering af voldelig

adfærd. Gennem ideologien og religionen får handlingerne en dybere mening. Således kan ideologi og religion bruges til at legitimere voldelige handlinger. Ikke bare i forhold til det omgivende samfund, men også over for individet og gruppen selv (Crone 2014a).

Den danske litteratur dokumenterer omvendt også tilfælde, hvor konvertering til islam tilsyneladende modvirker radikaliserings og ekstremisme (Olsen 2008a, 2008b; Precht 2007; Vedhuis & Staun 2009). Olsen viser, at islam for indsatte i danske fængsler kan bruges til at give en moralsk ramme, hvorfra individet kan genopbygge sit liv samt reducere tilbøjeligheder til aggression og vold (2008a, 2008b). Endvidere påpeges det, at et eksternt, religiøst-teologisk perspektiv på den ekstremistiske gruppes ideologi kan motivere til at forlade et ekstremistisk miljø. Sinclair skriver for eksempel om et medlem af Hizb ut-Tahrir, som var bange for at forlade gruppen af frygt for at 'brænde i helvede', men han stiftede bekendtskab med religion uden for gruppen (via TV-debatter) og fik et mere nuanceret billede af islam. Dette bidrog til, at han kunne se gruppens ideologi i et nyt lys, hvilket hjalp ham ud af det ekstremistiske miljø (2010: 147-8).

KATALYSATORER - RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME

Den danske forskning har udover at pege på en række overordnede baggrundsfaktorer, som kan danne grobund for radikaliserings, også identificeret en række katalysatorer, som kan udløse eller accelerere en radikaliseringsproces. Herunder indgår en søgen efter identitet og ståsted samt de gruppedynamikker og det sammenhold, der ofte karakteriserer ekstremistiske fællesskaber. Katalysatorerne er forhold, der virker på individ- eller gruppeniveau, hvor baggrundsfaktorerne typisk har en mere overordnet, strukturel karakter.

Personlig sårbarhed og søgen

Det er forskelligt, hvor modtagelige individer er for radikaliserings, ligesom man på nogle tidspunkter i sit liv kan være mere sårbar og påvirkelig end på andre. Den danske forskning viser, at ekstremistiske fællesskaber kan virke særligt tiltrækkende på personer, der af den ene eller den anden årsag oplever eksistentiel usikkerhed, for eksempel i forbindelse med skilsmisse, jobtab, dødsfald i familien, følelsen af at være låst fast i en underprivilegeret social situation eller dét at opleve racisme (Lindekilde & Olesen 2015: 142; Goli & Rezaei 2010; Lindekilde 2012; Precht 2007: 52; Schmidt 2007: 87; Lykke Nielsen 2009; Obaidi et al. 2015b).

Precht understreger endvidere, at ekstremistiske og radikale grupper i Danmark er særligt attraktive for personer, der står over for en ændring i deres liv, er frustrerede, keder sig eller er ensomme (2007: 53). Goli og Rezaeis undersøgelse synes at bekræfte dette. De fandt blandt andet, at der var en sammenhæng mellem ensomhed og radikaliserings (2010: 79).

Ekstremistiske fællesskaber og gruppedynamikker

De gruppedynamikker og det sammenhold, der karakteriserer ekstremistiske fællesskaber, kan endvidere bidrage til en radikaliseringsproces ved at tiltrække og fastholde medlemmer. Den danske forskning viser, hvordan dét at føle sig som en del af et særligt fællesskab, tilhøre et socialt netværk samt finde en tilværelsesforankring kan være af stor betydning (Hemmingsen 2010, 2012, 2014, 2015b; Precht 2007; Lindekilde & Olesen 2015; Grøndahl et al. 2003). Hemmingsen påpeger, at individet i et ekstremistisk miljø er en del af et særligt broderskab, hvor for eksempel gensidig generøsitet udgør en stor del af gruppernes identitet (2010, 2015b). Grøndahl et al. beskriver i relation til Hizb ut-Tahrir, hvordan medlemmerne har en meget stærk fællesskabsfølelse og er sammen næsten 24 timer i døgnet (2003: 140).

Lindekilde & Olesen påpeger, at denne fælles identitet, kammeratskabet og følelsen af at være en del af en gruppe også er til stede hos selvradikaliserede. De finder for eksempel fællesskaber og socialiserer på internettet, og dette kan udgøre et substitut for de fysiske fællesskaber (2015: 146-7).

Hemmingsen beskriver fællesskabet som en ekstremistisk modkultur og som et 'kollektivt vi' (2010: 76; 2015b: 6). Ekstremismen er et 'antifænomen', som udspringer af utilfredshed med det etablerede. I forlængelse af dette repræsenterer ekstremistiske grupper en 'kreds af tillid', hemmeligholdelse og eksklusivitet, som kan virke tiltrækkende på nye medlemmer (Sinclair 2010: 123-5; Lindekilde & Olesen 2015: 143).

En central faktor i den radikale og/eller militante islamismes kollektive vi er en fælles kultur baseret på specifik sprogbrug og kropslig fremtoning, der adskiller sig fra samfundets dominerende kultur samt fra andre ekstremistiske grupperinger (Hemmingsen 2010: 78, 2015b: 6). Radikaliserings kan derfor også forstås som en kropslig proces og transformation, ikke blot en kognitiv eller intellektuel proces (Crone 2014b: 295-303; Hemmingsen 2010: 78, 2015b: 6-9). Medlemmer har en specifik måde at barbære sig, gå, tale, ryge og klæde sig på, som adskiller sig fra andre, og som typisk lever op til særlige forestillinger om hypermaskulinitet og voldelig adfærd (Crone 2014b; Hemmingsen 2010, 2011b, 2015b; Goli & Rezaei 2010: 116). Det skal imidlertid påpeges, at det at påtage sig specifikke kropslige normer er et generelt gruppefænomen, som ikke er specifikt knyttet til voldelige subkulturer, men som bruges symbolsk og fællesskabsdannende i andre fællesskaber også.

En ekstremistisk modkultur bliver ligeledes udstillet i videoer, hvor radikale og/eller militante islamister skaber rollemodeller og ikoniske martyrer, som individet og gruppen kan spejle sig i (Crone 2014b: 303). Denne type propaganda har med gruppen Islamisk Stat fundet et nyt ekstremt voldeligt udtryk, der muligvis i særlig grad appellerer til individer, der i forvejen har voldelige tilbøjeligheder (Stern & Berger 2015).

Fascinationen af vold, risiko, spænding og våben fremhæves af flere forskere som en nøglefaktor i at trække unge (mænd) ind i de ekstremistiske miljøer og fællesskaber (Hemmingsen 2010; Crone 2014a; Lindekilde & Olesen 2015: 143). Individets valg af en ekstremistisk gruppe kan til tider være baseret på gruppens status som den mest ekstreme og afvigende fra samfundets normer og dermed som den, der vil kunne give individet størst mulighed for at deltage i voldelige handlinger (Hemmingsen 2015b: 12).

Forskningen viser således, at ens livssituation og personlige sårbarhed er afgørende i radikaliseringsammenhæng. Søgen efter tilhørsforhold og fællesskab er ligeledes stærkt mobiliserende faktorer, ligesom spænding og handlemuligheder er det.

KONTEKSTER OG PROCESSER: HVOR OG HVORDAN FOREGÅR RADIKALISERING TIL RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME?

Den offentlige debat i Danmark har haft et stærkt fokus på blandt andet moskeer som steder, hvor radikaliserings foregår, samt på fængsler som institutioner, hvor indsatte kan blive mål for rekrutteringsforsøg. Men hvad siger forskningen egentlig om, hvor og hvordan radikaliserings foregår?

Rekruttering: Bottom-up, top-down eller i netværk?

Som nævnt var der i den tidlige radikaliseringsforskning ofte en antagelse om, at individet skulle igennem specifikke faser, typisk vejledt og manipuleret af en radikaliserer, en karismatisk person eller en åndelig leder (Precht 2007; Asad et al. 2008). Denne forståelse af radikaliserings ser individet som overordnet passiv, mens radikalisereren er den aktive part (Crone 2010: 9; Taarnby Jensen 2006: 62).

Nyere forskning har nuanceret denne opfattelse. Det pointeres, at skønt top-down rekruttering kan forekomme (Precht 2007; Asad et al. 2008; Taarnby Jensen & Hallundbæk 2010; Jensen & Østergaard 2011: 35; Grøndahl et al. 2003: 29-37; Sinclair 2010: 123-128), er det ofte individet selv, der opsøger og tilslutter sig en ekstremistisk gruppe (Crone 2014a: 27, 2010: 5, 10; Taarnby Jensen 2006: 62; Precht 2007: 52-3). Radikaliserings fremstilles nemlig i

højere grad som en bottom-up proces, hvor individet, via internettet, de sociale medier eller ved selv at opsøge en ekstremistisk gruppe, radikaliseres (Crone 2010: 9-10; Hemmingsen 2012: 2839; 2010; Taarnby Jensen 2006: 62; Lindekilde & Olesen 2015: 144).

Forholdet mellem bottom-up og top-down påvirkninger kan endvidere være flydende: en person, der selv aktivt søger adgang til et ekstremistisk miljø, kan samtidig dér blive påvirket og inspireret af en karismatisk person eller åndelig leder. Forskere beskriver et sådant forløb som en "tilslutning" snarere end en "rekruttering" (Taarnby Jensen & Hallundbæk 2010; Crone 2010: 9).

Individets sociale netværk udgør hyppigt den første introduktion til ekstremistiske grupperinger. Som Crone skriver, foregår 'vejen til et militant engagement [...] primært via personlige forbindelser' (2014a: 37). Forskningen har endvidere afdækket, at gruppe-medlemmer ofte opfordres til at rekruttere venner og bekendte (Hemmingsen 2012: 28; 2010; Jensen & Østergaard 2011; Sinclair 2010: 38, 123-128; Grøndahl et al. 2003: 37).

Fængsler

Der peges ofte i både den akademiske litteratur og den offentlige debat på fængslet som et sted, hvor radikaliserings foregår¹⁷ (Precht 2007; Olsen 2008a, 2008b; Vedhuis & Staun 2009). Her er individet isoleret fra familie, venner og samfundet som sådan og søger derfor andre tilhørsforhold og gruppeidentiteter (Precht 2007: 60; Vedhuis & Staun 2009: 46). Der kan i fængslerne også opstå et behov for beskyttelse på den ene side og for ideologisk og moralsk vejledning på den anden side (Precht, 2007: 60; Vedhuis & Staun, 2009: 46). I fængslet dominerer et 'miljø, hvor den sociale omgangsform er organiseret i små lukkede grupper, primært baseret på kriminalitet og kriminelle værdier, en udpræget loyalitetsfølelse over for egne grupper og en udpræget fjendtlighed over for andre' (Olsen 2008a: 3).

I sådan et miljø kan individet være let påvirkeligt over for gruppens værdier og kan blive skubbet i en ekstremistisk retning via loyalitet over for gruppen (Precht 2007: 63). Ifølge Precht øges problemet, hvis der er mangel på kvalificerede imamer, og hvis de indsatte selv giver åndelig eller religiøs rådgivning til andre indsatte, som det har været tilfældet i nogle fængsler (2007: 62). I forlængelse af, at forskningen har vist, at en svag religiøs dannelse og manglende viden om islam kan bidrage til radikaliserings (Precht 2007: 42; Grøndahl et al. 2003: 31; Davidsen-Nielsen & Seidelin 2004: 9-33; Sinclair 2010: 132-3), kan indsatte med begrænset forudgående kendskab til islam i sådanne tilfælde være særligt modtagelige for et forvrænget billede af religionen og derved også for radikaliserings (Precht 2007: 62).

Olsen og Precht har endvidere påpeget, at der kan være en risiko for radikaliserings lige efter løsladelse hos individer, der er konverteret i fængslet, fordi de skal skabe kontakt til et nyt religiøst miljø uden for fængslet (Precht 2007: 63; Olsen 2008a: 5, 2008b:26). De 'ofte meget sammentømrede og loyale grupper appellerer til folk, der skal opbygge helt nye sociale netværk, og specielt til folk der [...] funderer deres verdenssyn på polariserede modsætninger mellem godt og ondt' (Olsen 2008a: 5).

Moskeer

Moskeer i Danmark har hyppigt været gjort til genstand for offentlig debat om radikaliserings, og også forskningen har beskæftiget sig med spørgsmålet om, hvilken rolle moskeerne spiller (Precht 2007: 52-3; Vedhuis & Staun 2009; Davidsen-Nielsen & Seidelin 2004: 77).

---

17. Regeringens handlingsplan for terrorforebyggelse, 'Et stærkt værn mod terror: 12 nye tiltag mod terror', indeholder en specifik indsats for at forebygge radikaliserings i fængslerne (Regeringen, 2015: 8-9). PET beskriver fængsler og arresthuse som 'steder, hvor indsatte kan blive radikaliseret eller forsøgt rekrutteret til militante ekstremistiske miljøer' (2015a).

2. Hvad ved vi om radikaliserings og voldelig ekstremisme i Danmark?

Kühle konkluderer i sin 2006-undersøgelse af de (115) daværende moskeer i Danmark, at det er yderst sjældent, at radikale fortolkninger af islam bliver prædikeret, og at muslimer primært benytter moskeerne til at socialisere. Også Precht fastslår året efter, at de fleste moskeer ikke kan beskrives som radikale, eller steder hvor unge rekrutteres til voldelig handling (2007: 63). Der er imidlertid, som Lægaard påpeger, i nogle dele af den danske befolkning en modvilje mod moskeer, blandt andet fordi der er en forestilling om, at 'selve bygningen vil være samlingssted for islamister, eller fordi finansiering af moskeerne fra Iran, i tilfældet Vibevej, eller Saudi-Arabien (som påstået for Njalsgade moskeens vedkommende), vil give radikale former for islam indflydelse i Danmark' (2010: 6-7).

Den opfattede forbindelse mellem det at gå i moske og radikaliserings forstærkes af konkrete sager, hvor anklagede eller dømte terrorister har frekventeret moskeer, hvor radikale versioner af islam praktiseres. I Danmark har især Grimhøjmoskeen i Aarhus været kædet sammen med radikaliserede individer (PET 2014; Davidsen-Nielsen & Seidelin 2003: 36-43).

At radikaliserede individer besøger moskeer kan og skal naturligvis ikke sidestilles med, at moskeer generelt kan siges at befordre radikaliserings. De kan imidlertid udgøre rammer og mulighedsrum for radikaliserings, ligesom de også på forskellig vis kan bidrage til modstandskraft mod radikaliserings. Mens der er afdækket tilfælde, hvor radikale imamer forsøger at konvertere og radikaliserer unge i deres moskeer, så har imamerne – ifølge Vedhuis & Staun – også potentiale til at påvirke personer og grupper mod mere moderate og demokratiske meninger og handlinger (2009: 51).

Online-radikaliserings

En nyere tendens inden for radikaliserings og forskning heri er radikaliserings online. Det er et område, der er underbelyst i den empiribaserede forskning, skønt der er udbredt enighed blandt de fleste forskere om, at internettet og de sociale medier har en umiddelbar betydning for radikaliserings.¹⁸

”

Men om denne betydning er særlig og iboende for internettet, eller om den blot er en forstærkning af eller erstatning for allerede eksisterende processer, får indflydelse på vurderingen af trusselsniveauet samt for forståelsen af online-radikaliserings som processuelt begreb (Gemmerli 2014b: 12).

Gemmerli påpeger, at det er vigtigt at skelne mellem internettets betydning for individer, der allerede er radikaliserede, og dem, som er modtagelige eller sårbare over for radikaliserings (2014b: 4).

Som Hemmingsen pointerer, fik internettet som radikaliseringsværktøj særlig opmærksomhed i Danmark i 2013, efter at fire dansksprogede videoer under titlen Den Forglemte Forpligtelse 1-4 opfordrede danskere til at deltage i kampene i Syrien og til at anvende vold i Danmark (2014: 41). Crone påpeger ligeledes, at videoer kan inspirere individer til at anvende ideologisk motiveret vold (Crone 2014b: 292).

Internationalt anvender ekstremistiske grupper blandt andet internettet og de sociale medier i deres propagandaspredning, til rekruttering og til formidling af information om arrangementer¹⁹ (Hemmingsen 2012: 7, 27-8; Precht 2007: 9, 56-7).

---

18. Også regeringens handlingsplan til forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme fra september 2014 peger på online-radikaliserings som en bekymrende tendens (Regeringen 2014:12-14).

19. Det skal noteres, at de deciderede voldsfremmende miljøer, i kontrast til de antidemokratiske grupper, typisk er mere lukkede og forsigtige med at 'tiltrække uønsket opmærksomhed' (Hemmingsen 2012: 37).

”

Både hjemmesider, fora og sociale medier, som YouTube, Facebook og Twitter, anvendes til at kommunikere holdninger, vise videooptagelser af aktiviteter, invitere til fysiske begivenheder og give plads til diskussioner. Alt dette skal tiltrække opmærksomhed og tilhængere (Hemmingsen 2012: 7).

Gemmerli refererer forskning, der indikerer, hvordan internettet skaber et forum, hvor ekstreme meninger bliver normaliseret og hyldet samtidig med, at ideologien bliver udbredt på globalt plan (2014b: 13, 22).

Sociale medier og internettet giver direkte adgang til billeder, videosekvenser og information fra konfliktzoner, hvilket kan bidrage til radikaliserings (Gemmerli 2015b; Hemmingsen 2012: 39).

”

Det er tydeligt, at materiale, som viser ydmygelser eller overgreb på muslimer, spiller en meget stor rolle, når individer vælger at engagere sig i voldsfremmende miljøer. Således angives dokumentation fra konfliktområder igen og igen som en motivation. Den type dokumentation kan være produceret som egentligt rekrutteringsmateriale, eller det kan optræde i eksempelvis almindelige tv-udsendelser, men de voldsfremmende miljøer formår at tilbyde et rum, hvor frustrationerne kan luftes, og hvor der angives en måde at handle på sådanne frustrationer (Hemmingsen 2012: 38-9).

Internettet og de sociale medier giver ekstremistiske grupper en bredere (global) rækkevidde, umiddelbar adgang til potentielle medlemmer samt mulighed for at sprede propaganda og trusler (Precht 2007: 57; Gemmerli 2014a: 17; Crone 2014b: 292).

Udover at være et redskab til at dele informationer samt et virtuelt mødested anvendes internettet også til uddannelse og til at sprede taktisk materiale og teknisk viden samt som inspiration til konkrete aktioner. For eksempel deles manualer og håndbøger om sprængstoffer og om at blive "hellig kriger" (Precht 2007: 57; Davidsen-Nielsen & Seidelin 2003: 43).

Internettet kan således fungere som et virtuelt netværk og mødested samt som et redskab til at opnå viden og færdigheder (Precht 2007: 60) og ikke mindst til at skabe samhørighed og motivation.

RADIKALISERING OG ANDRE FORMER FOR EKSTREMISME

Såvel den forskningsmæssige som den bredere offentlige interesse i radikaliserings har siden 2001 hovedsageligt rettet sig mod radikal og/eller militant islamisme. Der findes dog enkelte undersøgelser af radikaliserings i andre ekstremistiske miljøer, hvor der typisk fremhæves en del af de samme baggrundsfaktorer, katalysatorer samt kontekster og processer. Der er imidlertid kun få nyere danske akademiske undersøgelser af området. Olsens studie fra 2009, som er baseret på interviews med fem tidligere gerningsmænd, der har begået politisk motiveret vold, er det primære empiriske studie i feltet. Olsens respondenter indbefattede både individer, som var aktive på den ekstreme højrefløj, og individer, der var aktive på den ekstreme venstrefløj. I forbindelse med denne rapport er der foretaget et antal interviews med fokus på højreekstremisme. Da det primære empiriske studie på området imidlertid indbefatter både højre- og venstreekstremister, er begge ekstremismereformer omfattet af litteraturgennemgangen nedenfor.

Helt overordnet understreger flere danske forskere, at det er vanskeligt at afgrænse og lokalisere de ekstremistiske miljøer og grupperinger (Hemmingsen 2012: 7, 37; Jensen & Østergaard 2011), der oftest er 'flydende og uorganiserede fænomener' (Hemmingsen 2012: 37) uden tydelige hierarkier eller medlemskaber (Hemmingsen 2012: 37, 2010; Crone 2010: 5). Konkret fremhæver flere forskere, at personer fra højreekstremistiske, venstreekstremi-

stiske samt radikale og/eller militant islamistiske miljøer måske nok kan betragte hinanden som fjender, men samtidig har meget tilfælles og bliver inspireret af hinandens metoder og propaganda. Der findes endvidere eksempler på, at individer bevæger sig mellem forskellige ekstremistiske subkulturer og grupperinger (Hemmingsen 2015b: 11-13, 2012: 14, 44, 2010: 14, 118; Olsen 2009: 22; Crone 2014a: 37-8, 2010: 6)²⁰ og sågar eksempler på skift på tværs af grænserne mellem højreekstremistiske, venstreekstremistiske og radikale islamistiske miljøer (Crone 2010: 6). Som Hemmingsen forklarer:

”

I praksis er grænserne mellem disse forskellige miljøer flydende. Det samme individ kan skifte mellem forskellige miljøer over tid eller indgå i flere miljøer på samme tid, ligesom det samme individ i én situation kan placere sig i en voldsfremmede kategori og i en anden situation i en anti-demokratisk eller demokratisk kategori (2012: 7).

Et eksempel på dette er den danske Hammad Khürsid, der blev dømt for forsøg på terror i den såkaldte Glasvejssag fra 2007, og som var i kontakt med forskellige islamistiske miljøer med 'endog modstridende ideologier'²¹ (Crone 2014a: 31). På samme måde er der overlap mellem de ekstremistiske og kriminelle miljøer, hvilket særligt gælder den til tider slørede grænse mellem det højreekstremistiske miljø og rockermiljøet (Københavns Kommune 2015: 12).

Baggrundsfaktorer

Den ret begrænsede forskning i højre- og venstreekstremisme fremhæver mange af de samme baggrundsfaktorer og samvarierende faktorer som forskningen i radikal og/eller militant islamisme.

Et ekstremistisk engagement grundlægges typisk i en ung alder, og miljøerne tiltrækker hovedsageligt, men ikke udelukkende, mænd. Højre- og venstreekstremistiske grupper giver medlemmerne mulighed for, gennem deres engagement, at signalere opposition til det etablerede samfund (Olsen 2009: 13-5; Holmsted Larsen 2012: 25; Grøndahl et al. 2003: 140-1).

Som det er tilfældet i forhold til radikal og/eller militant islamisme, er det vanskeligt at finde entydige sammenhænge mellem socioøkonomiske forhold og radikaliserings. Højre- og venstreekstremistiske grupper synes dog at adskille sig fra hinanden, hvad angår medlemmernes socioøkonomiske baggrund. Grøndahl et al. forklarer for eksempel, at de yderste venstrefløjbevægelser især tiltrækker unge fra universitetsmiljøet (2003: 140-1), der har kulturel kapital og kommer fra velfungerende og velhavende hjem (Soei 2011: 148; Holmsted Larsen 2012: 33). Ressourcetsvage personer, hvoraf nogle har psykiske og sociale udfordringer samt misbrugs- og kriminalitetsproblemer, optræder også, men de kan ikke siges at være dominerende (Holmsted Larsen; 2012: 33). Holmsted Larsen påpeger derimod, at medlemmer af det højreekstremistiske miljø primært kommer fra dårlige sociale og økonomiske kår (2012: 18). De ressourcetsvage individer, som findes i både de højre- og venstreekstremistiske miljøer, udgør oftest den ledende kerne af bevægelserne (Holmsted Larsen 2012: 18, 30).

Medlemmer af højre- og venstreekstremistiske grupper repræsenterer ofte majoritetsbefolkningen, hvad angår etnicitet og religiøs baggrund, hvorfor oplevet marginalisering synes at spille en mindre rolle i forhold til radikaliserings. Dog spiller utilfredshed med samfundet samt en opfattelse af uretfærdighed en central rolle ligesom i den radikale og

---

20. Derudover er der ofte kontakt og konflikter mellem grupper inden for samme ideologiske miljø på tværs af lokalsamfund i forskellige dele af Danmark (og udlandet) (Hemmingsen 2012: 24; Jensen & Østergaard, 2011).

21. Et andet kendt eksempel er den svenske Ralf Lennart, som var kristen nynazist inden sit engagement i militant islamisme (Det svider i hjærtat, 2007).

militante islamisme (Olsen 2009; Holmsted Larsen 2012; Karpantschof 2014; Lyng 2007). Nationale og internationale begivenheder og konflikter kan udnyttes og skabe momentum for ekstremistiske grupper på højre- og venstrefløj (Olsen 2009; Karpantschof 2014). Holmsted Larsen skriver for eksempel i forbindelse med venstreekstremister, at de ofte ser sig selv 'som del af en større og retfærdig kamp imod en uretfærdig global verdensorden, som er præget af uretfærdighed, grådighed og misbrug af natur og mennesker' (2012: 30).

Højreekstremisme har i dag – ifølge Holmsted Larsen – karakter af at være en 'protestbevægelse imod islam som religion og kultur' (2012: 17), hvor den tidligere har været en mere generel modstand mod indvandring og flygtninge (ibid.). Derfor kan den muslimske verdens voldsomme reaktioner på Jyllands-Postens optrykning af tegningerne af profeten Muhammed, som blev tolket som en modsætning mellem danskhed og islam, virke som en mobiliserende faktor for højreekstremisterne (ibid.).

Ligeledes i tråd med de forskningsmæssige indsigter i militant islamistisk radikaliserings påpeger Olsen, at politiske argumenter og efterrationaliseringer hyppigt først opstår efter, at individer er blevet associeret med en ekstremistisk gruppe (2009: 19). Som det var tilfældet i forbindelse med radikal og militant islamisme, kan der altså heller ikke i forskningen i højre- og venstreekstremisme peges på nogen entydig sammenhæng mellem dybden af et politisk/ideologisk engagement og risikoen for radikaliserings i ekstremistisk retning.

Ligesom ideologi kan understøtte radikaliserings ved at bestyrke og efterrationalisere et ekstremistisk engagement, kan ideologi også vise sig at være et svagt punkt for ekstremistiske grupper i den udstrækning, der opstår et gab mellem ideologi og faktisk adfærd. Crone skriver for eksempel om et medlem af en nynazistisk gruppe, som ved at stifte bekendtskab med gruppens ideologi mistede sit engagement i gruppen, fordi han så en modsætning mellem gruppens handlinger og dens ideologi. Kendskabet til ideologien blev hans første skridt ud af gruppen (2010: 6).

Katalysatorer

Ud fra den danske litteratur på området kan der ikke drages klare konklusioner om, hvilke individuelle faktorer, der gør en person særligt modtagelig for radikaliserings mod højre- og venstreekstremisme. Der var "kun" to respondenter i Olsens studie, som nævnte specifikke begivenheder, som kan siges at have gjort dem personligt sårbare, og det var henholdsvis et dødsfald i familien med efterfølgende finansielle problemer og en geografisk flytning (2009: 16, 18-9). Tre af Lyngs respondenter peger på konfrontationer med personer af anden etnisk herkomst end dansk som værende katalyserende for deres efterfølgende ekstremistiske engagement (2007: 187-195).

De fællesskaber, som ekstremistiske grupper tilbyder, synes dog - som det er tilfældet for radikal og/eller militant islamisme - at være en vigtig faktor for tiltrækningen og fastholdelsen af medlemmer i et radikaliseringsforløb (Olsen 2009: 14, 37-8; Lyng 2007: 179-209). Lyng påpeger, at mange i det højreekstremistiske miljø overordnet har svært ved sociale sammenhænge, og at de ofte ikke deltager i det lokale samfunds sociale tilbud såsom ungdomsgrupper og fritidsforeninger, men derimod finder et fællesskab i de højreekstremistiske grupper (2007: 179-209). Det sammenhold og fællesskab, som individet finder i de ekstremistiske miljøer, styrkes ved, at medlemmer bryder med tabuer og gør ting, som ikke er accepterede eller legitime i det bredere samfund, herunder udøver vold mod oplevede fjender. Dette giver de radikaliserede en følelse af at være hævet over almindelige regler og normer samt overlegne i forhold til det omkringliggende samfund (Olsen 2009: 38). Gennem volden forstærkes intern loyalitet og oplevelsen af at være en del af et broderskab (ibid.: 37-8).

Vold, risiko, spænding og våben synes at have stor betydning i forhold til det højreekstremistiske miljø (Olsen 2009: 35-6), men tilsyneladende i mindre grad for det venstreekstremistiske (Karpantschof 2014: 47).

Kontekster og processer: Hvor og hvordan foregår radikaliserings?

I lighed med situationen i forhold til radikal og/eller militant islamisme spiller de sociale medier og internettet en voksende rolle for højre -og venstreekstremistiske grupper i forbindelse med propaganda, rekruttering og formidling af information om blandt andet arrangementer (Holmsted Larsen 2012: 19, 34). Centralt i forhold til selve rekrutteringsprocessen står dog tilsyneladende individets sociale netværk. Flere af Olsens (2009: 28) og Lyngs (2007) respondenter blev trukket ind i det ekstremistiske miljø gennem deres eksisterende netværk. Ingen af dem blev rekrutteret top-down af en karismatisk person (ibid.: 33). Lyng fremhæver, at individer generelt ikke bliver påvirket i en højreekstremistisk retning i hjemmet, men pointerer dog også, at der sjældent bliver diskuteret politik i de hjem, som mange af de unge højreekstremister kommer fra (2007).

KONKLUSION

Der findes i den danske empirisk baserede forskning ikke entydige billeder af eller konklusioner på, hvad der gør et individ eller en gruppe særligt modtagelig for radikaliserings, forstået som en individuel og kompleks proces hen mod ekstremistiske holdninger og/eller handlinger, hvori en person i stigende grad accepterer anvendelse af u- og antidemokratiske eller voldelige midler for at ændre noget i samfundet.

Fællesnævneren for de ekstremistiske grupper er, at de af forskellige årsager og på forskellige niveauer er imod den etablerede orden i samfundet (Kühle & Lindekilde 2012; Hemmingsen 2010, 2015b).

Det er vigtigt at sondre mellem radikaliserings af tænkning (ideologisk radikaliserings) og radikaliserings af adfærd (voldelig radikaliserings), og der er ikke nødvendigvis en sammenhæng mellem ekstremistiske ideologier og ekstremistisk adfærd. Selvom ideologisk radikaliserings kan virke polariserende og skabe utryghed, behøver ideologisk radikaliserings i sig selv ikke at udgøre en sikkerhedsmæssig trussel.

Radikaliseringslitteraturen giver ikke grundlag for at drage håndfaste konklusioner om kausale logikker, og den efterlader mange ubesvarede spørgsmål. Det er dog muligt at udlede nogle overordnede mønstre og kategorier. Rapporten har inddelt disse i overordnede baggrundsfaktorer, som kan skabe grobund for radikaliserings og ekstremisme, og katalysatorer, der kan udløse eller bestyrke et ekstremistisk engagement. Endvidere giver forskningen indikationer på, hvordan og hvor radikaliseringsprocessen foregår.

Mest markant blandt baggrundsfaktorerne er oplevelsen af marginaliserings hos de radikale og/eller militant islamitiske grupper og oplevelsen af politisk uretfærdighed for højre- og venstreekstremister. Hertil kommer, at den danske debat og internationale forhold tilsyneladende spiller en rolle som motiverende og til tider legitimerende faktorer. Som gennemgået ovenfor dyrker radikale og/eller militante islamister hyppigt en forestilling om, at islam og muslimer bliver undertrykt og angrebet i Vesten.

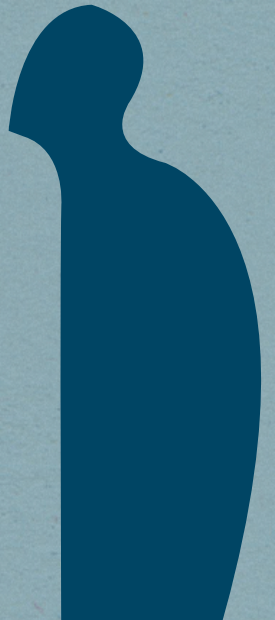
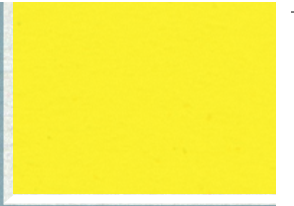
Forskningen peger endvidere på, at religion og ideologi typisk ikke i sig selv er årsager til radikaliserings og ekstremisme, men derimod er vigtige i udformningen af de ekstremistiske gruppers efterrationaliseringer. Ekstremisme forklares som et ønske om at vise sin afstandstagen til samfundet eller om at gøre noget ved en situation, som ses som værende uretfærdig.

Af katalysatorer er det mest påfaldende, i hvor høj grad radikaliserings (mod radikal og/eller militant islamisme samt højreekstremisme) starter med en fascination af vold og/eller søgen efter spænding og oplevelser. Det er endvidere tydeligt i den danske forskning, at en af de

2. Hvad ved vi om radikalisering og voldelig ekstremisme i Danmark?

dominerende faktorer og katalysatorer for radikaliseringsprocesser er en søgen efter gruppeidentitet, tilhørsforhold og fællesskab.

Endelig indikerer forskningen, at skønt top-down rekruttering kan forekomme, så er der hyppigere tale om bottom-up processer, hvor individer selv opsøger ekstremistiske ideologier og fællesskaber eller bliver introduceret hertil gennem deres sociale netværk.

3. MODSTANDSKRAFT I LOKALSAMFUND: FORSKNING I "COMMUNITY RESILIENCE"

Radikalisering og voldelig ekstremisme er internationale fænomener, der udfolder sig på tværs af landegrænser og i sociale fora på internettet. Hyppigt manifesterer de negative konsekvenser – polarisering, stigmatisering, mistrivsel, utryghed, uhensigtsmæssig social kontrol og voldshandlinger – sig dog lokalt (Hemmingsen 2010, 2015b; Crone 2014b, Goli & Rezaei 2010).

Heldigvis er lokalsamfund ikke blot passive arenaer eller ofre for ekstremisme. Nærværende analyse indikerer, at selv lokalsamfund, som normalt i den offentlige debat fremstilles som "belastede", besidder ressourcer og handlemuligheder, der kan sættes ind på at forebygge, inddæmme og modvirke radikalisering og voldelig ekstremisme.

Et lokalsamfund forstås her som et geografisk afgrænset, gensidigt afhængigt kompleks af menneskeskabte, naturlige, sociale og økonomiske strukturer (Norris et al. 2008: 128).

De forløbne år har der været en stigende politisk og forskningsmæssig interesse i "community resilience" som et bud på, hvordan et moderne samfund kan indrette sig på et komplekst og dynamisk trusselsbillede. Stadigt flere politiske strategier peger på lokalsamfund som væsentlige medspillere i skabelsen af sikkerhed og tryghed, og international forskning har kastet lys på spørgsmålet om, hvornår og hvordan lokalsamfund udviser modstandskraft mod blandt andet natur- eller menneskeskabte katastrofer, ekstremt vejrlig, fattigdom og kriminalitet.

Den eksisterende forskning har derimod kun i enkelte tilfælde befattet sig med spørgsmålet om modstandskraft mod radikalisering og ekstremisme. Skønt lokal modstandskraft, som klargjort nedenfor, hviler på diversitet, tillid og netværk, og dermed i sagens natur ikke kan styres via centrale handleplaner eller enkeltstående politiske initiativer, så forekommer det imidlertid oplagt at udforske netop lokalsamfundets mulige rolle i håndteringen af den voksende kompleksitet i udfordringerne forbundet med radikalisering og ekstremisme, herunder rekruttering og propagandaspredning på de sociale medier, genintegrering af personer, der har kæmpet i Irak eller Syrien, eller løsladte, der har afsonet ekstremismereleterede domme i danske fængsler. Dels kan og skal særligt sikkerhedsmyndigheder ikke være til stede over alt og besidder måske heller ikke de relevante kompetencer i forhold til en forebyggende indsats. Dels kan centrale myndigheder have svært ved at håndtere den stigende kompleksitet i trusselsbilledet i den forstand, at selv de mest velforberedte myndigheder vil have svært ved at tilrettelægge individuelle tilgange og løsninger, der matcher en stadigt stigende variation af enkeltproblemstillinger. Her formodes lokalsamfund at have en bedre chance for at opfange, forstå og reagere på lige præcis de typer af udfordringer, der er mest udbredte i lokalområdet.

Men hvilke aktører, ressourcer og aktiviteter kunne mere konkret tænkes at medvirke til at forebygge, inddæmme og modvirke radikalisering og voldelig ekstremisme og hvordan?

I dette afsnit skitseres først, hvordan begrebet "resilience" har fundet vej ind i debatter og

politikker vedrørende national sikkerhed. Herefter gennemgås nyere international forskning i det lokale samfunds modstandskraft med henblik på at systematisere og skabe overblik over, hvem og hvad der skaber modstandskraft, når et lokalsamfund rammes af begivenheder, der sætter sikkerhed, velstand og tryghed under pres. Forskningen i modstandskraft sættes derfor i forhold til den viden, vi har om radikaliserings og voldelig ekstremisme fra dansk empirisk baseret forskning, og der opstilles nogle antagelser og analytiske kategorier om, hvordan modstandskraft mod netop disse fænomener kan tænkes at komme til udtryk.

STIGENDE POLITISK INTERESSE I "RESILIENCE" SOM SIKKERHEDS- OG BEREDSKABSSTRATEGI

"Resilience" har som begreb rødder i fysikkens og matematikkens verden, hvor det anvendes til at betegne et systems evne til at genvinde ekvilibrium i kølvandet på en ekstern forstyrrelse (Norris et al. 2008: 127; Shaw & Maythorne 2011: 44). I socialvidenskaberne har begrebet fundet anvendelse inden for psykologi, sociologi, økonomi og organisationsstudier. Her anvendes det med variationer til at betegne et individs, en organisations eller et samfunds evne til at vedblive at fungere under ulykker og i modgang, genetablere en normalitet, finde løsninger, blive klogere og komme videre (CARRI Report 2013).

I de forløbne år har der været en stigende politisk interesse i "resilience" som et bud på, hvordan et moderne samfund kan indrette sin forebyggende indsats mod sikkerhedsmæssige trusler og sin beredskabspolitik, så de matcher en kompleks og dynamisk omverden. Et åbent, demokratisk samfund har - lyder argumentet i en række analyser og politiske strategier - talrige sårbare punkter og afhænger i stigende grad af komplekse, gensidigt afhængige infrastrukturer såsom el, telefoni, vand og varme, sundhed og fødevarerforsyning. Det bliver stadigt sværere for de myndigheder, der traditionelt har haft ansvaret for sikkerhed og beredskab, at forudse og planlægge håndteringen af kriser, endsiige beskytte alle sårbare punkter. Derfor bliver et samfunds evne til fleksibelt at håndtere en bred vifte af forskellige mulige hændelser central, og det kan bedst lade sig gøre, hvis både myndigheder og civilsamfund er på banen og samarbejder (Edwards 2009: 28; Flynn 2008; Homeland Security Advisory Council 2011: 7; Jackson 2008: 3; Kahan et al. 2009: 2).

I Storbritannien har der siden midten af 00'erne eksisteret såkaldte Local Resilience Forums, hvor civilsamfundsrepræsentanter inddrages i lokal beredskabsplanlægning, og i USA har såvel føderale som delstatsmyndigheder i flere forbindelser søgt at inddrage borgere og lokalsamfund i kriseberedskab og terrorbekæmpelse. Dette har indebåret initiativer og aktiviteter, såsom kommunikationskampagner, for at øge offentlighedens forståelse af trusler, risici og mulige lokale modforanstaltninger samt incitamentsprogrammer rettet mod at få lokalsamfund til at bygge mere robuste og bæredygtige boliger og infrastrukturer, lave beredskabsplaner og organisere for eksempel kommunikationskæder og førstehjælps- og eftersøgningshold, der kan træde til i en krise (Coaffee & Rogers 2008: 103; Edwards 2009; Homeland Security Advisory Council 2011: 6; Rogers 2013: 323; Schwind 2014). I Danmark er der ligeledes fokus på at uddanne og inddrage frivillige i beredskabsarbejdet, for eksempel med Beredskabsforbundets kampagne "Robust borger" og med PET's uddannelsesprogram "Projekt Omtanke", der er målrettet blandt andre ansatte ved trafikknudepunkter og indkøbscentre (for en beskrivelse af projektet se PET 2015c).

Også i den politiske diskussion om forebyggelse af voldelig ekstremisme har begrebet "resilience" vundet indpas. Således annoncerede den amerikanske regering i 2011, at den ønskede et øget fokus på at opbygge modstandskraft mod radikaliserings gennem "community-based solutions", ligesom britiske og australske terrorbekæmpelsesstrategier fremhæver behovet for at opbygge stærke og robuste samfund og lokalmiljøer og for at fremme en "resilience culture" (Aly 2013: 4; Spalek & Davies 2012: 365; Weine et al. 2013: 327). En række forebyggende gadeplansprogrammer i Storbritannien og Holland sigter mod at forebygge radika-

lisering ved gennem træning og uddannelse at opbygge kognitiv "resilience" hos unge mennesker, så de bedre kan forstå, erkende og modstå ekstremistiske gruppers argumenter og indflydelsesteknikker (Euer et al. 2014: 11). Typisk er sådanne programmer drevet eller støttet af myndighederne og med et fokus på individuel modstandskraft.

I Danmark har politikere og myndigheder også efterlyst et stærkere civilsamfundsengagement i den tidlige forebyggende indsats mod voldelig ekstremisme. Myndighederne kan og skal ikke være til stede overalt, og lokalmiljøerne må selv tage et medansvar, blandt andet fordi det hyppigt er lokalt, at de første tegn på radikaliseringsproces kan bemærkes, og muligheden for at gribe forebyggende ind foreligger.²² Konkrete myndighedstiltag rettet mod at fremme et lokalt engagement har typisk centreret sig om myndighedssponsorerede debatarrangementer, forældreinddragelse, videndeling og uddannelse af civilsamfundsaktører (Euer et al. 2014: 11; Regeringen 2014).

FORSKNING I DET LOKALE SAMFUNDS MODSTANDSKRAFT MOD EKSTREMISME OG RADIKALISERING

Der er imidlertid meget lidt forskningsbaseret viden om, hvilke faktorer og forhold der skaber modstandsdygtige lokalsamfund, når vi taler radikaliserings- og ekstremisme. Der eksisterer enkelte studier i "community policing", hvor fokus er på, hvorledes politiet og lokale myndigheder kan opbygge et konstruktivt og tillidsfuldt samarbejde med udsatte lokalmiljøer. Præmissen her er, at lokalmiljøer kan bidrage, og at tillid til myndighederne er en forudsætning for, at det sker (Briggs 2010: 973; Briggs et al. 2006). Det er imidlertid ikke lokalsamfundenes egne handlemuligheder, der er genstand for interesse, men først og fremmest myndighedernes tilgang til disse lokalmiljøer.

Det har været muligt at identificere et enkelt casestudie, der gennem interviews og on-site observationer giver et bud på, hvad der skaber modstandskraft mod ekstremisme i et amerikansk-somalisk lokalsamfund i Minneapolis-St. Paul. Studiet tager udgangspunkt i anden forskning, der har vist, at stærke familier udgør den bedste buffer mod forskellige psykosociale og socioøkonomiske risikofaktorer. Det foreslår, at modstandskraft må forstås som et fænomen, der beror i såvel lokalmiljøer og familier som i individer (Weine & Ahmed 2012: 7). Studiet indikerer, at risikoen for radikaliseringsproces stiger, hvis unge mennesker overlades til sig selv uden voksensupervision, hvis der eksisterer en generel social accept af ekstremisme, og hvis der opstår personlig kontakt mellem unge og ekstremistiske ideologer. Baseret på respondenternes udsagn om, hvordan radikaliseringsproces kan forebygges, fremhæver undersøgelsen en række mulige tiltag såsom at støtte og styrke familier gennem forskellige former for socialt og kriminalpræventivt arbejde, at stille information om ekstremisme og forebyggelse til rådighed i lokalmiljøerne og at tilbyde unge alternative aktiviteter og muligheder, for eksempel muligheder for at engagere sig i frivilligt humanitært arbejde (Weine & Ahmed 2012: 31).

Studiet fra Minneapolis-St. Paul er baseret på grundigt feltarbejde og udgør et væsentligt bidrag til en i øvrigt ikke forskningsunderbygget diskussion af, hvad der skaber lokal modstandskraft mod ekstremisme. Studiet kan imidlertid langt fra stå alene. Undersøgelsen er eksplorativ, og som fremhævet af forfatterne selv kan man ikke nødvendigvis generalisere resultaterne fra undersøgelsen af det konkrete amerikansk-somaliske lokalmiljø til andre lokalmiljøer eller til andre lande, der er berørt af voldelig ekstremisme (Weine & Ahmed 2012: 4).

Spørger man således, hvordan lokalmiljøer modvirker ekstremisme, og hvem der udviser modstandskraft, hvornår og hvorfor, så findes der meget få studier. Det samme gør sig gæl-

---

22. Som fremhævet i Regeringens handlingsplan for forebyggelse af radikaliserings- og ekstremisme (Regeringen 2014). Se også <https://www.pet.dk/Forebyggende%20Afdeling/Hvorfor%20forebygge.aspx> [tilgået 17/04/2015].

dende, hvis man spørger, hvorvidt og hvordan denne type modstandskraft kan styrkes (Weine et al. 2013: 327). Den stigende politiske interesse i modstandsdygtige lokalmiljøer er, med andre ord, ikke matchet af en forskningsbaseret viden om fænomenet.

FORSKNING I "COMMUNITY RESILIENCE" OVER FOR LANGTRUKNE KRISER

Der findes imidlertid et bredere forskningsfelt, der har udforsket "community resilience" i lokalsamfund, der udsættes for pludselige og voldsomme begivenheder, for eksempel mineulykker eller jordskælv, samt - og mere relevant i forbindelse med radikaliseringsproblemstillingen - studier, der udforsker modstandskraft i lokalsamfund, der er berørt af udfordringer, som udstrækker sig i tid og/eller manifesterer sig mere gradvist, for eksempel strukturelt betinget økonomisk tilbagegang eller høje kriminalitetsrater. Disse studier fremhæver en bred vifte af faktorer ud over de stærke familier fremhævet af studiet fra Minneapolis-St. Paul.

Nogle af de eksisterende studier er deduktive og uddrager indsigter om det lokale samfunds modstandskraft fra forskning i relaterede temaer, for eksempel forskning i, hvad der skaber social kapital (Brown & Kulig 1996/1997; Pfefferbaum et al. 2007). Andre er empiriske og udforsker, hvilke aspekter og faktorer der skaber modstandskraft i lokalsamfund, der har været ramt af udfordringer såsom ulykker eller høje kriminalitetsrater (Ahmed et al. 2004: 388; Chenoweth & Stehlik 2001: 48; Sampson et al. 1996, 918).

Studierne arbejder med forskellige definitioner af modstandskraft og dermed med forskellige opfattelser af, hvorledes den konkret kommer til udtryk. Nogle betragter modstandskraft som en proces, andre som en kapacitet. Nogle forstår det som evnen til at vende tilbage til status quo, andre ser det som evnen til at lære og til at tilpasse og forandre sig. Nogle ser det som noget, der opstår situationelt i forbindelse med, at et problem manifesterer sig, andre betragter det som en permanent, iboende kvalitet, der også eksisterer og kan studeres i lokalsamfund, der ikke er eller har været ramt af kriser (CARRI Report 2013; Houston 2015: 176; Norris et al. 2008: 129).

Tabel 3.1

Ahmed et al. 2004: 391	<i>Those features of a community that in general promote the safety of its residents and serve as a specific buffer against injury and violence risks, and, more generally, adversity.</i>
Brown & Kulig 1996/1997:43	<i>The capacity of community members to engage in projects of coordinated action within the context of their community despite events and structures that constrain such projects.</i>
Chenoweth & Stehlik 2001	<i>The ability to respond to crises in ways that strengthen community bonds, resources, and the community's capacity to cope.</i>
Norris et al. 2008	<i>A process linking a network of adaptive capacities (resources with dynamic attributes) to adaptation after a disturbance or adversity.</i>
Pfefferbaum et al. 2007: 349	<i>The ability of community members to take meaningful, deliberate, collective action to remedy the effect of a problem, including the ability to interpret the environment, intervene, and move on.</i>

Tabel 3.1 viser udvalgte eksempler på definitioner, der illustrerer bredden i opfattelser af det lokale samfunds modstandskraft, men som alle kan anvendes, ikke blot på situationer, hvor et lokalsamfund rammes af en pludselig, overraskende, negativ begivenhed, men også er relevante, når et lokalsamfund står over for mere tidsmæssigt udstrakte udfordringer.

Definitionerne i tabel 3.1. fremhæver blandt andet kapaciteter, sammenhængskraft og evnen til at forstå og gennemskue komplekse årsagssammenhænge og agere på dem. Men hvori består mere specifikt lokalsamfundets modstandskraft? Studierne fremhæver en række faktorer:

Faktorer med betydning for lokalsamfundets modstandskraft

Økonomisk og menneskelig kapital forstået som mængden af og diversiteten i de uddannelsesmæssige og andre menneskelige kompetencer og evner, der er relevante i forhold til at skabe for eksempel økonomisk vækst, samt mængden og diversiteten i de økonomiske ressourcer, som et lokalsamfund råder over. Det handler om fordelingen af disse, så der ikke er bestemte grupper, der er forholds-mæssigt kraftigt underprivilegerede (Pfefferbaum et al. 2007: 351; Norris et al. 2008: 137).

Graden af social kapital i et lokalsamfund forstået som de samlede ressourcer, som lokale aktører opbygger via kontinuerlig interaktion og gensidighed i den sociale interaktion (Amit & Fleischer 2005: 94). Det vil sige evnen til at opbygge stabile relationer og netværk, herunder netværk til myndigheder, omfanget af positiv interaktion i netværket og graden af gensidighed i interaktionerne (Ahmed et al. 2004: 402; Chenoweth & Stehlik 2001: 52; Pfefferbaum et al. 2007: 351; Norris et al. 2008: 138-139).

Gensidig tillid mellem de lokale aktører (Sampson et al. 1996, 918).

Muligheder for og omfang af borgerengagement i frivillige foreninger og sammenslutninger, for eksempel sportsklubber, beboerforeninger og nabo-hjælpsgrupper (Amit & Fleischer 2005: 89, 91; Pfefferbaum et al. 2007: 350).

Oplevelsen af at være et fællesskab, herunder oplevelsen af at have fælles interesser og værdier, en fælles opfattelse af, hvem "vi" er, hvilke værdier "vi" står for, og hvor "vi" er på vej hen (Durodie 2005: 5; Pfefferbaum et al. 2007: 350).

Evnen til at sikre informations- og kommunikationsstrømme, herunder tilstedeværelsen af informationskilder, der er tillid til (Pfefferbaum et al. 2007: 352; Norris et al. 2008: 140).

Evnen til at opbygge en fælles forståelse af udfordringer og mulige løsninger, herunder evnen til at samle informationer og analysere dem (Pfefferbaum et al. 2007: 351).

De lokale aktørers evne til at nå til enighed om mål og metoder, løse konflikter og træffe beslutninger (Brown & Kulig 1996/1997: 33).

De lokale aktørers evne til at handle proaktivt, ikke blot reaktivt. For eksempel evnen til ikke blot at håndtere et manifesteret problem såsom kriminalitet, men også til at gøre noget ved de underliggende socioøkonomiske faktorer,

der giver næring til problemet (Brown & Kulig 1996/1997: 42; Godschalk 2002; Pfefferbaum et al. 2007: 349).

Evnen til at finde nye, kreative løsninger på uventede eller nye problemer (Godschalk 2002).

De lokale aktøres evne til at føre beslutninger ud i livet, herunder graden af tro på, at kollektiv handlen nytter (Brown & Kulig 1996/1997: 33).

De lokale aktørers evne til kritisk refleksion, herunder evnen til at lære og tilpasse måder, hvorpå man forstår problemer og reagerer på dem (Brown & Kulig 1996/1997: 45; Pfefferbaum et al. 2007: 350).

Tager man et samlet blik på disse mange forskellige bud på, hvilke forhold og elementer der indgår i eller bidrager til det lokale samfunds modstandskraft, står det ikke altid klart, hvad der er årsag, og hvad der er virkning. Man kunne for eksempel argumentere for, at evnen til at handle proaktivt, reflektivt og kreativt ikke er et element, der skaber modstandskraft i lokalsamfundet, men snarere er en manifestation af lokalsamfundets modstandskraft, der beror på andre forhold, for eksempel graden af menneskelig kapital eller tillid mellem aktørerne i et lokalsamfund. Når denne uklarhed opstår, kan det hænge sammen med, at mange eksisterende studier er eksplorativt casestudier, snarere end generaliserende og teoribyggede. Det er også muligt, at de forskellige forhold og elementer ikke er forbundne på simpel lineær vis, og at kausaliteten ikke løber i én bestemt retning, men at de forskellige elementer snarere er gensidigt forbundne.

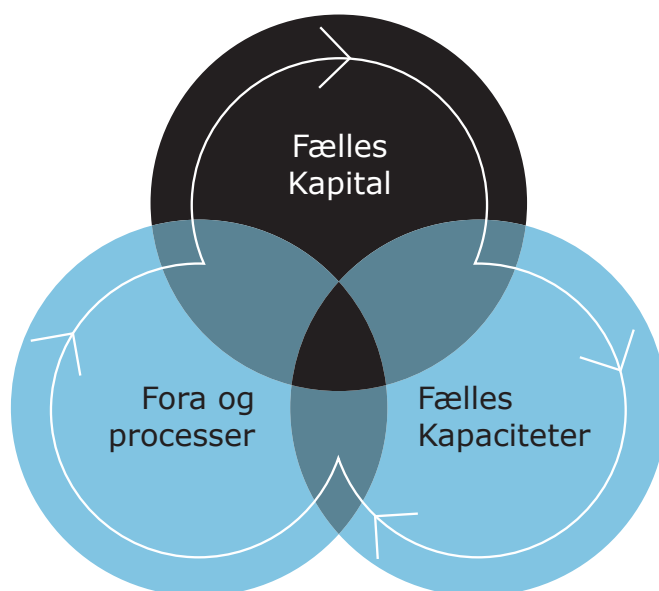
Skal man skabe struktur i det eksisterende materiale, kan man, som forsøgt i tabel 3.2 nedenfor, gruppere de faktorer, der fremhæves, i tre overordnede kategorier: Kapital og fælles ressourcer, kollektive fora og processer samt kollektive evner og kapaciteter. De første to kategorier fanger nogle af de strukturelle og processuelle faktorer, der formodentlig bidrager til eller er forudsætninger for det lokale samfunds modstandskraft. Den sidste kategori fanger nogle af de evner og handlemuligheder, aktørerne i et modstandsdygtigt lokalsamfund har, og overlapper dermed med definitionerne af modstandskraft i lokalsamfund som anført i tabel 3.1. ovenfor.

Tabel 3.2: Aspekter af det lokale samfunds modstandskraft

KAPITAL OG FÆLLES RESSOURCER	FORA OG PROCESSER	EVNER OG KAPACITETER
<ul style="list-style-type: none"> • Økonomisk kapital • Menneskelig kapital • Social kapital • Tillid • Fælles værdier • Fælles identitet 	<ul style="list-style-type: none"> • Eksistens og grad af engagement i frivillige foreninger • Tæthed og gensidighed af interaktion i netværk • Kommunikationskanaler og -strømme • Diskussions-, forhandlings-, beslutningsfora 	<ul style="list-style-type: none"> • Evnen til at opbygge fælles forståelse af problemer • Evnen til at nå til enighed og til at handle kollektivt • Evnen til kritisk refleksion og proaktiv handlen • Kreativitet

Som indikeret er mange studier i det lokale samfunds modstandskraft af eksplorativ karakter, hvorfor man ikke kan uddrage endelige konklusioner om kausalsammenhænge. Det forekommer dog logisk at antage, at de tre kategorier, som illustreret i figur 3.1, er gensidigt forbundne og til dels overlappende. For eksempel indbefatter mange definitioner af social kapital nogle af de processer, der oplystes i kolonne to i tabellen ovenfor, ligesom man kunne argumentere for, at de evner og kapaciteter, der oplystes i tredje kolonne, formodentlig virker positivt tilbage på både den kapital, der oplystes i første kolonne, og de kollektive fora og processer, der oplystes i kolonne to.

Figur 3.1. Gensidigt forbundne aspekter af det lokale samfunds modstandskraft

MODSTANDSKRAFT MOD RADIKALISERING OG VOLDELIG EKSTREMISME: DEFINITION, AKTØRER, HANDLINGER

Med udgangspunkt i ovenstående arbejdes der i denne rapport med en bred definition af det lokale samfunds modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme, hvor et lokalsamfund forstås som et geografisk afgrænset, gensidigt afhængigt kompleks af menneskeskabte, naturlige, sociale og økonomiske strukturer (Norris et al. 2008: 128), herunder familier, frivillige foreninger, religiøse fællesskaber, lokale virksomheder og lokalt næringsliv samt lokale myndigheder.²³

Det lokale samfunds modstandskraft mod ekstremisme opfattes som beroende på disse aktørers fælles kapital, kollektive fora og processer, samt de fælles evner og kapaciteter, der bidrager til at forebygge, inddæmme og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme,

23. Der blev, i samarbejde med konsulenthuset Implement, opstillet en model for hvilke aktører, der konkret kunne tænkes at være relevante i danske lokalsamfund. Modellen indbefattede fire hovedkategorier: Organiserede civilsamfundsaktører, nære relationer, lokale myndigheder og lokalt næringsliv, (se bilag A s. 5 på <https://www.trygfonden.dk>, hvor både rapport og bilag ligger). Modellen tjente som et heuristisk redskab i udvælgelsen af respondenter og udformning af spørgeguiden til interviewene i Gellerup, Vollsmose og Mjølnerparken. Hensigten var at sikre en bred udforskning af, hvilke aktører der aktuelt eller potentielt kunne have vilje og evne til at forebygge, inddæmme og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme.

eller som potentielt kunne gøre det.

Hvilke konkrete handlinger kunne disse lokalsamfundsaktører tænkes at foretage for at forebygge, inddæmme og modvirke radikalisering og voldelig ekstremisme? Tabel 3.3 modstiller de tre overordnede modstandskraftskategorier med radikaliseringsforskningens indsigter i baggrundsfaktorer og katalysatorer. På den baggrund kan man formulere en række spørgsmål, der zoomer ind på, hvorvidt aktørerne i et lokalsamfund tilsammen har den fornødne kollektive kapital, de fornødne fora og processer samt de fornødne kollektive evner til at udvise modstandskraft og til at forebygge, inddæmme og modvirke voldelig ekstremisme.

Tabel 3.3: Lokal modstandskraft mod radikalisering

HVAD SKABER RADIKALISERING?		
	Baggrundsfaktorer Oplevelsen af marginalisering, politisk uretfærdighed og/eller islamkritisk offentlig debat. Anvendelse af religion og ideologi til at retfærdiggøre ekstremisme.	Katalysatorer Personlig sårbarhed og søgen, gruppedynamik i ekstremistiske fællesskaber.
HVAD SKABER MODSTANDSKRAFT?	Kapital og fælles ressourcer	Hvilke ressourcer er til rådighed i forhold til at indgå i debat om, hvorvidt det oplevede er reelt og til at opstille alternative, ikke-voldelige handlemuligheder?
	Kollektive fora og processer	Findes debat- og kommunikationskanaler, hvor der kan debatteres, nuanceres og opstilles ikke-voldelige handlemuligheder?
	Kollektive evner og kapaciteter	Findes fælles kognitive ressourcer til at debattere på en måde, der ikke benægter problemer, men anviser konstruktive handlemuligheder?

For yderligere at konkretisere, hvordan modstandskraft mod netop radikalisering og voldelig ekstremisme kunne tænkes at komme til udtryk, er nedenfor opstillet et idealbillede på, hvordan aktørerne i et modstandsdygtigt lokalsamfund kunne tænkes at agere for at forebygge, inddæmme og imødegå ekstremisme. Idealbilledet er opstillet ved at kombinere indsigter fra forskning i radikalisering og forskning i det lokale samfunds modstandskraft.

Idealbilledet tjente sammen med spørgsmålene i tabel 3.3 som inspiration til udformning af et udsagnsbatteri, som respondenterne i de undersøgte lokalområder blev bedt om at forholde sig til, se overfor.

Idealbillede på lokal modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme:

- Aktørerne i et modstandsdygtigt lokalsamfund har vilje og evne til at indgå i drøftelser af temaer, der kan opleves som følsomme, herunder ekstremisme, radikaliserings, internationale konflikter, kriminalitet og mistrivsel.
- Lokale myndigheder er bevidste om at opføre sig på en måde, der ikke bekræfter de ekstremistiske "os-dem narrativer" ved at anlægge en ikke-diskriminerende og ikke-generaliserende tilgang til personer og problemer.
- Aktørerne i et modstandsdygtigt lokalsamfund er i stand til at identificere fælles interesser, for eksempel unges trivsel, til trods for tilstedeværelsen af politiske, ideologiske og religiøse meningsforskelle.
- I et modstandsdygtigt lokalsamfund bliver der organiseret for eksempel lokale, politiske debatmøder og indsamlinger til at bistå ofre for internationale konflikter, som giver modspil til de radikale stemmer, der hævder, at et voldeligt svar på verdens problemer er det eneste mulige.
- Aktørerne i et stærkt lokalsamfund udviser evne og vilje til at se, forstå og imødekomme søgende individer med alternativer til voldelige, ekstremistiske fællesskaber.
- Et modstandsdygtigt lokalsamfund tager afstand fra ekstremistiske handlinger og holdninger, uden at der tages afstand fra de personer, der har været eller er tiltrukket af dem - for så skubbes de måske længere ud i ekstremismen.
- Et modstandsdygtigt lokalsamfund udtænker og iværksætter nye løsninger, der er rettet mod at holde voldelige ekstremister i skak og forhindre, at unge tiltrækkes af ekstremistiske miljøer, hvis eksisterende løsninger viser sig utilstrækkelige.

4. EN UDFORSKNING AF MODSTANDSKRAFT I UDVALGTE DANSKE LOKALMILJØER

Hvilke lokale aktører medvirker til at forebygge, inddæmme og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme og hvordan? Under hvilke betingelser bidrager de bedst/mest? Kan modstandskraften styrkes og i givet fald hvordan?

Disse spørgsmål er blevet udforsket gennem kvalitative interviews i udvalgte danske lokalmiljøer. I alt er der gennemført 39 kvalitative interviews, fordelt på ti interviews i henholdsvis Gellerup, Vollsmose og Mjølnerparken. Der er suppleret med tre interviews i Aalborg Øst. Derudover er der blevet perspektiveret til højreekstremisme igennem seks interviews udført i Aarhus.

I dette afsnit redegøres først for metode og for udvælgelsen af lokalområder og respondenter. Derefter redegøres for, hvad de gennemførte interviews indikerer om, hvem og hvad der bidrager til modstandskraft samt hvorfor.

Metode

Spørgsmålet om, hvad der skaber robusthed og modstandskraft i lokalmiljøer, der har været berørt af radikaliserings og ekstremisme, er underbelyst i den eksisterende forskning og i en dansk kontekst. Derfor er der valgt en kvalitativ metode til at undersøge, hvilke ressourcer og aktiviteter i lokalsamfund, der aktuelt eller potentielt kan bidrage til at skabe modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme i konkrete danske lokalmiljøer. Forskningsdesignet fokuserer på at indsamle data, der kan skabe dybde i forståelsen af de fænomener, der udforskes, samt giver mulighed for, at respondenterne kan uddybe kompleksiteten af emnefeltet (Punch 1993: 197; Renzetti 1993: 101; Gorelick 1991: 460).

Den primære dataindsamling har fundet sted i følgende lokalsamfund:

Gellerup, Aarhus:

Er med sine 6.652 beboere på listen over 'særligt udsatte boligområder' (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter 2014). 80 % af beboerne er af anden etnisk herkomst end dansk (ibid.) Området har i mange år været præget af kriminalitet, og af den grund er der blevet knyttet en fast politienhed til området. Fra 2013 til 2015 har myndighederne registeret 31 århusianere som udrejst til Syrien (Ritzau 2015). Østjyllands Politi har oplyst, at 22 af de personer, der på det tidspunkt var rejst til Syrien for at kæmpe, havde tilhørsforhold til Grimhøjmoskeen, der er beliggende i Gellerup (Aarhus Kommune 2015). Lokale myndigheder iværksatte sammen med andre lokale aktører en indsats for at stoppe trafikken. Tilsyneladende har dette haft effekt, da antallet af udrejste siden januar 2014 er faldet markant.

Vollsmose, Odense:

Er med sine 9.098 beboere på listen over 'særligt udsatte boligområder' (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter 2014). 67,1% af beboerne er af anden etnisk herkomst end dansk (ibid.). Vollsmose har i mange år haft store problemer med kriminalitet og har oplevet konfrontationer både internt mellem kriminelle grupperinger i byde-

len og i forhold til politiet. Bydelen har også dannet ramme om en af Danmarks største sager om planlægning af militant islamistisk terror, den såkaldte Vollsmose-sag (Skjoldager 2009). Disse udfordringer har dog givet ophav til en modmobilisering blandt både beboere og ansatte ved lokale myndigheder, der ønsker at forbedre både bydelens omdømme og ikke mindst den faktiske trivsel. Der er blandt andet arbejdet med at forbedre kommunikationen mellem myndigheder og borgere og med at afmontere potentielle konflikter i en tidlig fase. Der er i 2012 også vedtaget en plan for en gennemgående forandring af området (Vollsmose n.d.).

Mjølnerparken, København:

Er med sine 1.905 beboere på listen over 'særligt udsatte boligområder' (Ministeriet for by, bolig og landdistrikter 2014). 85,2% af beboerne er af anden etnisk herkomst en dansk (ibid.). Mjølnerparken er et område, som har været præget af banderelateret kriminalitet og voldelige konfrontationer (Københavns Kommune 2013). Omar El-Hussein, gerningsmanden bag angrebene på kulturhuset Krudttønden og synagogen i Krystalgade i København i februar 2015, voksede op og boede i denne bydel. I 2012 blev der vedtaget en boligsocial helhedsplan, der sigter mod at styrke trygheden i området samt forbedre de fysiske rammer (Lejerbo n.d.). Der er endvidere iværksat en række tiltag, der skal tiltrække flere ressourcestærke beboere.

Der er udvalgt lokalsamfund, der varierer i geografisk beliggenhed og størrelse, men har det til fælles, at de ikke blot har været berørt af voldelig ekstremisme, men også har udvist forskellige former for modstandskraft. Der kan endvidere for alle lokalsamfunds vedkommende identificeres en markant begivenhed eller udvikling relateret til radikaliserings og voldelig ekstremisme, som har givet et godt udgangspunkt for at spørge ind til holdninger og handlinger vedrørende temaet.

Hovedfokus i denne rapport ligger på radikal og/eller militant islamisme. For en indledende udforskning af, hvorvidt de forhold, der aktuelt eller potentielt bidrager til modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme, også bidrager til modstandskraft mod andre former for ekstremisme, er der suppleret med et mindre antal interviews i Aarhus med fokus på højreekstremisme. Aarhus blev udvalgt, fordi byen gennem en årrække har dannet ramme om konfrontationer mellem højre- og venstreekstremistiske grupperinger – konfrontationer, der ifølge de af respondenterne, som arbejder i og med miljøet, dog er aftagende. Antagelsen var derfor, at der i lokalsamfundet eksisterede et erfaringsgrundlag i forhold til at forebygge, inddæmme og reducere ekstremisme.

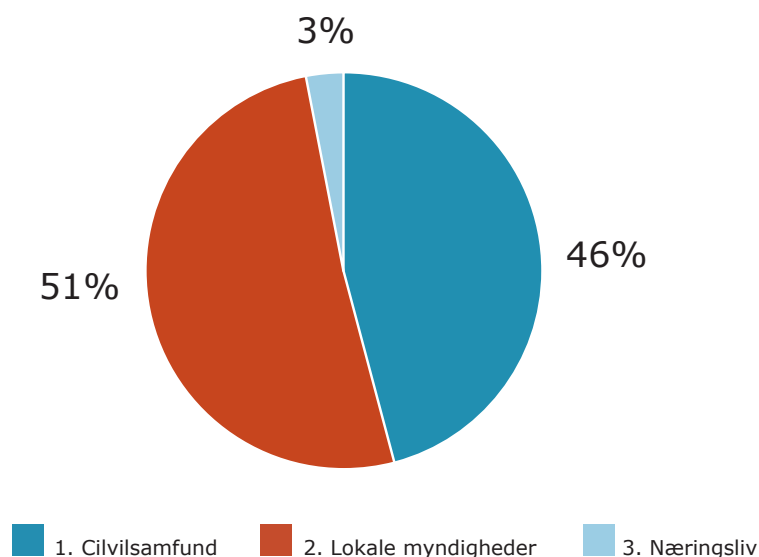
UDVÆLGELSE AF RESPONDENTER

Undersøgelsen er baseret på interviews med respondenter, der på forskellig vis har indsigt i og indflydelse på de udvalgte lokalsamfund. Et væsentligt kriterium for udvælgelse var en stærk forankring i lokalområdet og en bred berøringsflade. Mange respondenter har eller har haft berøring med medborgere, der færdes i ekstremistiske miljøer eller netværk. Respondenterne inkluderer blandt andet beboerforeningsmedlemmer, personer, der er aktive i det lokale foreningsliv, skoleledere, ungdomsklubmedarbejdere, opsøgende gadeplansmedarbejdere, imamer, mentorer i antiradikaliseringenheder, ansatte ved lokale myndigheder samt enkelte forretningsdrivende.

For at sikre så oprigtige samtaler som muligt blev samtlige respondenter lovet fuld anonymitet til gengæld for at stille op til interviews, som berørte emner, der af nogen blev opfattet som følsomme. Overordnet fordeler respondenterne sig som illustreret i figur 4.1 og figur 4.2 på forskellige kategorier af lokalsamfundsaktører:

RESPONDENTER I GELLERUP, VOLLSMOSE, MJØLNERPARKEN OG AALBORG. INTERVIEWS VEDR. RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME

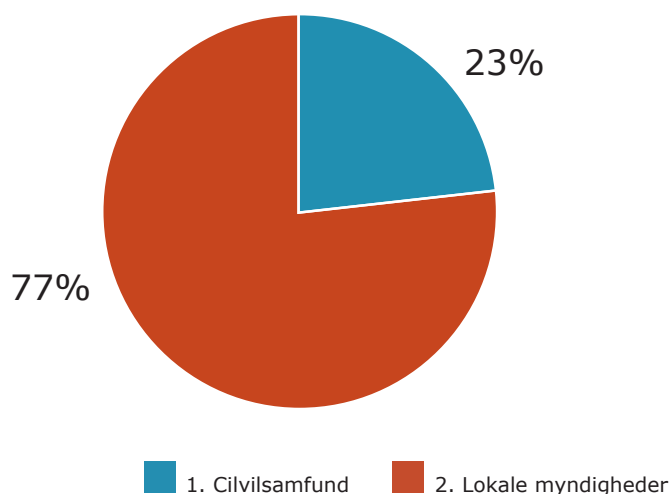
Figur 4.1 Respondenter fordelt på kategorier af lokalsamfundsaktører (radikal og/eller militant islamisme).

Civilsamtundsaktører består blandt andre af foreningsmedlemmer, imamer og medarbejdere i NGO'er. Lokale myndigheder refererer her til respondenter, som arbejder hos kommunen, i regi af SSP, ved politiet, på skoler og i antiradikaliseringseenheder samt kommunalt ansatte mentorer og klubmedarbejdere. Næringsliv refererer til lokale forretningsdrivende. Nogle respondenter har flere roller og funktioner, som gør, at de i nogle sammenhænge optræder som civilsamtundsaktører og i andre som ansatte ved lokale myndigheder, for eksempel en mentor, som også bedriver frivilligt arbejde. Sådanne respondenter er talt med i såvel den blå som den orange del af lagkagediagrammet.

RESPONDENTER I AARHUS. PERSPEKTIVERENDE INTERVIEWS VEDR. HØJREKSTREMISME

Figur 4.2. Respondenter fordelt på kategorier af lokalsamfundsaktører (højre-ekstremisme).

Respondenterne i de perspektiverende interviews var for hovedpartens vedkommende ansatte ved lokale myndigheder, da det viste sig sværere at identificere civilsamfundsrepræsentanter med forankring i et specifikt lokalsamfund, som havde interesse og indsigt i temaet højreekstremisme. De interviewede myndighedspersoner var til gengæld for fleres vedkommende tæt inde på livet af personer berørt af højreekstremisme som mentorer, opsøgende gadeplansmedarbejdere og skolelærere.

Der har ikke i respondentudvælgelsen været tilstræbt en ligelig fordeling mellem respondenter repræsenterende henholdsvis civilsamfund, næringsliv og lokale myndigheder. Hovedkriteriet for udvælgelse har været, at respondenterne i kraft af deres lokale forankring og deres kendskab til problemstillinger vedrørende radikaliserings og voldelig ekstremisme skulle have den fornødne indsigt til at vurdere de forskellige lokale aktørers faktiske eller potentielle bidrag til lokal modstandskraft og samtidig have en vis professionel distance til enkeltsager.

Respondenter blev udvalgt gennem en snowball-sampling metode. Det vil sige, at respondenter blev lokaliseret gennem både eksperter på området og gennem respondenter, som interviewer havde kontakt til. Snowball-sampling viste sig velegnet til at få adgang til respondenter forankret i lokalsamfundet, som man som dataindsamler ellers ikke kendte til, eller som ellers ville have været svære at få kontakt til på grund af undersøgelsens tema. Mange respondenter tilkendegav, at de havde indvilliget i at stille op, netop fordi det var en person fra deres eget netværk, der havde foreslået det. Oplevelsen var således, at snowball-sampling metoden ikke kun gav adgang til en gruppe respondenter, der ellers havde været svære at nå, men også gav intervieweren et godt udgangspunkt for at skabe et trygt samtalerum i selve interviewsituationen.

INTERVIEWSTRUKTUR

Interviewene bestod af tre dele, som på forskellige måder søgte at belyse fænomenet lokal modstandskraft (eller mangel på samme) (se bilag B på <https://www.trygfonden.dk>, hvor både rapport og bilag ligger).

Den første del af interviewene fokuserede på respondentens egne beskrivende fortællinger om deres rolle i lokalsamfundet, og hvordan lokalsamfundet har været berørt af ekstremisme. Denne del af interviewet var åben og ustruktureret. Mange respondenter kom her selv ind på de samme centrale begivenheder, tiltag og hændelser, for eksempel de rejsende til Syrien, men fra forskellige perspektiver, hvilket gav et godt grundlag for at perspektivere enkeltrespondenternes udsagn om disse begivenheder, tiltag og hændelser.

Den anden del af interviewene var semistruktureret. Respondenten blev præsenteret for 20 kort, hvor der på 16 af dem var påført temaer, som for eksempel "nære venner", "frivillige foreninger" og "lokalt politi", som respondenterne kunne tale ud fra. De sidste fire var blanke og gav respondenterne mulighed for at inddrage temaer, som ikke blev præsenteret. Temaerne afspejlede den forforståelse, litteraturanalysen havde givet af, hvilke aktører og fora i et lokalsamfund der kunne tænkes at være af betydning for modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme. I overensstemmelse med undersøgelsens eksplorative design blev temaer brugt som inspiration for respondenterne og ikke som afgrænsning og styring. I denne del af interviewet blev respondenterne blandt andet bedt om at pege på de aktører, de vurderede var vigtigst i forhold til skabelsen af lokal modstandskraft. Der blev i interviewsituationen lagt vægt på at efterprøve disse udsagn ved at spørge ind til konkrete eksempler og ved at supplere de direkte spørgsmål med spørgsmål, der indirekte belyste samme tema. Dette skete for at sikre så valide informationer som muligt og for at undgå svar, hvor respondenterne bevidst eller ubevidst tenderede mod at fremhæve den aktørkategori, de selv repræsenterede, over andre aktørkategorier.

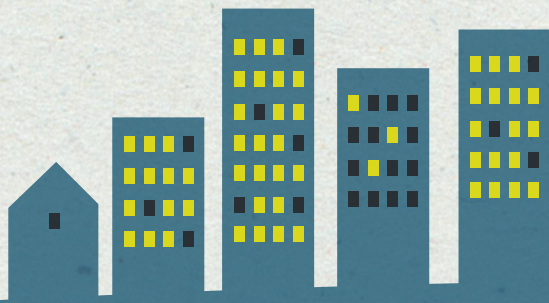
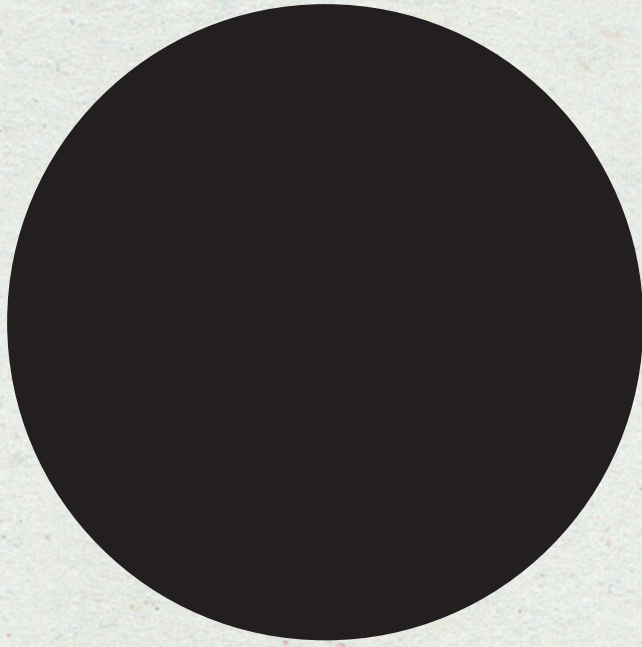
Den tredje del af interviewene bestod af et udsagnsbatteri med 11 udsagn om lokalsamfundet, ligeledes udsprunget af den samlede litteraturanalyse og -bearbejdning. Disse udsagn skulle respondenterne placere på en skala fra 1 til 5, hvor 1 illustrerede, at dette aldrig kom til udtryk i lokalsamfundet, og 5 var udtryk for, at det ofte skete i lokalsamfundet. Formålet med udsagnsbatteriet var ikke at forsøge at kvantificere områdernes relative modstandskraft ud fra respondenternes svar, men at efterprøve og validere deres udsagn ved at spørge ind til den valgte talværdi og efterspørge yderligere konkrete eksempler.

Temakortene og udsagnsbatteriet blev valgt i forventning om, at de kunne bidrage til at åbne for en drøftelse af potentielt følsomme temaer. Samtidig tilbød temakort og udsagn nogle knager at hænge fortællingerne op på uden at strukturere og styre interviewet på en stram måde. Teknikken viste sig god til at komme bagom indøvede svar ved at opfordre respondenterne til at tænke over tematikkerne på en alternativ måde.

Denne tredelte interviewfremgangsmåde gav ikke kun mulighed for en konsekvent udforskning af bestemte emner på tværs af de tre dele og dermed mulighed for at vurdere sammenhæng og konsistens i respondenternes udsagn, men også fleksibilitet til at engagere sig i naturlig samtale (Punch, 1993: 197; Renzetti, 1993: 101).

Der blev i undersøgelsen foretaget to pilotinterviews for at afprøve interviewguide og interviewteknik. De mest afgørende erfaringer fra pilotinterviewene var nødvendigheden af en metaintrouktion, hvori der blev redegjort for interviewets forløb. Derudover gav pilotinterviewene en indsigt i, at det var nødvendigt eksplicit inden interviewet at forklare, at interviewere ikke ønskede at dømme respondentens eventuelle religiøse tilhørsforhold eller fokusere på specifikke individers radikaliseringsproces.

Interviewene varede mellem 45 og 90 minutter og blev gennemført i lokalområderne og så vidt muligt i lukkede rum uden afbrydelser og forstyrrelser for at skabe ro og tillid i samtalsituationen (Elwood & Martin 2000).

5. HVEM OG HVAD BIDRAGER TIL MODSTANDSKRAFT MOD RADIKAL OG/ELLER MILITANT ISLAMISME?

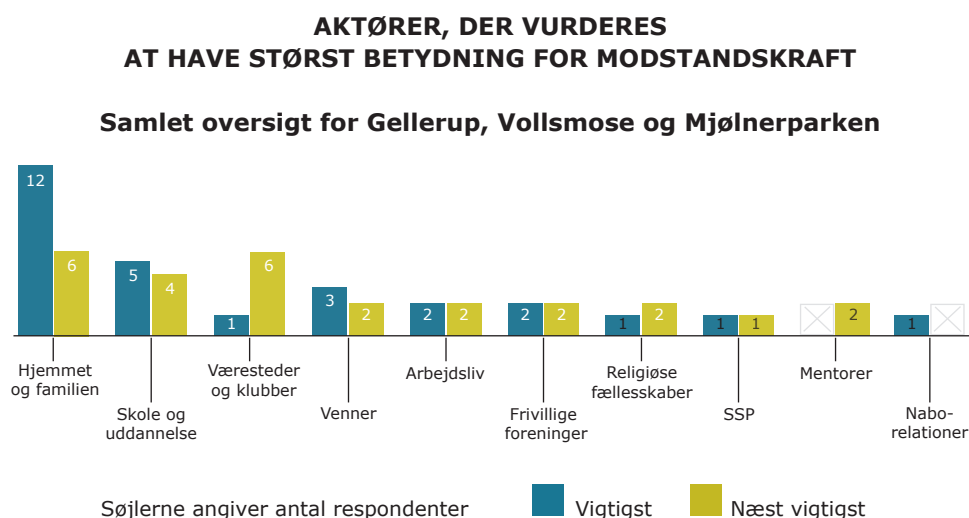
Hvor den offentlige debat om radikaliserings og voldelig ekstremisme i vid udstrækning har haft fokus på, hvad myndighederne kan og bør gøre, samt på hvilken rolle moskeer og religiøse autoriteter spiller, så ledte gennemgangen af litteraturen om det lokale samfunds modstandskraft til en forventning om, at en bredere aktørkreds ville være relevant. Dette blev bekræftet i interviewene, hvor respondenterne på tværs af lokalområder peger på en bred vifte bestående af familier, venner, mentorer, naboer, frivillige foreninger, religiøse fællesskaber, væresteder og klubber, skoler, personer ansat i SSP-regi, arbejdsplads og -kolleger, se figur 5.1 nedenfor.

Der var også aktører, som sjældent eller aldrig blev fremhævet, når respondenterne blev bedt om at pege på den eller de aktører, der har størst indflydelse på modstandskraften. Det gjaldt, lidt overraskende, for eksempel de specialiserede antiradikaliseringenheder, der er etableret i en række kommuner. Skønt lokale myndigheder, herunder politi, figurerer centralt i mange interviews, blev heller ikke disse fremhævet som de vigtigste.

Overordnet, og i overensstemmelse med nærværende analyses for forståelse, indikerer fordelingen i figur 5.1 nedenfor, at der kan være god grund til at ofre civilsamfundets handlemuligheder mere opmærksomhed, hvad angår forebyggelse og imødegåelse af radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Respondenterne nævner i interviewene også følgende aktører og fora som vigtige: biblioteker, små forretningsdrivende, lokale restauranter, handelsforeninger, øvrige sociale myndigheder, lokalt politi, boligsociale foreninger, sociale platforme og antiradikaliseringenheder.

Figur 5.1. Aktørers betydning for modstandskraft

HJEMMET OG FAMILIEN

Gennemgående indikerer interviewene, ikke overraskende, at et hjem, hvor familiemedlemmerne aktivt interesserer sig for hinanden, hvor der er et fortrolighedsrum til at tale om udfordringer og problemer, og hvor forældrene formår at sætte grænser uden at lukke for diskussion af følsomme temaer, som for eksempel ekstremisme, diskrimination og internationale konflikter, er afgørende for modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme.

En respondent påpeger: 'Hvis du har et stærkt familienetværk, så er det med til at skabe en form for struktur i dit liv, og mange af dem, vi ser, som bliver radikaliseret, de mangler den der struktur... Det skaber noget fundament og modstandsdygtighed, fordi du ikke har en eller anden familiemangel, som gør dig modtagelig over for radikaliserings' (Interview, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015).

En anden respondent fremhæver vigtigheden af 'en familie, der støtter, en familie, der snakker om tingene og selv er aktive' modsat 'familier, der er ligeglade med deres børn, bare smider dem ud på gaden, så de kan passe sig selv og opdrage sig selv' (Interview, RM8, Mjølnerparken, sommer 2015).

En respondent beskriver som eksempel en aktiv og engageret far, som erfarede, at hans søn flirtede med ekstremistiske ideer, og som frygtede, at sønnen ville drage til Syrien og tilslutte sig en ekstremistisk gruppe der. Faren reagerede - og angiveligt med succes - ved at tale med sønnen, inddrage familiemedlemmer, der ligeledes diskuterede emnet med sønnen, og ved at tilkalde en imam, som gav religiøs rådgivning (Interview, RV30, Vollsmose, sommer 2015). Eksemplet indikerer, hvordan en kombination af interesse, bekymring og vilje til faktisk at diskutere de temaer, der optog sønnen, samt evne og vilje til at trække på andres ressourcer - i dette tilfælde onkler og en lokal imam - tilsyneladende virkede forebyggende.

En anden respondent giver et eksempel på en enlig mor, der gennem relationer og netværk fik andre til at tale sin søn fra at rejse til Syrien - et forehavende hun selv havde måttet opgive (Interview, GR11, Gellerup, sommer 2015). Eksemplet illustrerer, hvordan lokale relationer tilsyneladende til en vis grad kan kompensere for manglende individuelle ressourcer og indikerer, at gensidig tillid og vilje til at engagere sig er afgørende faktorer i et modstandsdygtigt lokalsamfund.

Når hjemmet ikke bidrager med tilstrækkelig positiv modstandskraft er det typisk, ifølge respondenterne, enten fordi forældrene ikke ved, hvad deres børn foretager sig, ikke er interesserede, eller ikke formår at sætte grænser på en autoritativ, men kærlig og omsorgsfuld måde (Interview, RV29, RV28, RV27, RV26, RV25, RV24, RV21, GR4, GR6, GR8, RM8, RM1, RA01, RA02, RA03, Vollsmose, Gellerup, Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Interviewene indikerer, at en udpræget adskilthed mellem disse forældre og deres børn i hverdagen kan bidrage til, at børnene bliver modtagelige for alternative fællesskaber, herunder ekstremistiske fællesskaber (Interview, RM3, RM8, RM1, RM2, RM4, RM6, RM5, RM31, GR6, RV29, RV26, RV25, Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken, sommer 2015). Skønt en respondent opsummerer hovedårsagen til individuel sårbarhed blandt unge med ordet 'forældresvigt' (Interview, RM4, Vollsmose, sommer, 2015), så fremhæver adskillige respondenter samtidig, at en af grundene til, at forældrene ikke involverer sig, typisk er, at de er ressourcetsvage, traumatiserede eller ikke er integrerede i det danske samfund (Interview, RM6, RM1, GR4, RV24, RV27, RA02, Vollsmose, Gellerup Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Som en respondent påpeger: 'Der er rigtig mange unge, som mangler den her betydningsfulde voksne i deres liv, fordi deres forældre lever i anden verden, end de gør' (Interview, RV25, Vollsmose, sommer, 2015).

Når forældrene selv mangler ressourcer til at sikre deres børn den fornødne ballast til at stå imod ekstreme idéer eller netværk, bliver det afgørende, at andre aktører kan træde til. Dette

forudsætter gensidig tillid og interesse. En respondent påpeger, at der i nogle områder kan herske en vis berøringsangst i forhold til at tale om svære emner som kriminalitet og radikaliserings (Interview, RG11, Gellerup, sommer 2015). Det er vigtigt, at eventuelle tabuer nedbrydes, for hvis det ikke falder folk naturligt at tale med personer i nærmiljøet om svære ting, så kan der opstå situationer, hvor pårørende faktisk har opdaget, at noget er ved at gå galt, men ikke tør bede om hjælp.

Adskillige respondenter (Interview, RV30, RV24, RV29, RV21, Vollsmose, sommer 2015) fremhæver dog også, at forældre aktivt efterspørger og opsøger viden om radikaliserings. En respondent beskriver, hvordan især mødre opsøger hjælp, fordi de er bekymrede for, at deres børn bliver radikaliserede: 'Forældrene er bange og vil rigtig gerne have nogle redskaber' (Interview, RV24, Vollsmose, sommer 2015). En anden respondent, som arbejder i foreningslivet, nævner at: 'Forældre henvender sig, hvor de siger "Jeg kan simpelthen ikke klare det selv. Kan I hjælpe?"'

Der er mange eksempler på folk, som er bekymrede, fordi de hører om det [radikaliserings] i medierne' (Interview, RV21, Vollsmose, sommer 2015).

Disse eksempler illustrerer, at i hvert fald nogle af forældrene tilsyneladende mangler viden og aktivt søger efter handlemuligheder, og de indikerer tilstedeværelsen af en af de faktorer, der ifølge eksisterende forskning er afgørende for lokal modstandskraft: Tillid nok til at bede andre i lokalmiljøet om hjælp til at håndtere svære problemstillinger.

Med andre ord oplever respondenterne civilsamfundsaktører, der i hvert fald for nogles vedkommende er stærkt motiverede for at forebygge og begrænse ekstremisme i deres nærmiljø, samt civilsamfund præget af en grad af tillid, der gør, at man tør bede andre om hjælp.

VENNER, KOLLEGER, FRIVILLIGE FORENINGER OG RELIGIØSE FÆLLESSKABER

Interviewene indikerer endvidere, at tillidsfulde venskabs- eller lærer-/elevrelationer har stor betydning, ligesom væresteder og klubber, frivillige foreninger, religiøse fællesskaber og arbejdskolleger bliver nævnt af mange respondenter – dels som det næst vigtigste efter hjemmet, dels som potentielt kompenserende modstandskraft i tilfælde, hvor hjemmet og familien er mindre velfungerende (forudsat, naturligvis, at disse alternative fællesskaber ikke selv er eksponenter for ekstremisme).

Adskillige respondenter påpeger, at venner har en stor påvirkningskraft, fordi unge naturligt søger at spejle deres identitet i de fællesskaber, de indgår i (Interview, RM8, RM31, RM5, RV23, GR10, GR9, RA01, RA02, Vollsmose, Gellerup Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015).

Afgørende for, om nære venner fungerer som et positivt bolværk eller snarere som en radikaliseringsaccelerator, sådan som den danske empirisk baserede forskning har beskrevet eksempler på, er ifølge respondenterne, om venskaber er baseret på gensidig tillid, fælles interesser og ikke-ekstremistiske værdier (Interview, GR10, GR9, RM8, RM6, RM7, RM4, RM7, RV25, RV23, RA02, Vollsmose, Gellerup, Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Det kan for eksempel være sport eller lignende typer fritidsaktiviteter. Som en respondent udtrykker det: 'Hvis man kommer ud og har et aktivt fritidsliv uanset om det er fodbold, drama eller sang, så får man nogle sociale færdigheder, der gør, at man klarer sig bedre i livet ... og man ikke ender i kriminalitet' (Interview, RV24, Vollsmose, sommer 2015).

Flere respondenter fremhæver, at frivillige foreninger kan samle og styrke et lokalsamfund, fordi de er baseret på grundværdier om et gensidigt og forpligtende fællesskab (Interview,

RV24, RV27 RV21, RV29, RM3, RM6, RM7, RM10, RM31, RM5, GR1, GR3, GR4, GR5, GR8, GR9, RA01, RA02, Vollsmose, Gellerup Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Som en respondent påpeger, fremmer frivillige foreninger 'aktiv deltagelse i samfundet... en af de ting som er vigtige i forhold til modstandskraft' (Interview, RV21, Vollsmose, sommer 2015). Foreningsdeltagelse, påpeger flere, kan give styrket selvværd og identitetsfølelse samt skabe venskaber og tillid (Interview, RV24, RV27 RV21, RV29, RM3, RM6, RM7, RM10, RM31, RM5, GR1, GR3, GR4, GR5, GR8, GR9, RA01, RA02, Vollsmose, Gellerup, Mjølnerparken, og Aalborg Øst, sommer 2015). En respondent fremhæver, at foreninger direkte bidrager 'til at gøre folk mere robuste. De sørger for, at der er et socialt netværk, hvad der er guld værd' (Interview, RV29, Vollsmose, sommer 2015).

To respondenter påpeger, at foreningsdeltagelse og frivilligt arbejde kan fungere som en slags ventil for frustrationer og som et positivt alternativ til et ekstremistisk engagement (RM3, RA02, Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Som en respondent forklarer: 'Frivillige foreninger kan have en meget positiv rolle. Det kan gøre dig aktivistisk og engageret, give dig nogle alternativer også. I stedet for at kæmpe i Syrien, hvorfor så ikke nødhjælp og så videre. Andre måder at hjælpe på end at gribe geværet' (Interview, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015). En anden fremhæver imidlertid en tendens til, at de unge i det ekstremistiske miljø generelt ikke har været særligt aktive i foreningslivet (Interview, RV25, Vollsmose, sommer 2015). Det er muligt, at et aktivt foreningsliv først og fremmest bidrager til modstandskraft i den forstand, at deltagelse har en generel forebyggende effekt og skaber de relationer og den tillid, der er afgørende for, at lokalsamfundets samlede ressourcer – ikke blot enkeltfamiliers egne ressourcer – kan komme i spil i forebyggelse, inddæmning og imødegåelse af radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Der gives dog også eksempler på foreninger, f.eks. den somaliske kvindeforening SAHAN i Vollsmose, der eksplicit fokuserer på at forebygge radikaliserings og kriminalitet blandt unge (Interview, RV29, RV24, Vollsmose, sommer 2015). Ved at samle folk i lokalsamfundet til dialogmøder søger kvinderne at nedbryde mistillid og misforståelser mellem borgere og myndigheder. De rådgiver blandt andet enlige mødre og driver en lektiecafe for at understøtte uddannelse. Som en respondent beskriver det: 'De kvinder, der er i SAHAN, de er ressourcerstærke, sådan mentalt. De vil gerne noget. De vil gerne forandring. De vil gerne sørge for, deres børn ikke bliver kriminelle og ender i Somalia eller Syrien' (Interview, RV24, Vollsmose, sommer 2015).

For religiøse fællesskaber gælder selvsagt, at en positiv rolle forudsætter, at de ikke er eksponenter for ekstremistiske og antidemokratiske fortolkninger af religion. Lidt under halvdelen af respondenterne i Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken nævner det positive potentiale, der ligger i et større samarbejde mellem religiøse fællesskaber og aktører, der er i berøring med unge, og som arbejder med radikaliserings i regi af skoler, væresteder og klubber samt politi (Interview, RM8, RM2, RM3, RM4, RV30, RV25, RV27, RV24, RV23, GR3, GR5, GR6, GR7, Mjølnerparken, Vollsmose og Gjellerup, sommer 2015). Her peges i særdeleshed på, at imamer og andre i det religiøse fællesskab kan spille en vigtig rolle ved aktivt at imødegå ekstremistiske udlægninger af islam og ved at udfordre de radikale og/eller militante islamisters forsøg på at tage patent på religionen (Interview, GR1, GR2, GR3, GR9, RM8, RM2, RM3, RM10, RV30, RV25, RV27, RV24, RV23, Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken, sommer 2015).

Interviewene illustrerer dog også, at spørgsmålet om, hvor aktive de religiøse fællesskaber bør være, ikke er et simpelt spørgsmål. På den ene side fremhæver nogen, at religion ikke skal "pushes" til personer, der ikke er religiøst søgende (Interview, RM6, RV21, Mjølnerparken og Vollsmose, sommer 2015). På den anden side fremhæver en respondent, at de moderate stemmer er for passive, og at de har et problem med at nå søgende unge, blandt andet fordi de ofte ikke begår sig på dansk (Interview, RM4, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015): 'Mange af de moderate, de sidder også i deres moskeer og venter på at folk kommer ind. Hizb ut-Tahrir og Kaldet til Islam render rundt på gaden og samler folk ind, som ikke kommer i mo-

skeen. De andre [de moderate] prædiker til de frelste, mens de andre render og samler ud-satte op' (Interview, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015).

Det vil sige, kort opsummeret: Hvor fokus i den offentlige debat om radikaliserings hyppigt centrerer sig om, hvad myndighederne kan og bør gøre, så indikerer interviewene et behov for også i videre udstrækning at rette fokus mod civilsamfundet, i særlig grad hjem og familier. Dette er i overensstemmelse med studiet af somaliske minoritetsmiljøer i Minneapolis-St. Paul. Endvidere indikerer interviewene, at tillid er en afgørende faktor i forhold til at få bragt kollektive ressourcer i spil – ressourcer, der kan kompensere på områder, hvor de enkelte familier ikke selv formår at håndtere problemstillinger relateret til voldelig ekstremisme. I forlængelse heraf indikerer interviewene også, at der visse steder kan være behov for at få brudt med den frygt for stigma, der tilsyneladende knytter sig til at indrømme, at nogen i familien er berørt af radikaliserings eller andre problemer. Endelig bliver et aktivt foreningsliv fremhævet som relations- og tillidsskabende og dermed formodentlig vigtigt for, at netværk og kollektive ressourcer kommer i spil. Alt sammen er i god tråd med resultaterne af international forskning i lokal modstandskraft mod forskellige former for udfordringer.

SKOLER OG KLUBBER

Skønt interviewene indikerer, at civilsamfundsaktører spiller en væsentlig og måske lidt overset rolle, når det gælder modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme, så peger de også på de lokale myndigheder som væsentlige aktører. Respondenterne fremhæver i den forbindelse først og fremmest skoler og kommunalt drevne væresteder/klubber.

Gennemgående bliver der peget på behovet for, at myndighedsrepræsentanter formår at "lægge uniformen" og opbygge lokalkendskab og tillidsrelationer, der gør, at de faktisk bliver inddraget, når nogen er på vej ud i et ekstremistisk miljø. Det nævnes af flere respondenter, at mistillid til lokale myndigheder er udbredt blandt dele af lokalbefolkningen (Interview, RV30, RM31, RM5, GR7, RV21, RM3, Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken, sommer 2015). Myndighedernes indflydelsesmuligheder afhænger tilsyneladende af, om de formår at opbløde grænsen mellem borger og "system" og at fremtræde med et personligt og menneskeligt ansigt. Som en respondent påpeger skal 'man ind under huden på de unge og få nogle relationer til dem' (RA02, Aalborg Øst, sommer 2015). Ellers etableres den tillid, der ifølge respondenterne er af helt afgørende betydning, ikke (Interview, RV30, RV21, RV26, RV23, RV25, GR10, RA02, Vollsmose, Gellerup, Aalborg Øst, sommer 2015).

For så vidt angår skoler og uddannelse bliver særligt to forhold fremhævet som afgørende. For det første, hvorvidt skolen formår at inkludere de unge i et fællesskab, samt ruste dem med de normer, værdier og den viden, der skal til, for at de kan forholde sig kritisk til de ekstremistiske narrativer, de møder (Interview, RV22, RM3, RM7, GR3, GR8, GR9, Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken, sommer 2015). En respondent beskriver vigtigheden af skolen for individets dannelse således: 'Det er jo også med at starte tidligt med at præge de her børn og styrke dem og gøre dem stærkere og integrere dem i det samfund, som de lever i' (Interview, RV22, Vollsmose, sommer 2015). En anden respondent påpeger ligeledes, at:

”

[Skolen] giver dannelse, der gør dig modstandsdygtig over for nogle af de informationer, du får. Mange af de unge, vi har med at gøre, de er sådan nogle, de hører en masse information, og de har ikke en faglig ballast at lægge det op ad, så de ved ikke, hvordan de skal håndtere det, og så kan man bare bede dem om hvad som helst ... [Skolens opgave] er at klæde dem på til at håndtere alle de informationer, de får ind, at gøre dem kildekritiske (Interview, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015).

For det andet fremhæver en række respondenter vigtigheden af kulturel sensitivitet, gensidig

respekt og fordomsfrihed. Lærere og skoleledere, der har kendskab til elevernes (tvær)kulturelle baggrund og er opmærksomme på nogle af de problematikker, som kan opstå i en tværkulturel sammenhæng, kan have en afgørende positiv indflydelse. Omvendt kan manglende kulturel sensitivitet svække modstandskraften (Interview, RV26, RV30, RV29, GR9, GR1, GR3, GR7, GR5, RM2, Vollsmose, Gellerup og Mjølnerparken, sommer 2015). Der er behov for fokus på inklusion og medborgerskab, og, som en respondent beskriver det, at 'give [de unge] en følelse af, at kunne høre til' (Interview, RV30, Vollsmose, sommer 2015).

I forlængelse heraf fremhæver mange respondenter også, at ungdomsklubber og væresteder kan styrke modstandskraften mod radikaliserings (Interview, RV26, RV29, RV24, RV22, RV21, GR1, GR4, GR8, RM8, RM7, RM10, RA02, Vollsmose, Gellerup Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Personalets løbende kontakt til de unge i klubber kan bidrage til at afdække radikaliserings hos enkeltpersoner og gøre det muligt for de ansatte at gribe ind eller inddrage andre relevante aktører tidligt i processen, hvis det er nødvendigt (Interview, RV22, RV29, RV21, GR2, GR6, GR7, Vollsmose og Gellerup, sommer 2015). Klubber spiller derudover en rolle ved at 'give unge en følelse af fællesskab og styrke deres selvtillid, hvis der er gode pædagoger' (Interview, RM7, Mjølnerparken, sommer 2015). Klubber og væresteder kan være kontaktskabende og motivere udsatte unge til at deltage i positive fællesskaber frem for ekstremistiske grupperinger (Interview, GR9, RM3, RA02, Gellerup, Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). En respondent påpeger, at de unge i klubben og på værestederne 'kan få vejledning og bruge deres fritid på en fornuftig måde' (Interview, GR9, Gellerup, sommer 2015).

Det påpeges også, at de unge, som mangler støtte og involvering fra for eksempel familien, kan finde 'de betydningsfulde voksne' i klubregi (Interview, RV25, Vollsmose, sommer 2015). Dog nævnes det, at 'på grund af deres [nogle unges] adfærd, er det meget meget få steder, de kan være... man bliver smidt ud [af klubben], fordi man har sagt fuck kommunen tilstrækkeligt mange gange og smadret nogle ting' (Interview, RV25, Vollsmose, sommer 2015). De måske mest udsatte risikerer med andre ord at blive presset endnu længere ud af det etablerede samfund og dets fællesskaber.

POLITI

Interviewene indikerer, at det lokale politi kan have en positiv påvirkning gennem relationsarbejde i lokalmiljøerne. Der er dog også respondenter, der påpeger, at der som udgangspunkt ikke er tillid til politiet: '[Politiet] er nogle, som har magten, og som man skal passe på, som er ude efter en' (Interview, RV27, Vollsmose, sommer 2015).

Det nævnes dog af flere respondenter, at nogle lokale politienheder har formået at opbygge gode relationer gennem dialog i øjenhøjde, tilstedeværelse i lokalmiljøet og ved at signalere tilgængelighed (Interview, GR8, GR9, RM1, RV29, RV26, RV23, RA02, Gellerup, Vollsmose, Mjølnerparken og Aalborg Øst, sommer 2015). Som en respondent beskriver det: 'De cykler i stedet for at komme bragende [i biler]... Man har mere mulighed for at komme tæt på folk og hilse på dem' (Interview, RV3, Vollsmose, sommer 2015). En anden respondent påpeger ligeledes, at '[N]ærpolitiet herovre er helt fantastiske til det med dialog, og de møder befolkningen der, hvor de er' (Interview, RV24, Vollsmose, sommer 2015). Samstemmende dermed siger en tredje, at det er godt, at politiet viser, at 'der er mennesker bag uniformerne... De tager sig tid til at stoppe op og snakke med folk' (Interview, RV29 Vollsmose, sommer 2015).

Adskillige respondenter fremhæver endvidere, at det lokale politi har formået at opbygge et godt samarbejde med andre aktører, såsom imamer, frivillige foreninger, skoler, fritidsklubber og forældre, hvilket øger chancen for, at der kan gribes ind tidligt og helhedsorienteret over for unge, der måtte være på vej ind i en ekstremistisk gruppe eller netværk (Interview, GR2, GR6, GR7, RM2, RV24, RV23, RV27, RV22, RV21, RA02, Gellerup, Vollsmose, Mjølnerparken

og Aalborg Øst, sommer 2015). Dog fremhæver nogle respondenter, at dette samarbejde kunne forbedres, og at politiet med fordel kunne styrke deres kulturelle forståelse og arabiske sprogkundskaber (Interview, RM31, RM5, RV27, Vollsmose og Mjølnerparken, sommer 2015).

Alt i alt indikerer interviewene, at det mest afgørende for, om lokale myndigheder bidrager meget eller lidt til modstandskraft i lokalsamfundet, er, om medarbejderne så at sige kommer ud på den anden side af skranken og fremstår som personer snarere end systemrepræsentanter, samt om de har den fornødne interesse i og kendskab til det lokalsamfund, de arbejder i.

SOCIALE PLATFORME PÅ INTERNETTET

Mange respondenter fremhæver, at de sociale platforme på internettet optager meget af de unges tid og opmærksomhed (GR2, GR1, GR5, RM10, RM3, RM6, RM7, RV27, RV21, RV23, RV28, RV24, RV30, RA01, RA02). Der er dog ikke enighed om, hvorvidt platformene har positiv, negativ eller ingen betydning i forhold til modstandskraft.

Et antal respondenter fremfører, at disse platforme i deres natur er mere egnede til at sprede ekstremistisk propaganda, der kan underbygge oplevelser af marginalisering og uretfærdighed, end til at skabe rammen for de nære og tillidsfulde menneskelige relationer, som respondenterne fremhæver som afgørende for modstandskraften (Interview, GR2, GR1, GR5, RM10, RM6, RM7, RV23, RV28, RA01, Gellerup, Vollsmose, Mjølnerparken, Aalborg Øst, sommer 2015).

Omvendt gives der dog også eksempler på, at sociale platforme kan give en slags tidlig advarsel og dermed har betydning for modstandskraft (GR2, RM3, RM6, RM7, RV27, RV24, RV30, RA01, Gellerup, Mjølnerparken, Vollsmose, Aalborg Øst, sommer 2015). Dette begrundes blandt andet ved, at ansvarlige voksne, for eksempel forældre eller skolelærere, monitorerer de unges online adfærd (Interview, RV27, Vollsmose, sommer 2015). En respondent, der arbejder i skolevesenet, forklarer, at når eleverne skriver noget 'mistænkeligt i forhold til ekstreme holdninger' på de sociale medier, så tager skolen kontakt til hjemmet med henblik på at få afdækket og håndteret eventuelle problemer (Interview, RV27, Vollsmose, sommer 2015).

ANTIRADIKALISERINGS Enheder

Lidt uventet er det, at respondenterne tillægger de særlige antiradikalisering- og rådgivningsenheder, der er oprettet i flere kommuner til at forebygge og håndtere radikaliserings og ekstremisme, en relativt lille rolle i forhold til at skabe modstandskraft. Ingen af de respondenter, der nævner enhederne, fremhæver dem som vigtigst eller næstvigtigst, jf. figur 5.1. 15 respondenter nævner slet ikke enhederne, og tre siger, at enhederne ikke spiller nogen rolle i forhold til modstandskraft mod radikaliserings.

Nogle civilsamfundsrespondenter fremhæver, at der i lokalsamfundene mangler tillid til disse enheder (Interview, RM3, RM6, RM8, GR4, Mjølnerparken og Gellerup, sommer 2015). Særligt to problematikker bliver fremhævet: For det første en opfattelse af, at enhederne "fører journal", og at borgerne er 'bange for det, for det at blive registreret i et system, også selvom det er anonymt' (Interview, RM3, Mjølnerparken, sommer 2015). For det andet udtrykker flere respondenter tvivl om, hvad disse enheder konkret laver, og om de kan gøre en forskel. Som en respondent udtrykker det: 'Jeg ved ikke en skid om, hvad de [VINK] laver, bortset fra hvad de selv siger, og det er skåltaler' (Interview, RM6, Mjølnerparken, sommer 2015). 'Antiradikaliseringseenheden ... Det er snak. Det betyder så lidt. Endnu' (Interview, GR4, Gellerup, sommer 2015). Eller med en anden respondents ord: "Det [der Vink er] bare nogle teorier om noget snik snak, du ved, det kan ikke bruges til noget altså du, du har defineret problemet, og du kan komme med argumenter og mange ting, men kan du bruge det i praksis...? Det kan man ikke altid" (Interview, RM8, Mjølnerparken, sommer 2015).

Det er dog vigtigt at fremhæve, at de lokale antiradikaliseringenheder ikke er ens på tværs af de udvalgte lokalområder, samt at enhederne delvist er designet til at arbejde gennem andre, for eksempel mentorer eller SSP. Mange respondenter nævner netop mentorprogrammer som et positivt tiltag i tilgangen til individer, der er på vej ind i eller har et ekstremistisk engagement, herunder mentorers indsats for at få de unge i uddannelse eller arbejde (Interview, RV29, RV28, RV26, RV22, RV21, RV23, RV24, RV25, RV30, RM8, RM7, RM6, RM31, RM3, RM5, GR2, GR4, GR10, GR3, Aa02, Aa03, Vollsmose, Mjølnerparken, Gellerup og Aalborg Øst, sommer 2015). Det kan derfor tænkes, at respondenterne ikke umiddelbart forbinder mentorerne med antiradikaliseringenhederne og derfor undervurderer sidstnævntes faktiske effekt.

Flere respondenter peger endvidere på et stigende brug af antiradikaliseringenhederne, blandt andet fordi klubmedarbejdere og ansatte ved de sociale myndigheder er blevet mere opmærksomme på radikaliseringsindikatorer (Interview, RM3 og RM6, Mjølnerparken, sommer 2015). Antiradikaliseringenhederne bliver involveret, når andre aktører 'ikke [synes de kan] løse tingene selv' (Interview, RM6, Mjølnerparken, sommer 2015), og må 'have fat i nogen, der har lidt stærkere argumenter' (Interview, RM7, Mjølnerparken, sommer 2015).

EN TENTATIV MODEL FOR, HVILKE AKTØRER DER BIDRAGER TIL LOKAL MODSTANDSKRAFT

Med udgangspunkt i interviewene er det muligt at foretage en tentativ indplacering af lokale aktører for så vidt angår 1) deres påvirkningskraft i forhold til radikaliseringsprocesser, forstået som deres evne til at "nå ind" til individer eller grupper, der måtte være tiltrukket af ekstremistiske netværk, samt deres evne til at tilbyde alternative sociale relationer, 2) deres vilje til, interesse i, fokus på og/eller (faglige) forudsætninger for at håndtere radikaliseringsproblemstillingen, jf. figur 5.2 nedenfor.²⁵ I samspillet mellem signifikant påvirkningskraft og stor vilje/interesse/fokus på problemstillingen opstår et stort modstandskraftpotentiale, der er gengivet med rødt i figuren. Omvendt er lav påvirkningskraft kombineret med ringe vilje/interesse/fokus gengivet med blå. Aktørerne i de røde felter kan selvsagt virke stærkt underminerende for modstandskraften, hvis deres potentiale anvendes til at trække individer i ekstremistisk retning.

Det er vigtigt at fremhæve, at indplaceringen ikke kan foretages entydigt. Interviewene indikerer for eksempel, at nogle familier har et stærkt fokus på radikalisering og andre ikke. Modellen søger imidlertid at afbillede et mønster, der fremtræder i interviewene, for så vidt angår de forskellige aktørkategoriers aktuelle påvirkningskraft og fokus, og der kan forekomme afvigelser inden for enkeltkategorierne.

Modellen er endvidere tentativ i den forstand, at den afspejler respondenternes perceptioner af de forskellige aktørers rolle og potentiale, og i den forstand, at der er tale om et kvalitativt og eksplorativt studie, ikke et studie baseret på et statistisk signifikant og repræsentativt udsnit af beboerne i de udvalgte lokalområder. Der kan ligeledes ikke nødvendigvis generaliseres til andre lokalområder. Det er dog interessant at notere sig, at respondenterne på tværs af de undersøgte danske lokalområder, i lighed med respondenterne i studiet fra Minneapolis-St. Paul, fremhæver de nære relationer i civilsamfundet, særligt hjem og familie, som afgørende for modstandskraften.

En mulig implikation kan være, at selvom der lægges et stort arbejde i at opbygge modstandskraft i et lokalsamfund gennem foreninger, skoler, SSP eller politi, vil det være vanske-

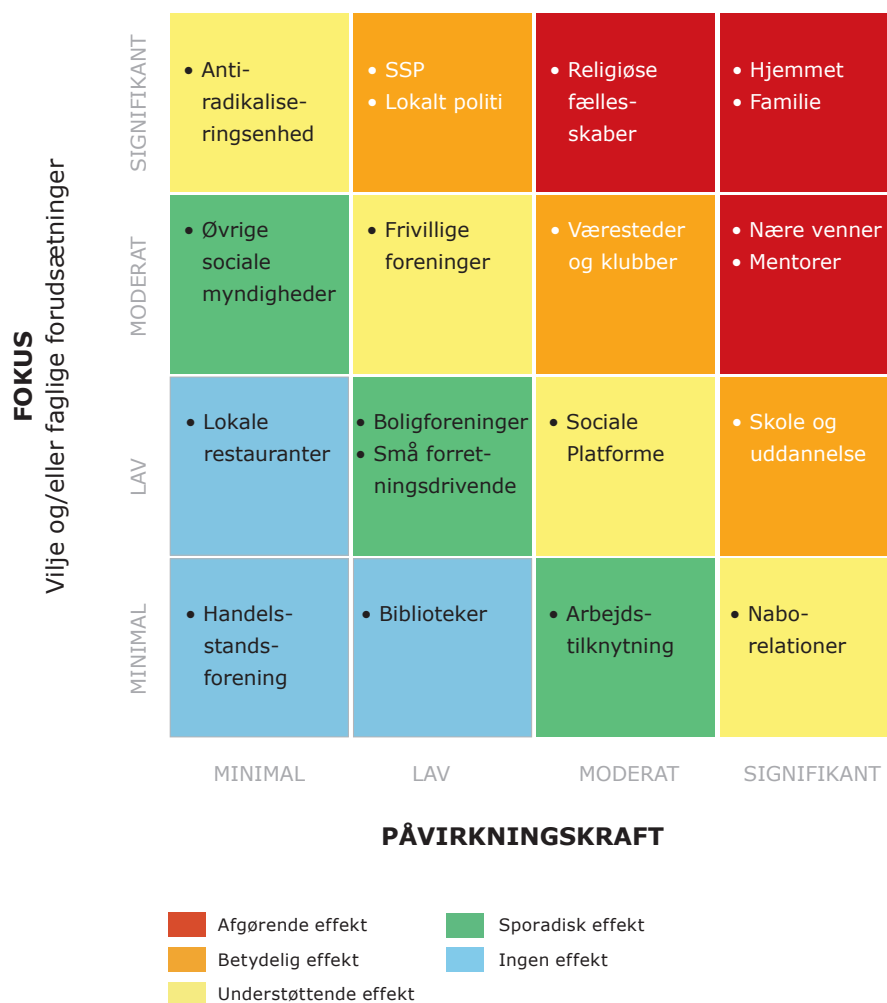
---

25. For en nærmere gennemgang af modellen, se bilag A s. 7 på <https://www.trygfonden.dk>, hvor både rapport og bilag ligger.

5. Hvem og hvad bidrager til modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme?

ligt for disse aktører at 'vinde kampen', hvis aktørerne i det røde felt trækker i den modsatte retning. Figuren kan give anledning til at overveje, hvor yderligere antiradikaliseringssindsatser er bedst investeret: Ved at myndighederne gives yderligere beføjelser og ressourcer, eller ved indsatser, der søger at understøtte de røde aktørers vilje og evne til at forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme?

Figur 5.2: Resiliensmodel

Figuren er baseret på Implement Consulting Groups model (se bilag A s. 7 på <https://www.trygfonden.dk>, hvor både rapport og bilag ligger).

KREATIVITET OG LOKALT HANDLERUM

Gennemgangen af den eksisterende forskning i det lokale samfunds modstandskraft peger blandt andet på, at modstandskraft afhænger af evnen og viljen til at udtænke og afprøve nye måder at håndtere problemer på, hvis eksisterende viser sig utilstrækkelige.

En række interviews indikerer, at når man i Gellerup tilsyneladende har formået at skabe en opbremsning i antallet af udrejste til Syrien, så hænger det blandt andet sammen med, at de lokale myndigheder har haft viljen, evnen og modet til at gå nye veje – veje, der umiddelbart

står i kontrast til det nationale politiske fokus på at straffe rejser til Syrien. Man valgte at fremhæve genintegrationsmuligheder efter hjemkomst, hvilket angiveligt rygtedes og havde en positiv effekt på tilliden til de lokale myndigheder (Hvid & Haislund 2015). Endvidere valgte det lokale politi at indgå i dialog med den moské, Grimhøjmoskeen, som langt hovedparten af de rejsende havde frekventeret. Da dialogen ikke gav det ønskede resultat, og politiet oplevede en ansvarsfralæggelse fra moskeens bestyrelses side, gik de til de lokale medier og advarede forældre om, at hvis deres børn kom i moskeen på Grimhøjvej, så var der en risiko for, at de ville blive påvirket i retning af at rejse til Syrien. (Ritzau 2014a, 2014b; Sheikh 2014; Færch 2014). Denne kombination af dialog og pres var ikke tidligere afprøvet, men havde tilsyneladende effekt: Moskeen begyndte officielt at fraråde udrejse, og strømmen af rejsende faldt markant mellem 2014 og 2015 (GR3, Gellerup, sommer 2015).

Det har ikke inden for rammerne af denne rapport været muligt yderligere at validere eksemplet, for eksempel ved at undersøge hvorvidt radikaliserings og voldelig ekstremisme nu blot udmønter sig på anden vis end via udrejse til Syrien. Det er heller ikke givet, at samme tilgang ville have samme effekt i andre lokalområder, eller at det vedbliver at have effekt i Gellerup. Ikke desto mindre kunne man argumentere for, at eksemplet understreger vigtigheden af, at lokale aktører evner og har vilje til at udtænke og afprøve nye løsningsmodeller, der hvor eksisterende tilgange fejler. I forlængelse heraf understreger eksemplet behovet for, at lokale aktører overlades et frirum til at afprøve lokale løsninger og til at disponere forskelligt fra sag til sag frem for, at der fra centralt hold tvinges "one-size-fits-all" løsninger ned over hovedet på dem – for eksempel krav om, at alle hjemvendte fra Syrien behandles på én bestemt måde.

Dette er ikke et forhold, der er fremhævet i eksisterende forskning om det lokale samfunds modstandskraft, men et lokalt frirum forekommer som et logisk komplement til modstandskraftsfaktoren "kreativitet".

5. Hvem og hvad bidrager til modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme?

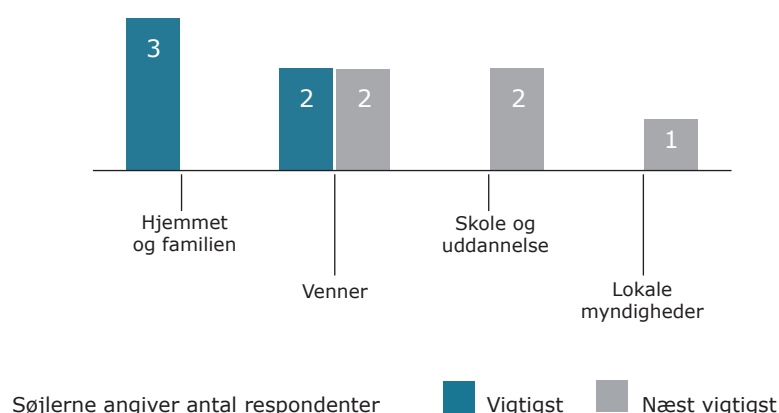
6. HVEM OG HVAD BIDRAGER TIL MODSTANDSKRAFT MOD HØJREEKSTREMISME?

Hovedfokus i denne rapport har ligget på modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme. For en indledende afprøvning af, hvorvidt de temaer, der er identificeret ovenfor, også er relevante, når det gælder andre former for ekstremisme, er der foretaget et mindre antal interviews med fokus på højreekstremisme i Aarhus.

Interviewene indikerer både forskelle og ligheder i forhold til, hvilke aktører der forekommer at være mest væsentlige for det lokale samfunds modstandskraft mod henholdsvis radikal og/eller militant islamisme og højreekstremisme. Hvor familier og nære venner også figurerer centralt, når der fokuseres på højreekstremisme, er der – måske naturligt nok – ikke noget fokus på religiøse fællesskaber. Til gengæld optræder tre aktørkategorier med et positivt modstandskraftpotentiale, der ikke dukker op i de interviews, der fokuserede på radikal og/eller militant islamisme: Sikkerhedsvagter tilknyttet fodboldstadions, eks-medlemmer (her: af de højreekstremistiske miljøer) og ejere af værtshuse, der frekventeres af højreekstremister.

Figur 6.1. viser, hvilke aktører og fora der nævnes af respondenterne som vigtigst og næst vigtigst i forhold til modstandskraft mod højreekstremisme:

AKTØRER, DER VURDERES AT HAVE STØRST INDFLYDELSE PÅ MODSTANDSKRAFT MOD HØJREEKSTREMISME, AARHUS

Respondenterne nævner i interviewene også følgende aktører, fora og forhold som vigtige: lokalt politi, SSP, antiradikaliseringenheder, øvrige sociale myndigheder, mentorer, naborelationer, væresteder og klubber, frivillige foreninger, sociale platforme, eks-ekstremister, arbejdspladser og sikkerhedsvagter på stadions.

Da modstandskraft mod højreekstremisme er belyst gennem et begrænset antal interviews, skal nedenstående betragtes som foreløbige konklusioner, der kan danne grundlag for yderligere forskning og undersøgelser.

HJEMMET OG FAMILIEN

I lighed med interviewene om forebyggelse af radikal og/eller militant islamisme indikerer interviewene om højreekstremisme, at et hjem, hvor familiemedlemmerne aktivt involverer sig i hinanden og taler om problemer, er afgørende for modstandskraft mod radikaliserings (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). Ifølge respondenterne kendetegner mangel på fortrolighed, interaktion og kommunikation mellem de unge og deres forældre mange af de sager, der har været i forhold til højreekstremisme i Aarhus (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, RAa6, Aarhus, sommer 2015).

Der kan via interviewene identificeres tre (groft skitserede) tendenser hos familier, hvor børnene har udført højreekstremistiske handlinger. Den ene tendens er, at familien udviser bekymring og omsorg. Der tages ikke afstand fra den unge selv, men der tages afstand fra personens ekstremistiske holdninger og handlinger. Familien handler og gør noget ved de faktorer, som bidrager til den enkeltes radikaliserings. En respondent forklarer for eksempel: Forældrene 'havde mange samtaler med ham [ungt White Pride medlem] om konsekvenserne af hans handlinger. Når han slår nogen ned, berører det ikke kun dette individ, men også hans egen familie og venner. Samtalerne hjalp ham med at reflektere over sine handlinger og have empati' (Interview, R4, Aarhus, sommer 2015). Den anden tendens er bekymrede familier, som ikke magter at håndtere problemerne. Viljen til at gøre noget er til stede, men kompetencerne i forhold til samtale og dialog med den unge og eventuelt de lokale myndigheder mangler. Respondenterne giver eksempler på familier, som har fundet våben og nynazistisk materiale på deres børns værelser uden derefter at konfrontere børnene med det (Interview, RAa2, RAa3, Aarhus, sommer 2015). Den tredje tendens er familier, som ikke tager afstand fra volden og derudover generelt udviser foragt over for offentlige instanser (Interview, RAa2, RAa3, Sommer 2015, Aarhus). En respondent forklarer: 'Det, som bliver sagt omkring spisebordet, og de holdninger, der er i hjemmet, præger de unge. Nogle gange bliver der lagt hadebilleder ud, og folk med en anden hudfarve bliver bebrejdet for problemer' (Interview, RAa2, Aarhus, sommer 2015).

VENNER

Interviewene indikerer, at langt de fleste højreekstremister oprindeligt blev introduceret til miljøet gennem personer i deres omgangskreds (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, Aarhus, sommer 2015). Som en respondent beskriver det: 'Venner er det afgørende parameter for at komme ud på et skråplan' (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015). Samtlige respondenter påpeger, at mange i det højreekstremistiske miljø har sociale problemer og ikke føler, at de 'passer ind'. Dette gør dem sårbare, fordi 'når man står svagt i sin egen identitet, så søger man nogle fællesskaber, hvor man kan blive bekræftet eller spejle sig' (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015).

Fordi der ofte er tale om individer, som har svært ved at skabe sociale relationer og indgå i sociale sammenhænge, har de typisk også svært ved at indgå i de positive sociale fællesskaber, som potentielt ville kunne skabe modstandskraft mod radikaliserings. Som en respondent nævner: 'De finder tryghed i det ekstremistiske miljø, hvor mange er ligesom dem selv. De har ikke mange venner uden for miljøet, fordi de har svært ved sociale relationer' (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015).

Interviewene indikerer, at alternative sociale tilhørsforhold er centrale faktorer i modstands-

kraft mod højreekstremisme (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, Aarhus, sommer 2015). Det fremgår af interviewene, at personer ofte søger højreekstremistiske fællesskaber af sociale snarere end af ideologiske årsager. Når andre venner opfylder det sociale behov, falder interessen for højreekstremisme i mange tilfælde (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, Aarhus, sommer 2015). En respondent forklarer for eksempel, at det, der er vigtigt, 'er fodbolden og alt det, der er omkring miljøet, festerne og det sjove på stadion. Det politiske fylder ikke meget. Det er en del af et socialt fællesskab, som også kunne være noget andet' (Interview, RAa3, Aarhus, sommer 2015).

SKOLE OG UDDANNELSE

Samstemmende med interviewene om modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme peger respondenterne på skole og uddannelse som vigtige faktorer i individets trivsel (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). Det fremhæves, at uddannelse kan have en generel forebyggende effekt, og at dårlige boglige og sociale færdigheder er fremtrædende blandt medlemmer af det højreekstremistiske miljø (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). En respondent påpeger endvidere, at skolerne ofte identificerer problemer på et tidligt tidspunkt, eller i hvert fald har mulighed for at gøre det (Interview, RAa1, Aarhus, sommer 2015).

Omvendt peges også på, at skolerne ikke har de fornødne ressourcer, evner og kapaciteter til at håndtere problemstillinger, som er forbundet med radikalisering (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, Aarhus, sommer 2015). En respondent forklarer om de unge højreekstremister: 'De har ikke haft mange succesoplevelser, fordi de har det svært... Der har ikke været så meget fokus [i skolerne] på at tage hånd om dem, der falder udenfor (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015). En respondent forklarer også, hvordan skolebaserede indsatser kan give bagslag, hvis de gribes forkert an, og kan bidrage til stigmatisering af den enkelte ved at udpege konkrete elever som værende anderledes og i farezone for radikalisering (Interview, RAa2, Aarhus, sommer 2015).

Flere respondenter peger på et behov for at øge samarbejdet mellem skolen og forældrene for at kunne igangsætte støtte tidligere. Kvaliteten af relationen mellem skolen og forældrene er vigtig (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, Aarhus, sommer 2015). En respondent nævner et eksempel, hvor forældre angiveligt valgte ikke at søge støtte fra skolen, fordi de følte sig stigmatiserede på grund af deres børns involvering i højreekstremismen (Interview, RAa5, Aarhus, sommer 2015).

ØVRIGE LOKALE MYNDIGHEDER

Respondenterne tillægger de lokale myndigheder, som har direkte fokus på radikalisering, en relativt stor betydning i forhold til modstandskraft mod højreekstremisme, når myndighederne formår at opbygge tillidsrelationer og agere åbent og handlingsorienteret. Ifølge respondenterne bør der være fokus på forebyggelse af ekstremistiske handlinger og ikke direkte angreb på den højreekstremistiske ideologi, hvis indsatserne skal være effektive (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). En respondent beskriver det således:

”

Det er lykkedes [at skabe modstandskraft] ved at fokusere på en kriminalpræventiv indsats. Fokus har været på de illegale handlinger - ikke deres [personer, som deltager i indsatsen] holdninger. Man har gennem et langt forløb kunnet hjælpe med at gøre deres horisont større og give dem empati for andre (Interview, RAa1, Aarhus, sommer 2015).

Det lokale politi i Aarhus udfører i samarbejde med kommunen en præventiv indsats, der

blandt andet indbefatter et forældrenetværk, hvor forældre har mulighed for at udveksle erfaringer samt modtage rådgivning og sparring. En respondent påpeger, at forældrenetværket har medvirket til at skabe en fællesskabsfølelse og reducere den følelse af eksklusion og fordømmelse, som nogle berørte forældre bærer på (Interview, RAa5, Aarhus, sommer 2015).

To respondenter fremhæver opsøgende gadeplansmedarbejdere som vigtige aktører, der har bidraget til at finde og motivere udsatte unge til at deltage i offentlige tilbud og til at opdage indikationer på radikaliseringsprocesser i grupper eller hos enkeltpersoner (Interview, RAa2, RAa3, Aarhus, sommer 2015). Der er ligeledes eksempler på, at opsøgende gademedarbejdere kontaktes af borgere i lokalsamfundet med observationer om personer, som har brug for støtte. Dette indikerer, at disse medarbejdere fremstår tillidsvækkende, og at lokale borgere faktisk synes villige til at dele information og observationer med dem.

MENTORER, KLUBBER OG VÆRESTEDER

Når hjemmet, familien og vennerne ikke formår at skabe den nødvendige modstand og forebyggelse i forhold til individuelle radikaliseringsprocesser, kan andre betydningsfulde relationer i nogen grad kompensere. Især fremhæver respondenterne mentorer²⁶ (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). Ifølge respondenterne kan et velfungerende mentorforhold indebære, at der opbygges nære tillidsfulde relationer blandt andet gennem støtte og hjælp til skole, uddannelse og jobsøgning (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). Der er et stærkt fokus på radikaliseringsforebyggelse, men dette er ikke altid åbenlyst for de involverede. Som en mentor beskriver det:

” Man skal ikke hjælpe dem [deltagere i mentorprogrammet] med at ændre holdninger. Vi skal hjælpe dem med at få styr på deres liv i forhold til familie, arbejde, uddannelse, sociale netværk, og det de ellers har udfordringer med [...] så ændrer deres tilgange og holdningerne sig også (Interview, RAa4, Aarhus).

Tre respondenter peger på, at mentorordningen ikke kan stå alene, men bør indgå som et delelement af andre indsats (Interview, RAa1, RAa2, RAa5, Aarhus, sommer 2015). Der er eksempler på, at den positive effekt af forløbet ophører, hvis mentortimerne bliver reduceret, og der ikke er andre foranstaltninger, som kan bidrage og støtte op (Interview, RAa2, Aarhus, sommer 2015).

Respondenter vægter vigtigheden af væresteder og klubber lavt, hvad angår evne og kapacitet til at håndtere problemer og gribe ind over for højreekstremisme. Dette er anderledes, end hvad interviewene indikerede om lokalsamfund berørt af radikal og/eller militant islamisme. I forhold til højreekstremisme påpeges det, at ansatte ofte ikke har ressourcer og kompetencer til at arbejde aktivt med de unge, som udviser ekstremistiske tendenser (Interview, RAa1, RAa3, Aarhus, sommer 2015). En respondent beskriver det således:

” Pædagogerne har mulighed for at påvirke. Dog, hvis der er en, som kommer og siger noget ekstremistisk, så kan klubberne ikke rumme det. Der er nogle regler. Klubben bliver for lille, hvis man er ekstremistisk. Der er lidt berøringsangst for at diskutere de voldsomme tilfælde, og hvis de manifesterer deres ekstremistiske engagement, så bliver de smidt ud af klubberne (Interview, RAa3, Aarhus, sommer 2015).

Alt i alt indikerer interviewene, i lighed med de interviews, der fokuserede på radikal og/eller

---

26. Mentorer har siden 2011 i Aarhus bistået i enkeltsager om radikaliseringsstruede personer. De unge, der er tilknyttet en mentor, har ofte været i berøring med voldelige, højreekstremistiske grupperinger.

militant islamisme, at myndighedernes indflydelsesmuligheder afhænger af, hvorvidt de har ressourcer til og fokus på forebyggelse, samt om de formår at opbygge tillidsfulde relationer til lokalsamfundet.

STADIONVAGTER, EKS-EKSTREMISTER OG VÆRTSHUSEJERE

I interviewene dukker tre aktørkategorier op, der ikke figurerede i interviewene, der fokuserede på radikal og/eller voldelig islamisme: Sikkerhedsvagter på stadions, eks-ekstremister og værtshusejere.

Flere respondenter peger på, hvordan sikkerhedsvagter har bidraget til at afdække radikalisering i grupper eller hos enkeltpersoner i kraft af deres direkte dialog med de unge (Interview, RAa1, RAa2, Aarhus, sommer 2015). Derudover fremhæves et godt samarbejde mellem vagterne og opsøgende gadeplansmedarbejdere, mentorer og øvrige lokale myndighedsrepræsentanter (Interview, RAa1, RAa2, RAa5, Aarhus, sommer 2015).

To respondenter påpeger endvidere, at eks-ekstremister kan spille en positiv rolle (Interview, RAa1, RAa2, RAa4 Aarhus, sommer 2015). Qua deres status og personlige troværdighed kan de lægge en dæmper på gemytterne, hvis der er optakt til vold. En respondent forklarer:

”

Der er hårdt hierarki mellem de gamle og de unge fra White Pride, selvom de har trukket sig ud af den aktive gruppe. Hvis de siger noget, så lytter de unge. De har optjent så meget credit. De gamle kommer på stadion, og de er ikke stolte af den måde, de unge er på. Det er ikke sådan, de gjorde det. De ældre blander sig også nu. Hvis der er nogen på stadion, der opfører sig dumt, så snakker de med dem (Interview, RAa2, Aarhus, sommer 2015).

På grund af deres fortid positioneres eks-ekstremister som autoriteter med ret til at "opdrage" de unge. Fra denne position har de mulighed for at påvirke unge væk fra problemer, de selv har haft, og kan fremstå som eksempler på, at det er muligt at komme ud af kriminalitet og stofmisbrug.

Endelig indikerer interviewene et muligt modstandskraftspotentiale i de lokale værtshusejere. To respondenter gav eksempler på værtshuse, der har givet medlemmer af højreekstremistiske grupperinger karantæne efter uro og slagsmål (interview, RAa2, RAa3, Aarhus, sommer 2015). Karantæne besværliggør interaktion, påvirker fællesskabet negativt og bidrager ifølge respondenterne til en svækkelse af miljøet. Som en respondent formulerer det: 'Det er ikke sjovt at stå og flekse og heile i sin egen baghave' (Interview, RAa3, Aarhus, sommer 2015).

For værtshusejerne kan der naturligvis være kommercielle aspekter i vejen for at forsøge at påvirke klientellet. Omvendt er højreekstremisterne næppe attraktive kunder, hvis de laver ballade og skræmmer andre kunder væk. En forudsætning for, at karantæne faktisk har effekt på det højreekstremistiske miljø, er formodentlig, at der blandt værtshusejere er enighed om tilgangen, så grupperingerne ikke blot rykker et andet sted hen. En sådan enighed må antages at være lettere at opnå i et stærkt, tillidsfuldt og gensidigt forpligtet lokalsamfund.

FRIVILLIGE FORENINGER

Foreningslivet fremtræder i interviewene om højreekstremisme som faktorer, der bidrager markant mindre til det lokale samfunds modstandskraft, end hvad interviewene om radikal og/eller militant islamisme indikerede.

Flere respondenter fremhæver på linje med respondenterne i de interviews, der fokuserede

på radikal og/eller militant islamisme, at unge i det ekstremistiske miljø generelt ikke har været særligt aktive i foreningslivet (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, Aarhus, sommer 2015). Dette kan muligvis forklares ved, at mange af de unge, som tiltrækkes af højreekstremisme i Aarhus, har adfærdsmæssige problemer og ofte ikke er forvænt med succesoplevelser i sociale sammenhænge (Interview, RAa1, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). En respondent påpeger for eksempel: 'Foreningslivet og sportsklubber fylder meget i de små miljøer, hvor de oprindeligt kommer fra, men hvis de ikke begår sig og ikke er gode til sport og ikke kan være med, så får de også dårlige oplevelser der' (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015).

Sport og idræt kan tilbyde et alternativ til det ekstremistiske miljø, men hvis de unge også i foreningssammenhæng får dårlige oplevelser, kan deres sårbarhed over for radikalisering forstærkes. Hvis foreningerne ikke har de nødvendige ressourcer i form af evner og kapaciteter til at tage hånd om sociale problemer, kan de i værste tilfælde forstærke følelsen af social marginalisering.

SOCIALE PLATFORME PÅ INTERNETTET

Respondenterne nævner ikke sociale platforme på internettet som en faktor i forhold til at skabe modstandskraft. Derimod påpeger to respondenter, i lighed med flere respondenter adspurgt om modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme, at sociale platforme bruges til at sprede og forme ekstremistiske holdninger samt til at rekruttere nye tilhængere (Interview, RAa2, RAa3, August 2015, Aarhus). Der er umiddelbart ingen i undersøgelsen, som har erfaring med, om de kan bruges positivt eller bidrage til kritisk refleksion. Dette kunne i sig selv indikere behovet for, at der i videre udstrækning iværksættes og afprøves initiativer, hvor sociale platformes mulige bidrag til modstandskraft udforskes og afprøves, så ekstreme gruppers online-aktiviteter udfordres og forstyrres. Sådanne aktiviteter kunne tænkes iværksat både i en lokal, national og international kontekst og kunne med fordel søge at inddrage udbyderne af de sociale platforme, der udnyttes af ekstremisterne.

FÆLLESSKABER, RELATIONER OG SOCIAL KAPITAL

Alt i alt understreger interviewene betydningen af fællesskaber. Flere respondenter peger på, at de familier, hvis unge er blevet højreekstremister, ofte lever en relativt segregeret tilværelse, hvor de på mange måder er isoleret fra resten af lokalsamfundet. Der peges endvidere på en tendens til at fralægge sig ansvaret og placere det hos myndighederne (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). En respondent beskriver det således:

”

Man vidste godt i lokalsamfundet, at der var ballade med nogle individer, og der var nogle konfrontationer med restauranter i lokalsamfundet, men der blev ikke gjort noget [...] man har ofte den idé, at det er systemets opgave, at varetage de unges velfærd. Så lokalsamfundet bliver ikke så involveret og føler ikke det samme ansvar (Interview, RAa4, Aarhus, sommer 2015).

Der er meget, der tyder på, at der typisk ikke findes fælles normer og forpligtelser i forhold til de unges trivsel i de lokalsamfund, som de unge højreekstremister kommer fra. Respondenter konstaterer, at borgerne typisk ikke tager ansvar for hinanden (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015) og måske heller ikke har tillid til hinanden (Interview, RAa2, RAa3, RAa4, RAa5, Aarhus, sommer 2015). En respondent påpeger for eksempel, at: 'Der holdes rigtig meget på formerne. Man skygger og begraver problemerne. Der er facade. Man kan ikke frit tale om det, som ikke fungerer. Der er berøringsangst' (Interview, RAa3, Aarhus, sommer 2015).

6. Hvem og hvad bidrager til modstandskraft mod højreekstremisme?

Alt i alt indikerer interviewene, at manglende social kapital og gensidig tillid i de lokalmiljøer, hvorfra unge højreekstremister kommer, svækker modstandskraften, fordi det afholder berørte familier fra at søge hjælp, når de selv kommer til kort.

Nære sociale relationer giver adgang til hjælp og støtte, som gør det nemmere for individet at modstå radikaliserings. Ligeledes viser undersøgelsen, at mangel på nære relationer, herunder social isolation og manglende fortrolighed mellem individet og familie og venner, bidrager til sårbarhed over for radikaliserings imod ekstremisme. Sociale relationer er interessante for modstandskraft mod radikaliserings og ekstremisme; ikke alene som kontakter, men i forhold til de ressourcer, som den tætte sociale sammenhæng skaber.

Respondenterne fremhæver, at sammenhængende familier og samfund har stor betydning for individets trivsel og dermed deres sårbarhed. Oplevelsen af at være et værdsat medlem af en familie, gruppe af venner eller medborger understøtter individuel modstandskraft og kan bidrage til at forebygge radikaliserings. For mange af de unge, som er involveret i højreekstremisme, er deres sociale relationer enten mangelfulde eller konfliktfyldte.

Det er ikke kun deltagelse i forskellige fællesskaber, der har afgørende betydning for den enkelte, men også karakteren og kvaliteten af disse fællesskaber. Især familiens evne og kapacitet til at opbygge en fælles forståelse og løse konflikter har afgørende indflydelse på enkeltpersoners sårbarhed. Evnen til at kommunikere på en måde, hvor der opnås refleksion over handlinger og holdninger, kan bidrage til modstandskraft.

Positive fællesskaber på alle niveauer – fra det nære fællesskab i familier, vennekredse, nabo-fællesskaber til organisatoriske fællesskaber såsom skole og foreninger – kan bidrage til at forankre borgere i det omgivende samfund.

7. KONKLUSION OG ANBEFALINGER

Formålet med denne rapport er at udforske en række danske lokalsamfunds ressourcer og handlemuligheder i forhold til at forebygge og inddæmme radikalisering og voldelig ekstremisme. Rapporten rejser spørgsmålene: Hvilke lokale aktører medvirker til at forebygge, inddæmme og modvirke radikalisering og voldelig ekstremisme og hvordan? Under hvilke betingelser bidrager de bedst/mest? Kan modstandskraften styrkes og i givet fald hvordan?

Rapporten systematiserer eksisterende dansk, empiribaseret forskning i radikalisering og voldelig ekstremisme og kombinerer den med indsigter udledt af forskning i "community resilience" samt med kvalitative interviews i udvalgte danske lokalmiljøer, der har været berørt af radikal og/eller militant islamisme. Der er endvidere gennemført et mindre antal interviews med fokus på modstandskraft mod højreekstremisme.

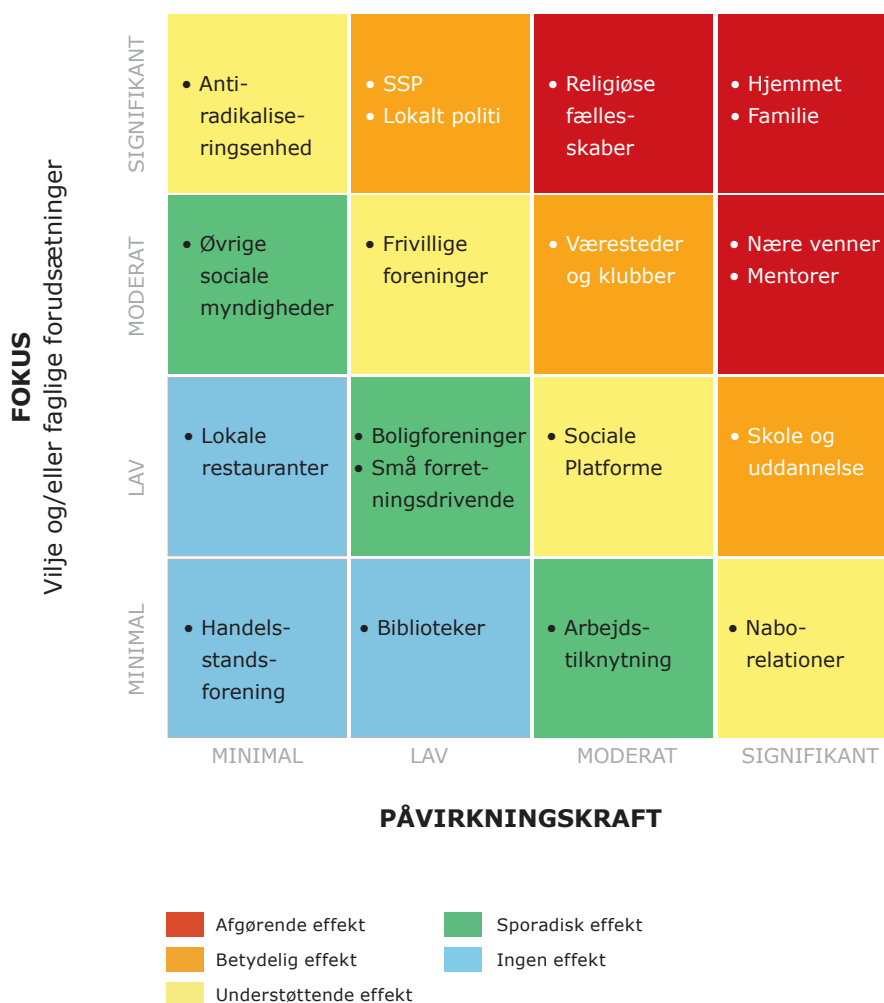
Interviewene har udforsket, hvem der aktuelt spiller vigtige roller i forhold til at forebygge, inddæmme og håndtere radikalisering, og hvem der potentielt kunne bidrage yderligere. Svarene afspejler respondenternes perceptioner, der dog i videst muligt omfang er blevet søgt afprøvet og valideret ved at bede respondenterne konkretisere og give eksempler fra deres lokalområder. Med udgangspunkt i interviewene er der opstillet en tentativ model for modstandskraft. I denne model er de forskellige aktører søgt indplaceret i forhold til, hvad interviewene indikerede om deres fokus på, vilje til og/eller faglige forudsætninger for at håndtere radikalisering og voldelig ekstremisme sammenholdt med, hvor stor påvirkningskraft de forekommer at have i forhold til individer og grupper, der er tiltrukket af ekstremistiske ideologier og netværk.

Overordnet, og som illustreret i den tentative resiliensmodel, fremhæver denne rapport en mangfoldighed af aktører, fora, processer og aktiviteter, der aktuelt eller potentielt bidrager til lokal modstandskraft mod radikalisering og voldelig ekstremisme. Der er al mulig grund til at tænke bredere end blot myndigheder og religiøse fællesskaber – aktører, der hyppigt står i fokus i den offentlige debat om forebyggelse og imødegåelse af radikalisering og voldelig ekstremisme. Det forhold, at der er mange "brikker" i resiliensmodellen, udtrykker det potentiale, der ligger i et mangfoldigt og levende lokalsamfund. Svinger én del, så er der en mulighed for, at en anden fanger og håndterer problemet, forudsat at den nødvendige tillid og lokale sammenhængskraft er til stede. Når Danmark heldigvis, og på trods af den massive tilstedeværelse af ekstremistisk propaganda og ekstremistiske fora på internet og sociale medier, har set så forholdsvis få terrorhandlinger, så hænger det næppe kun sammen med dygtigt efterretningsarbejde, men også med lokale indsatser, der afmonterer tingene, før de udvikler sig.

Konkret peger interviewene på, at velfungerende familier er afgørende for modstandskraften. Samtidig er det eksemplificeret, hvordan gensidig tillid og netværk mellem aktørerne i et lokalsamfund i nogen grad kan kompensere, hvor individuelle ressourcer ikke slår til, såfremt de berørte familier har tillid til netværkene og formår at bede om hjælp. Et levende foreningsliv fremhæves som en væsentlig katalysator for, at tillid og netværk kan opstå.

De aktører, der i den tentative resiliensmodel er markeret med rød, spiller tilsyneladende en afgørende rolle. Spørgsmålet om, hvorvidt, hvornår, hvorfor og hvordan de bidrager til at forebygge og modvirke radikalisering og voldelig ekstremisme, bør stå centralt i nationale og

Figur 5.2.

Figuren er baseret på Implement Consulting Groups model (se bilag A s. 7 på <https://www.trygfonden.dk>, hvor både rapport og bilag ligger).

lokale debatter. De aktører og forhold – som for eksempel skole og uddannelse samt uformelle lokale relationer – der har høj påvirkningskraft, men ikke aktuelt noget stort fokus på radikaliserings, er endvidere særligt interessante, da de repræsenterer et potentiale, der kunne bidrage til stærkere lokal modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Generelt påpeges, at de lokale myndigheders bidrag til modstandskraften afhænger af, om myndighedsrepræsentanter formår at "lægge uniformen" for derved bedre at etablere tillid og indflydelsesmuligheder. Lokalkendskab, (kulturel) sensitivitet og kontinuitet fremhæves ligeledes, ligesom kreativitet og lokalt handlerum fremstår som vigtige bidrag til modstandskraft.

Hovedvægten i rapporten ligger på modstandskraft mod radikal og/eller militant islamisme, men er perspektiveret til modstandskraft mod andre former for ekstremisme gennem et mindre antal interviews med fokus på højreekstremisme. Disse interviews indikerer, at skønt der er variationer, når man ser på hvilke aktører og forhold, der bidrager til modstandskraft, så er der også væsentlige sammenfald af såvel risikofaktorer som faktorer med betydning for

modstandskraft. For eksempel fremstår familier, lokale netværk og myndighedsrepræsentanter med et menneskeligt ansigt som afgørende for modstandskraft både mod radikal og/eller militant islamisme og højreekstremisme.

Rapporten udforsker det lokale samfunds modstandskraft gennem litteraturanalyser og eksplorative interviews. Den tilvejebringer et nyt perspektiv på modstandskraft og forebyggelse med fokus på lokale aktørers rolle og et indblik i, hvem og hvad der bidrager til at forebygge, inddæmme og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme i tre danske lokalmiljøer.

Dermed ikke sagt, at der kan drages håndfaste konklusioner om klare, kausale sammenhænge. Det kan der ikke, ligesom man skal være varsom med at generalisere fra de undersøgte lokalsamfund til andre lokalsamfund.

Det lokale samfunds modstandskraft kan ikke forceres eller manipuleres med lette greb. Typisk gror relationer, netværk og tillid frem via løbende, positiv interaktion over et længere tidsrum. Det lokale samfunds modstandskraft fremkommer ikke via centrale handleplaner eller enkeltstående politiske initiativer. Rapporten peger således ikke på simple og let implementerbare løsninger, der vil have en her-og-nu effekt. De mønstre og indsigter, der fremtræder i analysen, kan derimod tjene til at nuancere nationale og lokale debatter om radikaliserings og voldelig ekstremisme og forhåbentlig inspirere til nye handlemåder og indsatser i arbejdet for sikkerhed og tryghed i Danmark.

De primære anbefalinger er:

At antiradikaliseringssindsatsen i Danmark i højere grad bør understøtte og foregå gennem aktører og aktiviteter i civil- og lokalsamfundet.

At der i nationale debatter om radikaliserings og voldelig ekstremisme i højere grad sættes fokus på de ressourcer og initiativer, der allerede er til stede lokalt. Dette er for at bygge videre på og promovere en mere positiv diskurs i forhold til områder, der hyppigt omtales som "belastede", samt for at lokalområder på tværs af landet kan lade sig inspirere af hinanden.

At der arbejdes på, at man lokalt får aftabuiseret svære emner, så enkeltpersoner i højere grad tør bede om hjælp i svære situationer. Lokale aktører med status og indflydelse kan med fordel gå forrest i denne proces, så lokalsamfundets kollektive ressourcer kan bringes i spil og i nogen grad kompensere, hvor de individuelle ressourcer er mangelfulde eller fraværende.

At viden og ekspertise, som de lokale myndigheder har opbygget over en årrække om for eksempel faresignaler og forebyggende tiltag, i videre udstrækning deles med de civil- og lokalsamfundsaktører, der aktivt efterspørger den.

At der fokuseres på inklusion af unge i positive fællesskaber i navnlig skoler, klubber og foreningsliv, og at der ikke tages afstand fra personen, men fra adfærden, når unge overtræder grænser og skaber problemer i disse fællesskaber.

At det undersøges, hvorfor personer, der er involveret i ekstremistiske netværk, typisk ikke er aktive eller har været aktive i det frivillige foreningsliv, som netop synes at kunne give et fællesskab og en social ramme, der kan agere bolværk mod ekstremisme.

At der fastholdes et fokus på, hvordan og hvornår mentorer effektivt formår at forebygge eller mindske, at søgende unge kommer under indflydelse af ekstremistiske idéer eller netværk.

At brugen af internettet og de sociale platformes potentiale for at bidrage til modstandskraft i lokalsamfundet undersøges nærmere.

At de religiøse fællesskaber og imamer, der står for en ikke ekstremistisk og mere mainstream fortolkning af islam, kommer mere ud af moskeerne og proaktivt oplyser om islam og giver de ekstremistiske grupper kvalificeret modspil. Dog med det forbehold, at religion ikke skal "pushes" til unge, der ikke er søgende.

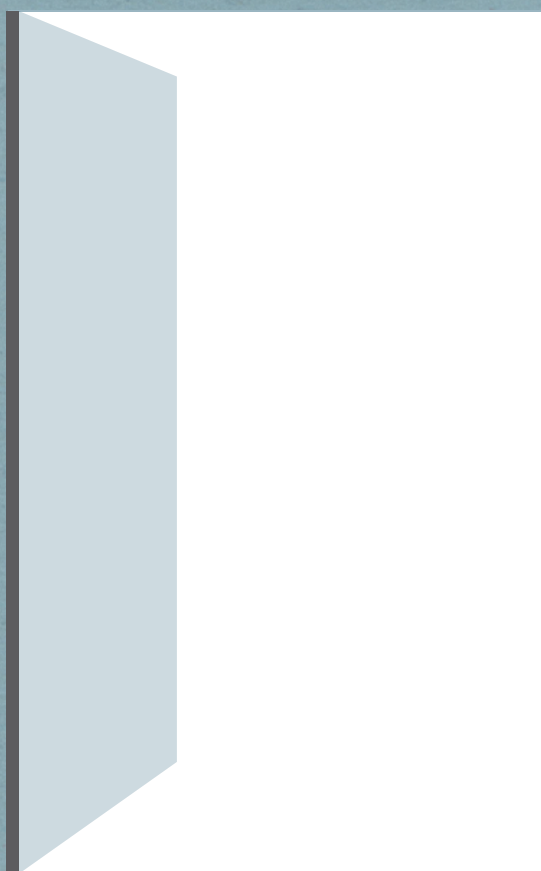
At de lokale myndigheder skal ud på den anden side af skranken, for at deres potentielle bidrag til lokal modstandskraft kan foldes ud. Dette bør ske i en anerkendende tilgang, hvor der rækkes ud til de berørte individer og familier som ligeværdige medborgere.

At borgervendte rådgivningsinitiativer om radikaliserings og ekstremisme styrker indsatsen for at være til stede og blive mere synlige i de lokalområder, de gerne vil stå til rådighed for, så der gradvist kan opbygges gensidigt kendskab og gensidig tillid.

At lokale myndigheder og politikere sammen med civile aktører og medier i lokalsamfundet etablerer og udbygger kommunikation og dialog omkring problemstillinger relateret til radikaliserings og ekstremisme. Det har til formål at sikre lokalt forankrede fora og processer, der kan håndtere spørgsmål på tværs af lokalsamfundet.

At nationale politikker, love og regler skal give plads til, at lokale aktører kan tænke nyt ud fra devisen om, at "one-size-fits-all" ikke er et hensigtsmæssigt udgangspunkt. Den individuelle variation kan være stor fra sag til sag, og det lokale handlerum kombineret med faglighed og fokus på problemstillingen bliver derfor afgørende.

7. Konklusion og anbefalinger

8. PERSPEKTIVERING

Denne rapport har via de gennemførte interviews afdækket både udfordringer og problemer, men i høj grad også positive og konstruktive lokale aktiviteter og ressourcer med betydning for modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme. Et stærkere fokus på disse ressourcer og tiltag i en national debat, der som regel ellers er problemorienteret, vil kunne inspirere på tværs af lokalområder samt bidrage til en mere nuanceret opfattelse af "udsatte" lokalmiljøer og deres rolle og ressourcer i forhold til problemstillingen radikaliserings og voldelig ekstremisme.

Radikaliserings og voldelig ekstremisme er komplekse og omskiftelige fænomener. Deres indflydelse på sikkerheden og trygheden i danske lokalmiljøer samt disse lokalmiljøers muligheder for at forebygge, inddæmme og imødegå radikaliserings og ekstremisme er derfor også i løbende forandring. Denne rapport har afdækket en række områder, som fordrer nærmere opmærksomhed.

Det gælder blandt andet online-radikaliserings. Mens der er en generel opfattelse af, at internettet spiller en ikke uvæsentlig rolle i forhold til radikaliserings, har denne rapport ikke afdækket eksistensen af et fokus på, hvordan modstandskraften mod radikaliserings på internettet kan styrkes. Dette skal sammenholdes med, at for eksempel Islamisk Stat meget proaktivt anvender internettet til propaganda. Mens lokalsamfundets modstandskraft i høj grad afhænger af evnen til at se og mærke adfærdsændringer, så er det muligt, at online-radikaliserings ikke nødvendigvis kommer til udtryk i umiddelbare adfærdsændringer, for eksempel at en ung person synligt ændrer vaner og omgangskreds. Det kræver altså, at for eksempel forældre og lærere i højere grad følger med i de unges aktiviteter på internettet, hvilket hverken er en simpel eller ukontroversiel opgave. Derudover er det yderligere interessant at overveje, hvordan internettet mere proaktivt kan anvendes i opbygningen af modstandskraft mod radikaliserings. Det vil sige, hvordan internettet kan bruges til at nå ud til og kommunikere med de unge.

Det synes endvidere interessant – i forlængelse af denne undersøgelse – at se på lokalsamfundets evne til ikke alene at forebygge og agere bolværk, men også proaktivt at bidrage til rehabiliterings af unge, der har været ude af lokalområdet som følge af for eksempel et psykiatrisk behandlingsforløb, fængselsophold eller rejser til udenlandske krigszoner. Disse situationer skaber nogle særlige udfordringer for lokalsamfundet, hvor de unge skal genfinde en hverdag.

En radikaliseringsproces kan have et kortere eller længerevarende forløb. Det gælder især for unge, som i forvejen er voldsparate – ofte fordi de allerede har været involveret i voldelig kriminalitet – at et radikaliseringsforløb kan være stærkt komprimeret i tid. Denne form for "turboradikaliserings" indeholder særlige udfordringer for såvel myndigheder som civil- og lokalsamfund, idet det kan være vanskeligt i tide at identificere tegn på radikaliserings. En effektiv indsats over for "turboradikaliserings" forudsætter derfor, at der i endnu højere grad fokuseres på at kunne reagere og sætte ind så tidligt som muligt. Yderligere undersøgelser med henblik på at tilvejebringe mere konkret viden og indsigt om relevante sårbarheder samt indikationer på disse vil kunne bidrage til at kvalificere den forebyggende indsats over for "turboradikaliserings".

Mange initiativer er allerede iværksat med henblik på at styrke den forebyggende indsats over for radikaliserings og voldelig ekstremisme, og flere vil utvivlsomt følge i de kommende år. Det forekommer i den forbindelse oplagt at undersøge, i hvilken udstrækning initiativer på blandt andet det kriminalpræventive og boligsociale område, der ikke specifikt tager sigte på at forebygge radikaliserings og voldelig ekstremisme, i endnu højere grad vil kunne bidrage til den samlede indsats på området.

Det forøgede fokus på udviklingen og iværksættelsen af initiativer som led i forebyggelsen af radikaliserings og voldelig ekstremisme øger ligeledes behovet for viden om, hvilke aspekter ved den hidtidige indsats, der virker godt, og hvilke der virker mindre godt. Med henblik på at øge erfaringsudvekslingen og læringen fra arbejdet med radikaliserings og ekstremisme er det relevant at sætte øget fokus på måling af indsatsernes effekt. Det er igen et kompliceret område, men ganske nødvendigt at tage fat på for såvel den offentlige opbakning til fortsat at prioritere ressourcer til de forebyggende indsatser, som for de mange, der dagligt arbejder med problemstillingerne, samt for målgruppen, der skal have tillid til, at indsatserne virker og er troværdige.

De udfordringer, som Danmark lige nu står over for, når det gælder radikaliserings og voldelig ekstremisme og terrorisme har en sådan karakter, at de ikke kan håndteres alene af de myndigheder, som har ansvar for opretholdelse af den offentlige orden og sikkerhed. Arbejdet med at skabe sikkerhed og tryghed i lyset af disse udfordringer må derfor foregå gennem en langt bredere mobilisering af ressourcer. Fokus må i højere grad også være på at mobilisere og ruste alle dele af civil- og lokalsamfundet til at kunne løfte det fælles ansvar for at skabe stærke, robuste og inkluderende fællesskaber, der ikke blot er attraktive alternativer til ekstremistiske miljøer, men også er i stand til effektivt at forebygge og modvirke radikaliserings og voldelig ekstremisme og dermed skabe rammen for trygge lokalsamfund.

9. LITTERATUR

Aarhus Kommune (2015)

Svar på 10-forespørgsel vedrørende Aarhus-modellen for antiradikalisering.
Socialforvaltningen.

Ahmed R., M. Seedat, A. V. Niekerk & S. Bulbulia (2004)

'Discerning community resilience in disadvantaged communities in the context of violence and injury prevention'.

South African Journal of Psychology 34(3): 386-408.

Aly A. (2013)

'The policy response to home-grown terrorism: reconceptualizing Prevent and Resilience as collective resistance'.

Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism, 8(1): 2-18.

Amit K. & N. Fleischer (2005)

'Between Social Resilience and Social Capital'.

I: Friedland N. et al. (red.) The Concept of Social Resilience. Haifa: Samuel Neaman Institute for Advanced Studies in Science and Technology, 83-103.

Ansari, H. N. (1984)

'The Islamic Militants in Egyptian Politics'.

International Journal of Middle East Studies, 16(1): 123-144.

Asad, A., H. Aydin, J. Barou, N. Kakpo, S. Rizvi & Y. Birt (2008)

Studies into Violent Radicalisation; Lot 2 – The beliefs, ideologies, and narratives.

London: Change Institute.

Briggs, R. (2010)

'Community engagement for counterterrorism: lessons from the United Kingdom'.

International Affairs 86(4): 972-981.

Briggs, R., C. Fieschi & L. Lownsborough (2006)

Bringing it home: community-based approaches to counterterrorism.

London: Demos.

Brown D. & J. Kulig (1996/97)

'The Concept of Resiliency: Theoretical Lessons from Community Research'.

Health and Canadian Society 4(19): 29-50.

CARRI Report (2013)

Definitions of Community Resilience: An Analysis.

Washington DC: Community and Regional Resilience Institute.

Chenoweth L. & D. Stehlik. (2001)

'Building resilient communities: Social work practice in rural Queensland'.

Australian Social Work, 54(2): 47-54.

Coaffee J. and P. Rogers (2008)

'Rebordering the City for New Security Challenges: From Counter-terrorism to Community Resilience'.

Space and Polity, 12(1): 101-108.

Crone, M. (2014a)

'Radikaliseret eller ekstremist? Glimt fra ti års terrorismeforskning'.

I: Andersen, L. E. (red.) *Terrorisme-og-trusselsvurderinger*, København: DIIS, 24-39.

Crone, M. (2014b)

'Religion and Violence: Governing Muslim Militancy through Aesthetic Assemblages'.

Millennium - Journal of International Studies, 43(1): 291-307.

Crone, M. (2010)

Dynamikker i ekstremistiske miljøer.

København: DIIS.

Crone, M. (2009)

'Den saudiske forbindelse: Islamisme, salafisme og Jihadisme på nordlige breddegrader'.

I: Knudsen, T. B., Pedersen, J. D. & Sørensen, G. (red.) *Danmark og de fremmede, om mødet med den Arabisk-muslimske verden*, Århus: Academica, 63-78.

Dalgaard-Nielsen, A. (2014)

'Exit fra militant ekstremisme'.

I: Erslev Andersen, L. (red.) *Terrorisme-og-trusselsvurderinger*. København: DIIS, 142-155.

Dalgaard-Nielsen, A. (2013)

'Promoting exit from Violent Extremism: Themes and Approaches'.

Studies in Conflict and Terrorism, 36: 99-115.

Dalgaard-Nielsen, A. (2010)

'Violent radicalization in Europe: What we know and what do we not know'.

Studies in Conflict and Terrorism, 33: 797-814.

Davidsen-Nielsen, H. & M. Seidelin (2004)

Danskeren på Guantánamo, den personlige beretning

København: Politiken.

Det svider i hjertet (2007)

Dokumentar. Sverige: Folkets Bio. Instrueret af O. Hedin.

DR (2014) Forskere kritiserer skarpt kortlægning af ekstremisme.

Internetside: <http://www.dr.dk/nyheder/indland/forskere-kritiserer-skarpt-kortlaegning-af-ekstremisme> [tilgået 12/11/2015].

Durodie, B. (2005)

'Terrorism and Community Resilience – A UK Perspective'.

I: *Security, Terrorism and the UK*.

ISP/NSC Briefing Paper 05/01. London: Chatham House, 4-5.

Edwards, C. (2009)

Resilient Nation.

London: Demos.

Elwood, S. & D. Martin (2000)

“Placing” Interviews: Location and Scales of Power in Qualitative Research’.

The Professional Geographer, 52(4): 649-657.

Erslev Andersen, L. (2015)

Ekstremismen opstår også indefra.

København: Beredskabsforbundet.

Erslev Andersen, L. (2011)

‘Terrorisme som permanent krise: 9/11 i Danmark’,

I: Marcussen, M. & Ronit, K. Kriser, Politisk og Forvaltning. De internationale udfordringer.

København: Hans Reitzels Forlag, 198-218.

Euer K., A. van Vossolle, A. Groenen, K. Van Bouchaute & T. M. Hogeschool (2014)

Strengthening Resilience against Violent Radicalization.

(STRESAVIORA) Part I: Literature Analysis. Home/2011/ISEC/AG/4000002547. Apart.

Flynn, S. E. (2008)

‘America the Resilient’.

Foreign Affairs, 87(2): 1-6.

Færch, M. (2014, 3. maj)

‘Vores ord har ikke den magt, du eller andre tror’.

Information. <http://www.information.dk/496115> [tilgået 20/11/2015].

Gellerupsekretariatet (ingen dato)

Helhedsplan Gellerup.

Internetside: <http://www.helhedsplangellerup.dk/> [tilgået 18/11/2015].

Gemmerli, T. (2015a)

Radikalisering: Et politisk konstrueret begreb.

DIIS Policy Brief. København: DIIS.

Gemmerli, T. (2015b)

Online Radikalisering. Forebyggelse på internettet.

DIIS Policy Brief. København: DIIS.

Gemmerli, T. (2014a)

Ny definition af radikalisering – en ligning med mange ubekendte.

København: DIIS.

Gemmerli, T. (2014b)

Online-radikalisering: en rundrejse i forskningslitteraturen.

København: DIIS.

Godschalk D. (2002) Urban Hazard Mitigation:

Creating Resilient Cities. Paper for presentation at the Urban Hazards forum, January 22.-24.

New York: City University of New York.

Goli, M. & S. Rezaei (2010)

The House of War – Islamic Radicalisation in Denmark.

Århus: Aarhus Universitet.

Gorelick, S. (1991)

'Contradictions of Feminist Methodology'.

Gender and Society, 5(4): 459-477.

Grøndahl, M., T.R. Rasmussen & K. Sinclair (2003)

Hizb-ut-tahrir i Danmark. Farlig fundamentalisme eller uskyldigt ungdomsoprør?

Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Hemmingsen, A. (2015a)

Forståelse og forebyggelse efter angrebene i København.

DIIS Policy Brief. København: DIIS.

Hemmingsen, A. (2015b)

'Viewing jihadism as a counterculture: potential and limitations'.

Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression, 7(1): 3-17.

Hemmingsen, A., M. Crone & J. P. Witt (2015)

Kriminalitet og terrorisme Politisering af vold – et alternativ til radikaliserings.

DIIS Policy Brief. København: DIIS.

Hemmingsen, A. (2014)

'Jeg en stat mig bygge vil – når vesterlændinge drager til konfliktområder for at grundlægge Utopia'.

I: Erslev Andersen, L. (red.) Terrorisme-og-trusselsvurderinger. København: DIIS, 40-53.

Hemmingsen, A. (2012)

Antidemokratiske og voldsfremmende miljøer i Danmark, som bekender sig til islamistisk ideologi.

København: DIIS.

Hemmingsen, A. (2011a)

'Salafi Jihadism: Relying on fieldwork to study unorganized and clandestine phenomena'.

Ethnic and Racial Studies, 34(7): 1201-1215.

Hemmingsen, A. (2011b)

'Whose courtroom? Observations from terrorism trials'.

I: Sinclair, K. & Egholm Feldt, J. (red.) Lived Space. Reconsidering Transnationalism among Muslim Minorities. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Hemmingsen, A. (2010)

The attractions of Jihadism. An identity approach to three Danish terrorism cases and the gallery of characters around them.

København: Københavns Universitet.

Hemmingsen, A. & S. J. Andreasen (2007)

Radicalisation in Europe. A post 9/11 perspective.

København: DIIS.

Holmsted Larsen, C. (2012)

Politisk Ekstremisme i Danmark.

København: Social- og Integrationsministeriet.

Homeland Security Advisory Council (2011) Community Resilience

Task Force Recommendations.

Washington DC: Homeland Security.

Houston, J.B. (2015)

'Bouncing Forward: Assessing Advances in Community Resilience Assessment, Intervention, and Theory to Guide Future Work'.

American Behavioral Scientist, 59(2): 175-180.

Hvid, J. & J. Haislund (2015, 27. februar)

Exitprogram fremskyndet for at hjælpe Syrien-farere.

Jyllands-Posten: <http://jyllandsposten.dk/aarhus/politiretsvaesen/ECE6523022/Exitprogram+fremskyndet+for+at+hj%C3%A6lpe+Syrien-farere/> [tilgået 20/11/2015].

Ibrahim, S. E. (1980)

'Anatomy of Egypt's Militant Islamic Groups: Methodological Notes and Preliminary Findings'.

International Journal of Middle East Studies, 12(4): 423-53.

Jackson, B.A. (2008)

Marrying Prevention and Resilience. Balancing Approaches to an Uncertain Terrorist Threat.

Santa Monica: RAND.

Jensen, T.G. & K. Østergaard (2011)

Ekstremistiske miljøer med Salafigrupperinger i fokus.

København: Københavns Universitet.

Justitsministeriet (2015)

Evaluering af myndighedernes indsats under terrorangrebet.

Internetside: <http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2015/evaluering-af-myndighedernes-indsats-under-terrorangrebet> [tilgået 12/11/2015].

Kahan J. H., A. C. Allen & J. K. George (2009)

'An operational Framework for Resilience'.

Journal of Homeland Security and Emergency Management, 6(1) Article 83: 1-48.

Karpantschov, R. (2014)

'Violence that matters! Radicalization and deradicalization of leftist, urban movements - Denmark 1981-2011'.

Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression, 7(1): 35-52.

Kühle, L. (2011)

'Excuse me, which radical organization are you a member of?'

Reflections on methods to study highly religious but non-organized Muslims'. Ethnic and Racial Studies, 34(7): 1186-1200.

Kühle, L. (2006)

Moskeer i Danmark, islam og muslimske bedesteder.

Højbjerg: Forlaget Univers.

Kühle, L. & L. Lindekilde (2012)

'Radicalisation and the Limits of Tolerance: A Danish Case-Study'.

Journal of Ethnic and Migration Studies, 38(10): 1607-1623.

Kühle, L. & L. Lindekilde (2010)

Radicalisation among Young Muslims in Aarhus,

research report. Århus: Centre for Studies in Islamism and Radicalisation, Aarhus Universitet.

Kuure, T. (2003)

Våld, populism och extremism I Norden, Nordiska insatser mot Nazism, våldsbenäigna ungdomsgång och andra extremistiska rörelser.

København: Nordiska ministerrådet.

Københavns Kommune (2015)

Færre radikaliserede gennem en effektiv og sammenhængende indsats. Anbefalinger fra ekspertgruppen til forebyggelse af radikalisering.

København: Beskæftigelses og Integrationsforvaltningen.

Københavns Kommune(2013)

Handlingsplan Hotspot Ydre Nørrebro 2013.

København: Beskæftigelses og Integrationsforvaltningen.

Lejerbo Mjølnerparkens Handlingsplan.

Internetside: <http://www.mjolnerparken.dk/> [tilgået 18/11/2015].

Lindekilde, L. (2012)

'Value for Money? Problems of Impact Assessment of Counter-Radicalization Policies on End Target Groups: The Case of Denmark'.

European Journal on Criminal Policy Resolution, 18: 385-402.

Lindekilde, L. & T. Olesen (2015)

Politisk protest, aktivisme og sociale bevægelser.

København: Hans Reitzels Forlag.

Lykke Nielsen, H. (2011)

'Kultur- og religionskriser: Muhammed-krisens anatomi'.

I: Marcussen, M. & Ronit, K. (red.) Kriser, Politisk og Forvaltning. De internationale udfordringer. København: Hans Reitzels Forlag, 180-198.

Lykke Nielsen, H. (2009)

Radikalisering – en del af værdikampen?

Odense: Syddansk Universitet.

Lyng, J. (2009)

'Højreradikale biografier – fortællinger om fremmedgørelse, vrede og modstand'.

I Hviid Jacobsen, M. (red.) I samfundets sprækker. Studier i upassende sociologi II. Aalborg: Aalborg Universitets forlag, 179-209.

Læsgaard, S. (2010)

'Religiøse symboler, religionsfrihed og det offentlige rum: "Stormoskeer" i København'.

Politik, 13(4): 6-14.

Ministeriet for by, bolig og landdistrikter (2014)

Liste over særligt udsatte boligområder.

Internetside: http://www.mbbbl.dk/sites/mbbl.dk/files/dokumenter/publikationer/liste_over_saelrigt_udsatte_boligomraader_1._dec._2014_1.pdf [tilgået 18/11/2015].

Munson, H. Jr., (1986)

'The Social Base of Islamic Militancy in Morocco'.

Middle East Journal 40: 267-284.

Norris, F.H., S.P. Stevens, B. Pfefferbaum, K.F. Wyche & R.L. Pfefferbaum (2008)
'Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness'.

American Journal of Psychology, 41: 127-150.

Obaidi, M., R. Bergh, L. Thomsen & J. Sidanius (2015a)

The mistreatment of my people: Injustice-by-proxy and Behavioral Intentions to Commit Terrorism among Muslims in Denmark

(ikke publiceret).

Obaidi, M., J. Kunst, R. Kteily, L. Thomsen & J. Sidanius (2015b)

Meta-Perceptions and the Cycle of Violence in the Age of Terrorism

(ikke publiceret).

Olsen, J.A. (2009)

Roads to Militant Radicalization - interviews with five former perpetrators of politically motivated organized violence.

København: DIIS.

Olsen, J.A. (2008)

Radikalisering i danske fængsler.

København: DIIS.

PET (2015a)

Radikalisering i fængsler.

Internetside: <https://www.pet.dk/Forebyggende%20Afdeling/Radikalisering%20i%20faengsler.aspx> [tilgået 12/06/2015]

PET (2015b)

Vurdering af terrortruslen mod Danmark.

København: PET Center for Terroranalyse.

PET (2015c)

Projekt omtanke, kursustilbud.

Internetside: <https://www.pet.dk/Forebyggende%20Afdeling/Projekt%20omtanke.aspx> [tilgået 13/10/2015].

PET (2014)

Udviklingen i terrortruslen fra personer udrejse fra Danmark til Syrien.

København: PET Center for Terroranalyse.

PET Årsberetning 2008-2010.

Søborg: Politiets Efterretningstjeneste.

PET Årsberetning 2006-2007.

Søborg: Politiets Efterretningstjeneste.

Pfefferbaum, B.J., D.B. Reissman, R.L. Pfefferbaum, Klomp R.W. & R.H. Gurwitsch (2007)

'Building Resilience to Mass Trauma Events'.

I: Doll et al. (red.) Handbook on Injury and Violence Prevention. Berlin: Springer, 347-358.

Precht, T. (2007)

Home Grown Terrorism and Islamist Radicalisation in Europe – From Conversion to Terrorism.

København: Justitsministeriet.

Punch, M. (1993)

'Observation and the Police: The Research Experience'.

In: Hammersley, M. (red) Social Research, Philosophy, Politics and Practice. London: Sage Publications, 181-199.

Regeringen (2015)

Et stærkt værn mod terror: 12 nye tiltag mod terror.

Regeringens handlingsplan. København: Justitsministeriet.

Regeringen (2014)

Forebyggelse af radikaliserings og ekstremisme. Regeringens handlingsplan.

København: Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold. <http://sm.dk/publikationer/regeringens-handlingsplan-om-forebyggelse-af-radikaliserings-og-ekstremisme> [tilgået 16.01.2015].

Reuters (2015)

Special Report: How Denmark's unexpected killer slipped through the net.

Internetside: <http://www.reuters.com/article/2015/04/22/us-denmark-attacks-hussein-special-report-idUSKBN0ND0EJ20150422#D8II61kTY9GI7v20.99> [tilgået 12/11/2015].

Rigspolitiet (2015)

Evaluering af myndighedsindsatsen forud for og i forbindelse med terrorhændelsen den 14. og 15. februar 2015 i København.

København: Rigspolitiet.

Ritzau (2015, 3. januar)

Aarhusiansk Syrien-Kriger: jeg kæmper mod al-Assad.

Ritzaus Bureau.

Ritzau (2014a, 8. marts)

Politi advarer mod kontroversiel moské i Aarhus.

Ritzaus Bureau.

Ritzau (2014b, 8. marts)

Citathistorie fra Politien: Politi advarer mod kontroversiel moske i Aarhus.

Ritzaus Bureau.

Rogers P. (2013)

'Rethinking Resilience: Articulating Community and the UK Riots'.

Politics, 33(4): 322-333.

Rytter, M. & M.H. Pedersen (2014)

'A decade of suspicion: Islam and Muslims in Denmark after 9/11'.

Ethnic and Racial Studies, 37(13): 2303-2321.

Sampson, R. J., S. W. Raudenbush & F. Earls (1997)

'Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy'.

Science, 277: 918-924.

Schmid A. & E. Price (2011)

'Selected literature on radicalization and de-radicalization of terrorists: monographs, edited volumes, grey literature and prime articles published since the 1960s'.

Crime, law and Social Change 55(4): 337-348.

Schmidt, G. (2007)

Muslim i Danmark – muslim i verden. En analyse af muslimske ungdomsforeninger og muslimsk identitet i årene op til Muhammad-krisen.

Uppsala: Universitetsstrykkeriet.

Schwind K. (2014)

Community Resilience Toolkit 2.0. Bay Localize.

Internetside: <http://www.baylocalize.org/toolkit> [tilgået 20/02/2015].

SFI (2014)

Antidemokratiske og Ekstremistiske miljøer I Danmark: en kortlægning.

København: SFI.

Shaw K. & L. Maythorne (2011)

'Managing for local resilience: towards a strategic approach'.

Public Policy Administration, 28(1): 43-65.

Sheikh, J. (2014, 9. marts)

Politi advarer mod kontroversiel moske i Aarhus.

Politiken <http://politiken.dk/indland/ECE2229937/politi-advarer-mod-kontroversiel-moske-i-aarhus/> [tilgået 20/11/2015].

Sinclair, K. (2010)

The Caliphate as Homeland: Hizb ut-Tahrir in Denmark and Britain.

Odense: Centre for Contemporary Middle East Studies, Institute for History and Civilization, Syddansk Universitet.

Skjoldager, M. & J. Sheikh (2014, 10. september)

Forskere kritiserer kortlægning af ekstremisme.

Politiken. <http://politiken.dk/indland/ECE2391951/forskere-kritiserer-kortlaegning-af-ekstremisme/> [tilgået 12/11/2015].

Skjoldager, M. (2009)

Truslen indefra, de danske terrorister.

København: Lindhardt og Ringhof.

Soei, A. (2011)

Unge vrede mænd. Optøjer og kampen for anderkendelse i et nyt Danmark.

København: Tiderne Skifter.

Spalek B. & L. Davies (2012)

'Mentoring in Relation to Violent Extremism: A Study of Role, Purpose, and Outcomes'.

Studies in Conflict and Terrorism, 35(5): 354-368.

Taarby Jensen, M. (2006)

Jihad in Denmark: An overview and analysis of Jihadi activity in Denmark 1990-2006.

København: DIIS.

Taarby Jensen, M. & Hallundbæk, L. (2010)

Al-Shabaab: The Internalization of Militant Islamism in Somalia and the Implications for Radicalisation Processes in Europa.

København: Justitsministeriet.

Turner, S. (2004)

'Vrede unge mænd? Globalisering, marginalisering og mobilisering'.

Den ny verden, tidsskrift for internationale studier, 3: København: DIIS.

Vedhuis, T. & J. Staun (2009)

Islamist Radicalisation: A root cause model.

Den Haag: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Vollsmose (ingen dato)

Infrastrukturplanen.

Internetside: <http://vollsmose.dk/fremtidensvollsmose> [tilgået 18/11/2015].

Weine S. & O. Ahmed (2012)

Building Resilience to Violent Extremism Among Somali-Americans in Minneapolis-St. Paul.

Maryland: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, University of Maryland.

Weine S., S. Henderson, S. Shanfield, R. Legha & J. Post (2013)

'Building Community Resilience to Counter Violent Extremism'.

Democracy and Security, 9(4): 327-222.

Wiktorowicz, Q. (2005)

Radical Islam Rising: Extremism in the West.

Oxford: Rowman & Littlefield.

TrygFonden

TrygFonden varetager TryghedsGruppens almennyttige arbejde. TryghedsGruppen er hovedejer i forsikringselskabet Tryg og skaber værdi og tryghed gennem langsigtede investeringer og almennyttige uddelinger.